

Asiakasvaratilit, rahanpesu ja tilintarkastajan rooli

Laskentatoimi
Maisterin tutkinnon tutkielma
Timo Tauriala
2011

ASIAKASVARATILIT, RAHANPESU JA TILINTARKASTAJAN ROOLI

Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen motiivina on lainsäädännön ja sääntelyn katveeseen jäävä tilanne, joka koskee asiakasvaratilejä. Varoja hallinnoivan yhtiön ei tarvitse pitää juoksevaa kirjanpitoa asiakasvaratilien tapahtumista. Rahanpesijälle tämä mahdollistaa rikoksella saavutetun hyödyn liikuttamista yhtiön ulkopuolella. Tilintarkastajille puolestaan asiakasvaratilit saattavat muodostaa asiakkaaseen kohdistuvan riskin, jota ei välttämättä osata ottaa huomioon. Asiakasvaratilejä hallinnoivan yhtiön tilintarkastaja saattaa joutua osaltaan vastuuseen, jos yhtiössä on pesty rahaa, minkä lisäksi tilintarkastuslaatu ja maine kärsivät. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka hyvin tilintarkastajat tuntevat asiakasvaratilit ja miten he ottavat ne huomioon tilintarkastusta suorittaessaan. Riskin mittareina on teoreettisessa osassa esitelty vahingonkorvausvastuu, tilintarkastuslaadun heikkeneminen sekä maineen menettäminen. Tilintarkastajat ovat aktiivisesti ilmoitusvelvollisia rahanpesuepäilyistä. Tutkimuksen teoreettisessa osassa tuodaan esille näkökulmia valtion ja tilintarkastuksen välisestä suhteesta. Tutkimuksen tavoitteena on kartoittaa, piileekö asiakasvaratilien epäjohtonmukaisessa ja puutteellisessa sääntelyssä rahanpesuriskiä sekä muodostaa mielipide, kuinka tämä ongelma voitaisiin korjata.

Lähdeaineisto ja aineiston käsittelyt

Teoreettisen viitekehyksen muodostamiseen käytettiin lähdekirjallisuutta tilintarkastusalalta sekä artikkeleita talousrikollisuudesta. Suomen laki ja sääntelyviranomaisten tekemät standardit ovat keskeisessä osassa asiakasvaratilikäsitteen ja tutkimusongelman muodostamisessa. Tutkimuksen empiirinen osa toteutettiin sähköisenä kyselytutkimuksena, jonka populaationa käytettiin kaikkia Suomen tilintarkastajia. Tuloksia tulkittiin ensin kuvailevasti ja sitten ristiintaulukoinnilla käyttäen χ^2 -testiä.

Tulokset

Tutkimustulokset osoittivat, että noin puolet tilintarkastajista on uransa aikana ollut tekemisissä asiakasvaratilien kanssa tilintarkastuksen yhteydessä. 72 % vastaajista puolestaan oli ollut henkilökohtaisesti mukana tilintarkastuksissa, joissa oli viitteitä rahanpesusta. Kuvailevien tilastollisten tulosten lisäksi ristiintaulukoimalla saatiin selville, että tilintarkastajat, joilla on kokemusta asiakasvaratileistä muilla toimialoilla kuin finanssisektorilla, ovat todennäköisemmin törmänneet urallaan myös rahanpesuun. Tulos antaa vahvoja viitteitä siitä, että asiakasvaratilien lainsäädäntöä ja sääntelyä on syytä selkeyttää ja tehostaa.

Avainsanat: tilintarkastus, asiakasvaratilit, rahanpesu, asiakasriski, vahingonkorvausvelvollisuus, tilintarkastajan maine

Sisällysluettelo

1. Johdanto	5
1.1 Tutkimuksen taustaa	5
1.2 Tutkimuksen tavoitteet	6
1.3 Tutkimuksen toteutus	7
1.4 Tutkimuksen rakenne	8
2. Asiakasvaratili	8
2.1 Pankki- ja rahoitussektori	9
2.1.1. Sijoitusrahastolaki	10
2.1.2. Arvopaperimarkkinalaki	10
2.1.3. Finanssivalvonnan määräykset arvopaperinvälittäjälle	11
2.2. Muut toimialat kuin pankki- ja rahoitussektori	13
2.3. Kirjanpidollinen käsittely asiakasvaroista	15
2.4. Tilintarkastuksen suhde asiakasvaratileihin	17
3. Rahanpesu ja tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon	18
3.1. Rahanpesun historia ja sen vaikutukset kansantalouteen	18
3.2. Rahanpesulainsäädäntö Suomessa	20
3.2.1. Tunnistamisvelvollisuus	21
3.2.2. Ilmoitus- ja salassapitovelvollisuus	24
3.2.3. Huolellisuusvelvollisuus	24
3.2.4. Vahingonkorvausvelvollisuus	25
3.3. Tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa	26
4. Tilintarkastusinstituution kehitys ja suhde valtioon	28
4.1. Tilintarkastajan velvollisuus raportoida viranomaisille	28
4.2. Valtion ja tilintarkastuksen suhde	29
4.3. Tilintarkastusinstituution evoluutio ja tilintarkastuksen tavoitteet	30
4.3.1. Teollinen vallankumous ja tilintarkastusinstituution synty	31
4.3.2. Tilintarkastusinstituution kehitys ensimmäisen maailmansodan jälkeen	32
4.4. Teorioita viranomaisten tarpeelle laadukkaasta tilintarkastuksesta	34
5. Tilintarkastuslaatu, maine ja vahingonkorvausvelvollisuus	36
5.1 Tilintarkastuslaatu	36
5.2. Tilintarkastajan maine	38
5.3. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu	39
6. Tutkimusmenetelmä ja –aineisto	41
6.1 Tutkimusmenetelmä – kyselytutkimus	41
6.2 Tutkimuksen tavoitteet	42
6.3. Kyselylomakkeen laadinta ja toteutus	42
7. Tutkimustulokset	44
7.1 Kuvailevat tulokset	45
7.1.1 Vastaajien taustatiedot	45
7.1.2 Kokemukset asiakasvaratileistä ja tilintarkastajien tarkastuskeinot	47
7.1.2. Tilintarkastajien kokemukset rahanpesusta	59
7.2. Tulosten tilastollinen analyysi – ristiintaulukointi	67
8. Yhteenveto ja johtopäätökset	74

1. Johdanto

Tässä kappaleessa esitellään tutkimuksen taustaa, tutkimuksen tavoitteita, toteutusta sekä tutkimuksen rakennetta.

1.1 Tutkimuksen taustaa

Sisäasiainministeriön loppuraportin mukaan Suomessa on käytössä paljon asiakasvaratilejä, joiden kautta ulkomaalaiset rikolliset pyrkivät siirtämään rikolliseen liiketoimintaan liittyviä varoja yhtiön oman kirjanpidon ulkopuolelle (Sisäasiainministeriö, 2004). Suomessa sääntelyn ja lainsäädännön näkökulmasta asiakasvaratilit ovat muodostaneet houkuttelevan mahdollisuuden rahanpesijälle, sillä näillä tileillä ei lähtökohtaisesti ole juoksevaa kirjanpitovelvollisuutta. Jos juoksevaa kirjanpitovelvollisuutta ei ole, rahanpesijä jättää vähemmän jälkiä toiminnastaan ja ulkopuolisten on vaikeampi havaita rahanpesua.

Mitä siis ovat nämä lainsäädännön ja sääntelyn katvealueelle jääneet asiakasvaratilit? Asiakasvaratilit ovat pankkitilejä, joita hallinnoi jokin muu kuin varojen omistaja. Omistajalla on kuitenkin usein valta näiden tilien tapahtumiin ja varojen hallinnoija noudattaa maksumääräyksissään asiakkaansa toiveita. Kyseessä on siis velvoiteoikeudellisesti katsottuna valtuutus (Varallisuusosoikeus 2.luku 10 §). Kirjanpidollisesti asiakasvaratilit tulee esittää niitä hallinnoivan yhtiön liitetiedoissa, jos yhtiöllä on perusteet hallinnoida toisen yhtiön tai luonnollisen henkilön asiakasvaroja (KPA 2:7 §). Jos puolestaan perusteluja asiakasvaratilin hallinnoimiseen ei ole, pitää varat merkitä taseeseen lyhytaikaisiin velkoihin ja mainita näistä liitetiedoissa (KILA 1702/2003). Ongelmana on, että paljon rikoksella saavutettua varallisuutta kulkee kirjanpidon ulkopuolella: hallinnollisen yhtiön ei tarvitse pitää juoksevaa kirjanpitoa asiakasvaratilien tapahtumista, jos asiakasvarat on erotettu yhtiöstä omalle tililleen. Tämä muodostaa mielenkiintoisen tutkimusongelman asiakasvaratileistä rahanpesun välineenä.

Rahanpesun volyyymiä maailmanlaajuisesti on vaikea mitata. Karkeat arviot rahanpesun vuotuisesta laajuudesta liikkuvat 85 ja 1 000 miljardin dollarin välillä (UN 2005; IFAC 2001; OECD 2001). Suomessa pestään keskusrikospoliisin mukaan 100-500 miljoonaa euroa vuosittain. Syy, miksi rahanpesu on ainoa talousrikos, joka on saanut kansainväliset standardit saattaa, liittyä sen valtioiden väliset rajat ylittävään ominaisuuteen. Erityisesti internetin leviämisen ja pankkitoiminnan verkkoon siirtymisen myötä rikoksella hankitun rahan on

helppo liikkua ympäri maailmaa. Rahanpesu vaikuttaa pääomamarkkinoiden vakauteen erityisesti kehittyvissä maissa (Schott, 2006). Rahanpesun volyymin kasvaessa rahoitusinstituutioiden luottamus kärsii, mikä puolestaan lisää markkinoiden volatiliteettiä. Luottamuksen puute altistaa valtion instituutiot korruptiolle ja rikollinen toiminta saa vahvemman otteen valtiossa (Bartlett, 2002). Valtion intressi on siis pyrkiä torjumaan rahanpesu kaikin keinoin, koska sillä on vaikutusta bruttokansantuotteen kasvuun. Ovatko asiakasvaratilit jääneet lain- ja ammattistandardien säätäjillä täysin katvealueelle uudistuksia tehtäessä?

Suomessa, kuten muissakin Euroopan maissa, rahanpesuepäilyn ilmoitusvelvollisten piiriä on 2000-luvulla laajennettu toisen ja kolmannen EU:n rahanpesudirektiivin myötä. Tähän ilmoitusvelvollisten piiriin kuuluvat myös tilintarkastajat. Tilintarkastajien tulee olla puolueettomia toimittaessaan tilintarkastusta. Tästä syystä voidaan kysyä, kuinka rahanpesuepäilystä raportoiminen viranomaisille vaikuttaa puolueettomuuteen?

Tilintarkastuksen näkökulmasta asiakasvaratileissä saattaa piillä suuri riski tilintarkastajille. Ensinnäkin, jos tilintarkastaja jättää tarkastuksessaan huomioimatta asiakasvaratileillä tapahtuvat väärinkäytökset, kuten rahanpesun, saattaa tilintarkastaja kohdata vahingonkorvauskanteen. Vahingonkorvausvastuun konkretisoituminen vaatii yleensä törkeää huolimattomuutta tai tahallisuutta tilintarkastajan osalta. Toinen riski tilintarkastajalle on rahanpesun havaitsematta jäämisen vaikutus tilintarkastajan tarjoamaan tilintarkastuslaatuun. Jos asiakasvaratileillä on tapahtunut rahanpesua, eikä tilintarkastaja ole havainnut tätä, heikkenee tilintarkastuslaatu. Laadun heikentyessä on havaittu, että uusien asiakkaiden hankinta ja vanhojen asiakkaiden pitäminen vaikeutuu. Kolmas riski, joka saattaa vaikuttaa tilintarkastajaan, on maineen menettäminen.

Lisäksi oleellinen kysymys on se, kumman vastuulla asiakasvaratilien tapahtumien tarkastaminen on, asiakasvarojen omistajan vai asiakasvarojen hallinnoivan yhtiön tilintarkastajien? Tutkimuksen aihe on myös mielenkiintoinen siksi, että asiakasvaratilejä ei ole aiemmassa tutkimuksessa käsitelty. Tämä antaa mahdollisuuden tuoda uutta, vaikkakin hyvin marginaalista, tietoa tilintarkastukseen liittyvään tutkimukseen.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten suomalaiset tilintarkastajat ottavat asiakasvaratilit huomioon tilintarkastusta suorittaessaan ja vaikuttavatko asiakasvaratilit siihen, millaiseksi

tilintarkastajat arvioivat asiakkaaseen liittyvä riskin (riski vahingonkorvausvelvoitteista, tilintarkastuslaadusta sekä maineen menettämisestä). Ensimmäinen välitavoite on havaita, kuinka tuttu ilmiö asiakasvaratilit ovat tilintarkastajille. Tämä on tärkeää, koska kuten ensimmäisessä kappaleessa mainittiin, aikaisempaa tutkimusta aiheesta ei ole. On myös hyvä selvittää, kuinka tilintarkastajat näkevät nykyisen sääntelyn ja lainsäädännön ja pitävätkö he sen kehittämistä tarpeellisena. Taustalla on mielenkiinto niin itse esitettyihin kysymyksiin, kuin myös siihen, kuinka tilintarkastajat asennoituvat sääntelyn tai lainsäädännön kiristymiseen. Tilintarkastus on alana suurimmalta osin itseään sääntelevä, joten viranomaisen väliintuloa voidaan pitää tietynlaisena oman aseman heikkenemisenä. Tutkimuksessa halutaan saada selville, kuinka usein tilintarkastajat ovat olleet henkilökohtaisesti tekemisissä tarkastuksissa, joissa on ollut viitteitä rahanpesusta. Taustaa kysymykselle tarjoavat keskusrikospoliisin tilastot (mm. Rahanpesun selvittelykeskuksen vuosikertomus 2010), jotka osoittavat, että noin 0,1 % kaikista rahanpesuepäilyilmoituksista tulee tilintarkastajilta.

Toissijaisena tavoitteena on löytää tilastollisesti merkitseviä riippuvuussuhteita kyselyn perusteella. Jotta voitaisiin löytää perusteita nykyisen ohjeistuksen muuttamiselle, jossa juoksevaa kirjanpitovelvollisuutta ei ole, on tärkeää löytää korrelaatio olennaisten tekijöiden suhteen, kuten esimerkiksi kokemuksen asiakasvaratileistä ja kokemukset rahanpesusta suhteen.

Konkreettisenä käytännön tavoitteena on todistaa kerätyn aineiston perusteella, että Suomessa asiakasvaratilien sääntely on epä johdonmukaista ja riippuu hyvin paljon yrityksen toimialasta, kuinka asiakasvaratilien tapahtumia kirjanpidossa käsitellään. Koska aineiston perusteella löydettiin tilastollisesti merkitsevä yhteys ($p < 0.05$) asiakasvaratilien ja rahanpesuepäilyiden välillä, on esimerkiksi kirjanpitolausunkunnan syytä lausua yleinen, toimialasta riippumaton, ratkaisu asiakasvaratilien kirjanpitokäytännöstä. Tämä lisäisi Suomessa rahaa pesevien tahojen kiinnijäämisriskiä. Samalla saataisiin yhdenmukaistettua kirjanpitokäytäntöä Suomessa.

1.3 Tutkimuksen toteutus

Tutkimuksen teoreettisen osan aineistona käytettiin Suomen lakia, hallituksen esityksiä sekä erilaisten ammatillisten instituutioiden määrittelemiä sitovia standardisäännöksiä, kuten Finanssivalvonnan ohjeita. Nämä toimivat pohjana määriteltäessä termiä asiakasvaratili. Teoreettisen viitekehyksen rakentamiseen käytettiin kotimaista ja ulkomaista ammattikirjallisuutta, tieteellisiä artikkeleita sekä aikaisempaa tutkimusta.

Tutkimuksen empiirisen osan toteutustapa on laadullinen eli kvalitatiivinen. Kvalitatiivinen tutkimus valittiin, koska tutkittavasta kohteesta (asiakasvaratilit) ei ollut aikaisempaa tutkimusta ja maaperä oli toisin sanoen kartoittamaton. Tutkimus toteutettiin nettikyselynä, jonka kohderyhmäksi valittiin kaikki Suomen tilintarkastajat. Tilintarkastajien yhteystiedot löytyivät KHT- ja HTM-yhdistysten ylläpitämästä hyväksytyjen tilintarkastajien rekisteristä. Tilintarkastajille lähetetty kyselylomake oli standardoitu eli kysymyksiin vastattiin lähtökohtaisesti ”rasti ruutuun”-periaatteella. Pariin kohtaan annettiin vaihtoehdoksi avoin vastauskenttä. Kyselyiden toimittaminen vastaajajoukolla tapahtui joulukuussa 2010. Vastausprosentti oli 15,6, jota voidaan pitää varsin tyydyttävänä.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Sisältö tulee muodostumaan seuraavalla tavalla. Ensimmäiseksi tarkastellaan ja pyritään avaamaan lukijalle käsitettä asiakasvaratili lainsäädännön ja alakohtaisen sääntelyn kautta. Tämän jälkeen käydään läpi rahanpesua ilmiönä ja sen vaikutuksia kansantalouteen. Neljännessä kappaleessa keskitytään tilintarkastusinstituution historialliseen kehitykseen sekä tilintarkastusinstituution ja valtion suhteeseen. Taustalla on paljon keskustelua herättänyt ilmiö tilintarkastajan raportoinnista viranomaisille. Viranomaisille raportoinnin nähdään heikentävän yritysjohton luottamusta tilintarkastajaa kohtaan, joka taas hankaloittaa tilintarkastajan tarkastustyötä (KTM, 2006) Viidennessä kappaleessa esitellään teoreettinen tausta tilintarkastuslaadusta, maineesta ja vahingonkorvausvelvollisuudesta. Tämän jälkeen esitellään tutkimusmenetelmät ja tutkimusaineisto. Kappaleessa seitsemän tarkastellaan tutkimustuloksia ensin kuvailevin keinoin ja tämän jälkeen tilastollisen riippuvuuden kanssa. Lopuksi esitetään yhteenveto tutkimuksesta sekä pohditaan mahdollisia jatkotutkimusaiheita ja tuodaan esiin tutkimuksen rajoituksia sekä puutteita.

2. Asiakasvaratili

Asiakasvarojen määrittely on monimutkaista, sillä yleistettävää määritelmää tälle ei ole. Käytännössä asiakasvaroilla tarkoitetaan liiketoiminnassa haltuun saatuja, asiakkaan lukuun talletettavaksi tarkoitettuja ja asiakkaan puolesta kolmannelle maksettaviksi tai muutoin käytettäviksi tulleita päämiehen varoja. Asiakasvarat voivat liittyä tiettyyn toimeksiantoon, kuten projektiin. Erilaisia tulkintoja kuitenkin syntyy siitä, milloin kyseessä on asiakasvarat eikä esimerkiksi lyhytaikainen velka. Seuraavassa luetellaan esimerkinomaisesti tilanteita, joissa syntyy asiakasvaroja:

- Asunnonvälittäjä ottaa vastaan asunnosta maksetun käsirahan. Kunnes asunto on siirtynyt myyjältä ostajalle, ovat asunnonvälittäjän hallinnoimat käsirahat asiakasvaroja asunnonvälittäjälle.
- Ulkomainen yritys maksaa suomalaiselle yritykselle tietyn summan rahaa, jotta suomalainen yritys toteuttaa ja maksaa tietyn laitehankinnan ulkomaisen yhtiön puolesta.
- Edunvalvontatilanteet, joissa vajaavaltaisen luonnollisen henkilön edunvalvoja hallinnoi vajaavaltaisen taloutta. Tämä tarkoittaa, että edunvalvojalla on oikeus hallinnoida vajaavaltaisen omaisuutta, mutta päätösvalta saattaa olla esimerkiksi sosiaaliviranomaisilla.

Yllä mainitut esimerkkitapaukset kuvaavat tyypillisiä tilanteita, joissa asiakasvaratilijä muodostuu muille kuin finanssisektorilla toimiville yrityksille. Asiakasvarojen hallinnoinnin luonteen perusteella voidaan erottaa kaksi eri ryhmää. Toisen ryhmän muodostaa pankki- ja rahoitussektori ja toisen ryhmän muut asiakasvarojen hallinnoijat, kuten välitystoiminnan harjoittajat ja asianajotoimistot. Erottelun perusteina voidaan pitää lainsäädännöllistä ja sääntelyllistä näkökulmaa sekä asiakasvarojen hallinnointimenettelyä. Rahanpesun suhteen mielenkiintoisempaa on tarkastella jälkimmäistä ryhmää eli muita hallinnoijia, sillä heidän osaltaan lainsäädäntö ei ole selkeästi kehittynyt toisin kuin pankki- ja rahoitussektorilla. Lisäksi näkökulma on erilainen verratessa pankki- ja rahoitussektoria muihin toimialoihin. Pankki- ja rahoitussektorin tavoitteena asiakasvarojen suhteen on parantaa sijoittajien suojaa. Muilla toimialoilla puolestaan asiakasvarat ovat lähtökohtaisesti sopimukseen perustuvalla valtuutuksella hallinnoitavia varoja, jotka liittyvät yrityksen liiketoimintaan.

Nämä kaksi ryhmää muodostavat myös eri tulkinnan asiakasvaroille. Pankki- ja rahoitussektorilla asiakasvarat ovat hyvin kiinteästi osana liiketoimintaa, kun taas muilla toimialoilla asiakasvaratilien liittyminen liiketoimintaan voi vaihdella hyvinkin paljon. Ongelmia aiheuttaa myös se, että tilintarkastajan on lausuttava ainoastaan pankki- ja rahoitussektorin asiakasvarojen erilläänpidosta. Esimerkiksi välitystoiminnassa ei ole erillisiä velvoitteita tarkastuttaa asiakasvaratilijä.

2.1 Pankki- ja rahoitussektori

Pankki- ja rahoitussektoria sääntelee Suomessa Finanssivalvonta (FiVa). Sijoituspalveluja tarjoavan luottolaitoksen tilintarkastajan tulee antaa ja toimittaa Finanssivalvonnalle

vähintään kerran vuodessa lausunto siitä, vastaavatko luottolaitoksen asiakasvarojen säilyttämisestä koskevat järjestelyt arvopaperimarkkinalain 4 luvun 14 ja 15 §:ssä säädettyjä vaatimuksia (Laki luottolaitostoiminnasta 9.luku 160 §/ 9.2.2007). Asiakasvaratilit ovat hyvin tavallisia pankki- ja rahoitussektorilla ja tämän takia niitä on säädelty FiVan toimesta paljon verrattuna muihin toimialoihin. Seuraavassa tarkastellaan sitä, mitä asiakasvaratilien lainsäädäntö ja sääntely eli sijoitusrahastolaki, arvopaperimarkkinalaki ja Finanssivalvonnan määräykset arvopaperinvälittäjälle keskeisimmiltä osin mainitsevat asiakasvaratileistä.

2.1.1. Sijoitusrahastolaki

Sijoitusrahastolain 4 luvun 25 § mukaan sijoitusrahaston varat kuuluvat rahasto-osuudenomistajille. Rahasto-osuudenomistajat eivät vastaa henkilökohtaisesti sijoitusrahastoa koskevista velvoitteista. Rahastoyhtiön on kuitenkin pidettävä sijoitusrahaston varat erillään rahastoyhtiön omaisuudesta. Tämä toteutuu antamalla varat säilytisyhteisön säilytettäväksi. Samassa yhteydessä laki mainitsee, ettei sijoitusrahaston varoja saa ulosmitata rahastoyhtiön velasta. Sijoitusrahastolain 5 luku 31 § määrittelee säilytisyhteisön toimintaa ja tehtäviä. Tässä kohdassa mainitaan, että varat on pidettävä erillään säilytisyhteisön omaisuudesta ja muiden asiakkaiden ja sijoitusrahastojen varoista. Toisin sanoen tilanteessa on kaksi tapausta erilläänpidosta. Ensinnäkin, rahastoyhtiö on velvoitettu pitämään asiakkaan rahastoihin sijoittamat varat erillään rahastoyhtiön varoista. Toiseksi, varoja säilyttävä säilytisyhteisö on velvollinen pitämään säilytettävät varat erillään omista varoistaan. Rahastoyhtiön on varmistuttava siitä, että säilytisyhteisö pitää asiakasvarat erillään säilytisyhteisön varoista.

2.1.2. Arvopaperimarkkinalaki

Arvopaperimarkkinalain 4.luvun pykälät 14 ja 15 säätelevät asiakasvarojen säilyttämisestä sekä asiakkaan arvopaperien panttaamisesta. Arvopaperimarkkinalain 4.luku 14 § toteaa, että arvopaperinvälittäjän on järjestettävä sen haltuun luovutettujen asiakkaan rahavarojen ja muun omaisuuden säilytys, käsittely ja selvitys luotettavalla tavalla niin, ettei asiakasvaroilla ole missään vaiheessa vaaraa sekoittua arvopaperinvälittäjän omiin tai toisen asiakkaan varoihin. Arvopaperinvälittäjän on riittävästi varmistuttava, että asiakkaan rahavarat säilytetään erillään arvopaperinvälittäjän rahavaroista. Huomattavaa arvopaperimarkkinalaissa on viittaus, että Finanssivalvonta antaa tarkempia määräyksiä asiakasvarojen säilyttämisestä. Toisin sanoen Finanssivalvonnan sääntely on tiukempaa kuin mitä arvopaperimarkkinalaki säätelee.

Arvopaperinvälittäjä ei saa omaan eikä toisen asiakkaan lukuun pantata tai luovuttaa toiselle asiakkaalle kuuluvaa arvopaperia ilman asiakkaan nimenomaista kirjallista suostumusta (AML 4:15 §). Finanssivalvonnan määräykset korostavat myös kirjallisen muodon tärkeyttä, sillä täten riski siitä, että asiakas ei ole ollut tietoinen toiminnastaan voidaan minimoida. Nämä kaksi arvopaperimarkkinalain pykälää muodostavat tärkeän pohjan asiakasvarojen säilyttämiselle pankki- ja rahoitussektorilla.

2.1.3. Finanssivalvonnan määräykset arvopaperinvälittäjälle

Finanssivalvonta antaa arvopaperimarkkinalain 4 luvun 5 a §: 5 momentin perusteella määräyksen (Dnro 5/261/98) arvopaperinvälittäjälle asiakasvarojen erottamisesta, säilyttämisestä, käsittelystä ja selvityksestä. Määräys koskee Suomessa toimiluvan saaneita arvopaperinvälittäjiä, mutta myös niiden ulkomailla toimivia sivukonttoreita. Laki finanssivalvonnasta (19.12.2008) oikeuttaa Finanssivalvonnan antamaan liiketapahtumien kirjauksia koskevia määräyksiä liittyen juoksevaan kirjanpitoon ja taseen ulkopuolisista vastuista poiketen siitä, mitä kirjanpitolain 2 luvun 4-10 §:ssä säädetään (laki finanssivalvonnasta 35 §). Tämän perusteella Finanssivalvonta voisi käytännössä vaatia luotto- ja rahoituslaitosten kirjaamaan asiakasvarat eri tavalla kuin ne yhtiöt, jotka eivät ole Finanssivalvonnan sääntelyn alaisena. Pankki- ja rahoitussektorilla vaaditaan lakisääteistä asiakasvaratilien tilintarkastusta

Asiakkaan rahavarat on talletettava yhdelle tai useammalle tilille talletuspankkiin, tai muualla kuin Suomessa toimiluvan saaneeseen luottolaitokseen, tai tilille, jonka käyttöön asiakas on antanut arvopaperinvälittäjälle asianmukaisen kirjallisen valtuutuksen. Varoja ei saa edes tilapäisesti siirtää arvopaperinvälittäjän pankkitilille tai kassaan. Lisäksi arvopaperinvälittäjän on huolehdittava siitä, että tilinpitäjäpankki eli pankki, johon asiakasvarat on talletettu, ei voi käyttää asiakasvaratilillä olevia rahavaroja arvopaperinvälittäjän saatavien kuittaamiseen. Asiakkaan rahavarojen suojaamisella tarkoitetaan sitä, että valvottavan on huolehdittava siitä, että tilinpitäjäpankki tai rahamarkkinarahaston hallinnosta vastaava rahastoyhtiö ei voi käyttää asiakasvara- tai valtakirjatilillä olevia asiakkaan rahavaroja taikka asiakkaan rahasto-osuuksiin sijoitettuja rahavaroja valvottavana kohdistuvien saatavien kuittaamiseen (Finanssivalvonnan corporate governance -standardi, Dnro 19/120/2007).

Finanssivalvonnan antaman määräyksen (Dnro 5/261/98) perusteella arvopaperinvälittäjällä on oikeus veloittaa asiakasvaratililtä ja valtakirjatililtä omat palkkionsa ja muut sille itselleen kuuluvat suoritukset. *Valtakirjatili* on Finanssivalvonnan määräyksen mukaan tili, jonka käyttöön asiakas on antanut arvopaperinvälittäjälle asianmukaisen kirjallisen valtuutuksen. Tämän perusteella asiakasvaratili on tili, jonne arvopaperinvälittäjä siirtää asiakasvarat automaattisesti ilman, että asiakas erikseen reagoi asiaan. Valtakirjatili puolestaan vaatii asiakkaan aktiivisia toimia määrätäkseen mille tilille varat on talletettava. Se, kelle esimerkiksi korot ja osingot kuuluvat, on sopimuksenvaraista, mutta lähtökohtaisesti nämä pääomatulot kuuluvat asiakkaalle.

Muiden arvopaperinvälittäjien kuin talletuspankkien ja talletusten vastaanottamiseen oikeutettujen ulkomaisten luottolaitosten sivukonttoreiden on pidettävä asiakkaan rahavarat kirjanpidosta erillään välittäjän omista varoista ja omaisuudesta. Määräys jättää tulkinnanvaraa sille, voivatko talletuspankit ja ulkomaisten luottolaitosten sivukonttorit sisällyttää asiakasvaratilit kirjanpitoon, jos ne tilinpäätöksessä eliminoidaan pankin taseesta? Kuitenkin Finanssivalvonnan määräys toteaa myös, että arvopaperinvälittäjän on järjestettävä kirjanpitoonsa ja muut seurantajärjestelmänsä siten, että asiakasvaroja ja niiden muutoksia voidaan luontevasti ja jatkuvasti seurata kokonaisuutena sekä erikseen kunkin asiakkaan osalta. Tämä viittaisi siihen, että kaikilla arvopaperinvälittäjätahoilla on oltava asiakasvaroista juokseva kirjanpito. Kuitenkaan siitä, miten juokseva kirjanpito on järjestettävä, ei löydy mainintaa.

Asiakkaan arvo-osuuksia ei saa säilyttää eikä edes tilapäisesti siirtää arvopaperinvälittäjän omalle arvo-osuustilille. Arvo-osuustili on Arvopaperikeskuksen tai muun tilinhoitajayhteisön ylläpitämä sähköinen arvopapereiden säilytystili, jossa asiakkaan osakkeita tai muita arvopapereita säilytetään muodossa (Laki arvo-osuustileistä 15 § 17.5.1991/827). Arvo-osuusjärjestelmään kuuluvat kaikki julkisen kaupankäynnin kohteena olevat osakkeet sekä mm. optiot, vaihtovelkakirjalainat, joukkovelkakirjalainat sekä ulkomaisten osakkeiden talletustodistukset. Rahanpesun suhteen ongelmallinen tapaus on arvo-osuustileistä annetun lain 5 a § (17.5.1991/827), jonka mukaan ulkomaalaisen tai ulkomaisen yhteisön tai säätiön omistamat arvo-osuudet saadaan kirjata erityiselle arvo-osuustilille, jota tilinhaltija toimeksiannon nojalla hallitsee päämiehensä lukuun. Laki velvoittaa ainoastaan, että tililtä on käytävä ilmi omistajan sijasta tiedot tilinhaltijasta ja että kyseessä on omaisuudenhoitotili. Tämä tekee suomalaiselle mahdolliseksi sijoittaa ulkomaisen omaisuudenhoitoyhtiön tai

säätiön kautta suomalaisiin arvopapereihin ja näin piiloutua viranomaisilta. Samalla tosiasiallisen edunsaajan selvittäminen on tehty lailla erittäin hankalaksi.

Arvopaperinvälittäjä ei saa ottaa lainaksi asiakkaan rahavaroja ilman tämän suostumusta, joka on annettava erikseen kirjallisesti. Finanssivalvonnan määräyksessä (Dnro 5/261/98) erityistä kirjallista muotoa on perusteltu sillä, että näin voidaan varmistua asiakkaan ymmärtävän selvästi lainauksen luonteen. Suostumus ei voi olla vakioehtona muussa asiakkaan kanssa tehtävässä sopimuksessa. Määräys erityisestä kirjallisesta sopimuksesta ei kuitenkaan koske talletuspankkeja. Toinen erityisen kirjallisen sopimuksen vaativa tapahtuma on asiakkaan arvopaperin panttaaminen. Arvopaperimarkkinalain 4 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan arvopaperinvälittäjä ei saa pantata tai omaan lukuunsa luovuttaa asiakkaalle kuuluvaa arvopaperia ilman asiakkaan antamaa erillistä kirjallista suostumusta.

Finanssivalvonnan corporate governance-standardi luotettavasta hallinnon- ja toiminnan järjestämisestä (Dnro 19/120/2007) mainitsee, kuten myös arvopaperimarkkinalaki, että asiakasvarojen erilläänpitovelvollisuus ei koske asiakkaan rahavarojen tallettamista sijoituspalvelua tarjoavan talletuspankin tilille (AML 4 luku 14 § 2 momentti). Sen lisäksi, miten Finanssivalvonta sääntelee arvopaperinvälittäjää, velvoittaa arvopaperimarkkinalain 4 luvun 4 § antamaan ei-ammattimaiselle asiakkaalle tiedot asiakasvarojen säilyttämisestä hyvissä ajoin ennen sijoituspalvelua.

2.2. Muut toimialat kuin pankki- ja rahoitussektori

Kuten edellä todettiin, pankki- ja rahoitussektorin lainsäädäntö ja standardit ovat hyvin kehittyneet asiakasvarojen erilläänpidon ja säilyttämisen suhteen. Tämä selittyy sillä, että tällä toimialalla asiakasvarat kuuluvat kiinteästi liiketoimintaan. Pankit ja sijoitusrahastot tarvitsevat talletuksia ja sijoituksia yleisöltä, jotta toiminta on mahdollista. On myös muita toimialoja, jotka käyttävät usein asiakasvaratilejä ja joiden lainsäädäntö ja alan oma sääntely eivät ole yhtä vahvasti kehittyneitä. Esimerkiksi komissiokaupassa, asianajotoiminnassa ja välitystoiminnassa asiakasvaratilit ovat arkipäivää. Kuten kirjanpitolautakunta mainitsi lausunnossaan, on asiakasvaratilien hallinnoimisella oltava selkeä yhteys yrityksen liiketoimintaan (KILA 1695/2003). Sisäasiainministeriön loppuraportin mukaan erityisesti venäläisten Suomeen perustamat yhtiöt toimivat usein tilinhoitoyhtiönä, joiden asiakasvaratilien kautta kierrätetyt tulot ovat käytettävissä länsimaisessa liiketoiminnassa. Toimintaan liittyy usein monimutkaisia vaihto- ja komissiokauppajärjestelyjä (Sisäasiainministeriö, 2004). Tässä osiossa tarkastellaan erityisesti asianajotoiminnan,

kiinteistönvälityksen sekä tilintarkastusalan sääntelyä asiakasvaratilien käytännöistä. Huomionarvoista asiakasvarojen määrittelyssä tilintarkastuksen suhteen on se, että muilla kuin pankki- ja rahoitussektorilla ei tilintarkastajalta ole velvoitettu antamaan raporttia asiakasvarojen erilläänpidosta.

Eurooppalaisten asianajotoimintaa koskevien ohjeiden (11.1.2007) mukaan, jotka on implementoitu Suomen hyvään asianajotapaan, asiakasvaratileistä säädetään seuraavaa. Ensinnäkin, saadessaan haltuunsa päämiehen varoja, tulee ne tallettaa pankkitilille, joka tulee aina pitää erillään asianajajan muista tileistä. Hyvä välitystapa kiinteistönvälityksessä mainitsee samansuuntaisesti, että varat on säilytettävä luotettavalla tavalla erillisellä pankkitilillä (Ohje hyvästä välitystavasta 16.9.2008). Hyvään välitystapaan kuuluu myös, että välityspalkkioita ei saa ohjata suoraan asiakasvaratilille. Hyvä asianajotapa määrittelee, että asianajajan tulee pitää täsmällistä kirjanpitoa kaikista asiakasvaroista, joka on tiukempi tulkinta kuin kirjanpitolautakunnan lausunnot juoksevan kirjanpidon pitämisestä asiakasvarojen suhteen. Kirjanpitolautakunta ei ole ottanut ehdotonta kantaa lausunnoissaan siihen, pitääkö hallinnoivan yhtiön pitää juoksevaa kirjanpitoa asiakasvaratilin tapahtumista. Nykyisen käytännön mukaan kirjanpitoa suositellaan pidettäväksi. Hyvä välitystapa ei kuitenkaan velvoita kiinteistönvälittäjiä pitämään juoksevaa kirjanpitoa asiakasvaratilien tapahtumista.

Hyvä asianajotavan mukaan asiakasvaroja ei voi antaa saatavan vakuudeksi eikä niitä voi käyttää vakuutena missään olosuhteissa. Asiakasvaratilin ja niitä hallinnoivan yhtiön pankkitilin välillä ei voida toteuttaa kuittausta tai sulautumista (Eurooppalaisten asianajajien tapaohteet 19.6.2006). Lisäksi asianajajien tapaohteet määrittelevät, etteivät asianajajat saa siirtää asiakasvaratilillä olevia varoja omalle tililleen asianajopalkkion maksamista varten ilman, että tästä ilmoitetaan varojen omistajalle. Kiinteistönvälittäjien sääntely ei puolestaan ole yhtä tarkkaa, sillä se ei ole ottanut kantaa siihen voidaanko asiakasvaroja antaa vakuudeksi.

Tilintarkastajien eettisissä ohjeissa on myös otettu kantaa tilintarkastajan asiakasvaroihin (KHT, 2009, s.51). Lähtökohtana pidetään sitä, että tilintarkastusammattissa toimivan tilintarkastajan ei tulisi suostua ottamaan hallintaansa asiakkaan rahavaroja tai muita varoja muutoin kuin milloin laki sen sallii. Asiakasvarojen hallussapito vaarantaa ammatillista käyttäytymistä luomalla tilintarkastajalle oman intressin uhan, jos asiakasvarat kuuluvat asiakkaalle, jolle tilintarkastaja suorittaa lakisääteistä tilintarkastusta. Tämä puolestaan johtaa

objektiivisuuden vaarantumiseen. Tilintarkastajien eettisten ohjeiden luku 270 kehottaakin tilintarkastusammattissa toimivia tilintarkastajia selvittämään peruseriaatteiden noudattamista vaarantavia uhkia, joita asiakasvaroihin liittyy, kuten esimerkiksi, jos varojen on todettu olevan peräisin laittomasta toiminnasta. Tilintarkastusalan eettiset ohjeet kehottavat tilintarkastajia tai tilintarkastusyhteisöjä pitämään asiakasvarat selvästi erillään henkilökohtaisista tai tilintarkastusyhteisön varoista. Kuitenkaan mainintaa siitä, että ne pitäisi siirtää omalle pankkitililleen, ei ole.

Nämä kolme yllä käsiteltyä toimialaa ovat ottaneet sääntelyssään asiakasvaratilit huomioon. Monelle muulle toimialalle tämä ei ole yhtä selvää. Yhtenäisen lainsäädännön puute vierittää vastuun jokaiselle toimialalle erikseen. On epäselvää, kuinka tämä otetaan alan itsesääntelyssä huomioon. Itsesääntelyn tarkoituksena on kuitenkin se, että se toimii lainsäädäntöä täydentävänä instrumenttina. Muut toimialat kuin pankki- ja rahoitussektori muodostavat suuren riskin asiakasvaratilien hyväksikäytölle rahanpesun välineenä. Lainsäädäntö ja sääntely ovat hyvin sekavia tai puutteellisia eikä selkeää varmuutta siitä, liittyykö asiakasvarojen hallinnointi yrityksen liiketoimintaan, aina ole. Lainsäädännön ja sääntelyn puutteellisuus saattaa puolestaan houkutella rahanpesijöitä, sillä tätä kautta tosiasiallinen edunsaaja voidaan piilottaa. Mielenkiintoisin kysymys asiakasvaratileistä muilla kuin finanssisektorilla onkin se, milloin voidaan pitää perusteltuna yhtiön hallinnoida toiselle kuuluvia varoja?

2.3. Kirjanpidollinen käsittely asiakasvaroista

Yksi hyvän kirjanpitotavan mukaisista yleisperiaatteista on entiteettiperiaate (Leppiniemi, 2000). Tämä tarkoittaa, että kirjanpitoa pitävä talousyksikkö muodostaa erillisen kokonaisuuden. Tällöin kirjanpitovelvollisen on mahdollista erottaa liiketapahtumat muiden talousyksiköiden tapahtumista. Kirjanpidossa asiakasvaratilin tarkoituksena on todentaa ne varat, jotka eivät ole kirjanpitovelvollisen itsensä omistamia, vaan joita se hallinnoi toisen lukuun. Entiteettiperiaatteen mukaisesti asiakasvaratilejä ei tule kirjata kirjanpitovelvollisen kirjanpitoon ja tilinpäätökseen, sillä asiakasvaratilien tapahtumat eivät kuulu kirjanpitovelvolliselle.

Kirjanpidon ulkopuolisten pankkitilien käytölle tulee aina olla hyväksyttävä peruste, kuten esimerkiksi toimeksiantosopimukseen perustuva asiakasvarojen hallinta (KILA 1695/2003). Kirjanpitolautakunta toteaa lausunnossaan (1695/2003), että haltuun saatuja asiakasvaroja ei tule merkitä tilinpäätöksessä taseeseen sen jälkeen, kun ne on erotettu toimeksiannon saajan

muusta varallisuudesta. Kannanoton mukaan varojen erottaminen tarkoittaa erillisen asiakasvaratilin perustamista. Jos asiakasvaroja ei ole erotettu hallinnoivan yhtiön kirjanpidosta, tulee ne esittää taseessa rahoitusomaisuuden ja lyhytaikaisen vieraan pääoman ryhmissä (KILA 1056/1989). Kirjanpitolautakunta ei ole kuitenkaan pitänyt hyvän kirjanpitotavan vastaisena asiakasvarojen sisällyttämistä asiakasvarojen hallinnoijan juoksevaan kirjanpitoon, jos hallinnoijan kirjanpitojärjestelmä mahdollistaa niiden eliminoinnin ennen tilinpäätöksen laatimista. Tulkinnanvaraiseksi on jäänyt se, kuuluuko asiakasvaroista pitää erillistä kirjanpitoa. Tämä johtuu siitä, että kirjanpitolaki ei edellytä, että kirjanpitovelvollinen sisällyttää omaan juoksevaan kirjanpitoon toimeksiantajalleen kuuluvia varoja sen jälkeen, kun varat on erotettu erilliselle asiakasvaratilille. Kuitenkaan kirjanpitolautakunta ei pidä juoksevan kirjanpidon pitämistä hyvän kirjanpidon vastaisena, vaikka varat olisivatkin erotettu omalle tililleen. Ehtona on, että kirjanpitojärjestelmä mahdollistaa asiakasvarojen eliminoinnin tilinpäätöksessä (KILA 1683/2002). Hyvin ristiriitaisesti KILA kuitenkin suosittelee, että eriytetyistäkin asiakasvaroista pidetään erillistä juoksevaa kirjanpitoa. Eriyttäminen saattaa olla lakisääteistä, kuten asianajajilla, tai eriyttämisestä saatetaan sopia erikseen toimeksiantosopimuksessa (KILA 1683/2002).

Asiakasvaratilin tosiasiallisen omistajan tulee kirjata varat ja liiketapahtumat omaan kirjanpitoonsa, koska asiakasvaratilin tapahtumat ovat omistajansa liiketapahtumia. Lisäksi KPL 3 luvun 2 § vaatimus tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen oikeista ja riittävästä tiedoista edellyttää, että kirjanpitovelvollinen ei merkitse tilinpäätökseensä muita kuin omaan tulonmuodostukseensa liittyviä eriä. Asiakasvaratilit tuottavat kuitenkin usein hallinnoivalle yritykselle tuloa provision tai muun korvauksen muodossa. Tämän perusteella liitetiedoissa on kirjanpitolain mukaan ilmoitettava tarpeelliset lisätiedot (KPL 3:2 §).

Kirjanpitolautakunta on myös tehnyt linjanvetoja asiakasvarojen kirjausmenettelyistä sen suhteen, onko oikeushenkilön liiketoiminta tulkittavissa komissiokaupaksi vai muuta välitystä (KILA 1350/1995; KILA 1442/1996). Tärkeänä tekijänä näissä tapauksissa on hyödykkeiden omistusoikeuksien ja riskin siirtyminen. Komissiolla tarkoitetaan tavaroiden myyntiä tai ostamista toimeksiantajan (komissionantajan) lukuun asiamiehen (komissionsaajan) nimissä. Toisin sanoen komissionsaaja tekee kaupat omissa nimissään komissionantajan lukuun. Velvoiteoikeudellisesti kyseessä on välillinen edustus. Kirjanpitolautakunta kuitenkin lausui, että asiakasvarojen erilläänpitotehtävä on säilytettävä, oli kyseessä komissio tai muu edustus (KILA 1850/2010).

Jos asiakasvarojen tilitykseen tai edelleen maksamiseen liittyy sellaisia elementtejä, jotka saattavat muodostaa erityisiä vastuita, on näistä ilmoitettava tilinpäätöksen liitetiedoissa. Yleisesti pankki- ja rahoituslaidalla tällaisia vastuita syntyy aina kun asiakas tallettaa varoja tai omaisuutta rahoituslaitokseen. Talletuspankeissa, kuten aiemmin todettiin, asiakkaiden tallettamat varat kirjataan taseeseen, koska talletuspankit käyttävät asiakkaan varoja antaessaan luottoja yleisölle. Esimerkiksi rahastoyhtiöiden sijoitusrahastot ovat sijoitusrahastoihin sijoittaneiden omistuksessa, eivätkä asiakkaiden sijoittamat varat kuulu rahastoyhtiön varoihin (Sijoitusrahastolaki 29.1.1999/48, 4 luku 25 §). Asiakasvarat ovat säilytysyhteisön hallinnassa, joten rahastoyhtiö ilmoittaa asiakasvarat oman tilinpäätöksensä liitetiedoissa. Kirjanpitolautakunta teki aiemmin linjanvedon edustuksen ja riskin vaikutuksesta asiakasvarojen kirjauskäytäntöön. Rahastoyhtiö edustaa omissa nimissään sijoitusrahastoa (Sijoitusrahastolaki, 4 luku 25 §), joten tämäkin tukee tulkintaa, että rahastoyhtiön asiakasvarat on esitettävä liitetiedoissa.

Sisäasiainministeriön työryhmä esittää loppuraportissaan, että kirjanpitolainsäädäntöä on muutettava siten, että asiakasvaroista pidetään juoksevasti erillistä osakirjanpitoa. Lisäksi työryhmä tuo vahvasti esille ehdotustaan, että varojen kuljettaminen kirjanpidon ulkopuolella muutoin kuin näin sallituilla asiakasvaratileillä voisi tulla rangaistavaksi kirjanpitorikossäännösten mukaan (Sisäinen turvallisuus, 2004). Tällainen muutos tulisi varmasti vaikuttamaan Suomessa käytettyihin asiakasvaratileihin.

2.4. Tilintarkastuksen suhde asiakasvaratileihin

Tilintarkastuksen näkökulmasta asiakasvaratilien tapahtumat eivät kuulu sitä hallinnoivan yhtiön kirjanpitoon, joten tarkoitus on käytännössä varmistua siitä, että liitetiedoissa esitetty summa täsmää pankin antamaan tiliotteeseen. Lisäksi tilintarkastuksessa otetaan huomioon todistus siitä, että varat on pidetty erillään hallinnoivan yhtiön kirjanpidosta. Mm. perintätoimistoista tilintarkastajalla on velvollisuus esittää lausunto siitä, onko varat pidetty erillään perintätoimiston kirjanpidosta (Laki perintätoimiston luvanvaraisuudesta 22.4.1995/517, 9§).

Kirjanpitolautakunta lausuu, että asiakasvaratilien tapahtumat kuuluvat siis varojen omistajan kirjanpitoon (KILA 1850/2010). Entä, jos omistajan maassa ei ole säädetty tilintarkastusvelvollisuutta? Tällöinhän asiakasvaratilien tapahtumat jäävät kokonaan tarkastamatta ja talousrikollisuus pystyy tehokkaasti toimimaan tätä kautta. Lähtöoletuksena on sisäasiainministeriön toteamus, että asiakasvaratilit ovat houkuttelevia keinoja siirrellä

rikoksella hankittua varallisuutta kirjanpidon ja yhtiön ulkopuolella (Sisäasiainministeriö, 2004). Kuitenkin nämä tilit aiheuttavat tilintarkastajalle mahdollisen vahingonkorvaus- ja rikosoikeudellisen vastuun.

Sijoituspalveluyrityksen tilintarkastajalla on lakisääteinen velvollisuus raportoida sijoituspalveluyrityksen asiakasvaroista Finanssivalvonnalle sen perusteella mitä sijoituspalveluyrityksistä annetun lain 71 §: 2 momentin mukaan vaaditaan. Käytännössä tämä tarkoittaa, että vähintään kerran vuodessa tilintarkastajan on annettava Finanssivalvonnalle lausunto siitä, että asiakasvarojen säilyttämistä koskevat järjestelyt täyttävät arvopaperimarkkinalain 4 luvun 14 ja 15 §:ssä säädetty vaatimukset (26.10.2007/922).

Luottolaitoksen ja omistusyhteisön tilintarkastajista vähintään yhden on oltava KHT-tilintarkastaja tai KHT-yhteisö (Laki luottolaitostoiminnasta 159 §). Finanssivalvonnalla on velvollisuus määrätä luottolaitoksille tilintarkastaja, sekä erityinen tarkastus ja tarkastaja, jos luottolaitoksella tai omistusyhteisöllä ei ole aiemmin mainittuja vaatimuksia täyttävää tilintarkastajaa. Sijoituspalveluja tarjoavan luottolaitoksen tilintarkastajan tulee antaa ja toimittaa Finanssivalvonnalle vähintään kerran vuodessa lausunto siitä, vastaavatko luottolaitoksen asiakasvarojen säilyttämistä koskevat järjestelyt arvopaperimarkkinalain 4 luvun 14 ja 15 §:n vaatimuksia (Laki luottolaitostoiminnasta 160 §). Huomion arvoista on, että talletussuojarahasto ei korvaa arvopaperinvälittäjän nimissä olevalla asiakasvarojen tilillä olevia saamia (Laki luottolaitostoiminnasta 105 §).

3. Rahanpesu ja tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon

Seuraavassa osiossa tarkastellaan rahanpesua yleisenä ilmiönä, sen kansantaloudellisia vaikutuksia sekä Suomen lainsäädäntöä. Tämän jälkeen käydään läpi tilintarkastajan velvollisuutta ottaa tarkastusta suorittaessa huomioon väärinkäytöksiä ISA 240-standardin pohjalta.

3.1. Rahanpesun historia ja sen vaikutukset kansantalouteen

Koronkiskonnin kriminalisointia voidaan pitää rahanpesun käsitteen syntyä (Blum et al. 1998). Rahanpesu-ilmaisun käyttö yleistyi Yhdysvalloissa 1930-luvulla. Yleisesti se liitetään Al Caponeen, joka käytti erilaisia keinoja rahan rikollisen alkuperän hävittämiseen välttääkseen tuomion (Vaithlingar & Nair 2009). Vasta vuonna 1988 YK:n järjestämä

laittoman kaupan kokous loi perusteet globaalille rahanpesun kriminalisoinnille ja estämiselle. Kokouksen pohjalta aloitti vuonna 1989 rahanpesuun keskittynyt kansainvälinen organisaatio Financial Action Task Force (FATF), jonka tavoitteena oli maailmanlaajuisen rahanpesun vastaisen lainsäädännön kehittäminen (Vaithlingar & Nair 2009). Tänä päivänä FATF:n tehtävänä on kehittää ja edistää kansallisia ja kansainvälisiä menettelytapoja rahanpesun ja terrorismin rahoituksen estämiseksi. Lisäksi organisaation tehtäviin kuuluu jäsenmaittensa rahanpesulainsäädännön valvonta. FATF toimii toisin sanoen kansainvälisen rahanpesusääntelyn kattojärjestönä. FATF:in suositukset ovat myös suomalaisen rahanpesulainsäädännön valmisteluiden pohjana (HE 25/2008).

Rahanpesun laajuudesta on käyty paljon keskustelua. Arviot ovat vaihdelleet huomattavasti, koska lähtökohtia tarkkaan arvioimiseen ei ole olemassa. Yhdistyneet Kansakunnat ovat esittäneet raportissaan, että rahaa pestään maailmanlaajuisesti vuosittain 85-1 000 miljardin dollarin arvosta (UN, 2005). International Federation of Accountants (IFAC) puolestaan arvioi rahanpesun volyymin olevan 1 000 miljardia dollaria. OECD (2001) estimoii maailmanlaajuisen rahanpesun käsittävän 2-5 % maailman bruttokansantuotteesta. Suomessa keskusrikospoliisin rahanpesun selvittelykeskus on arvioinut, että Suomessa pestään vuosittain rahaa 100-500 miljoonan euron edestä (Neira et al., 2007). Vaikka rahanpesua esiintyy kaikissa kansantalouksissa, on sen merkitys suurempi kehittyvissä maissa (Schott, 2006). Syynä tähän on markkinoiden pienuus, jonka vuoksi kyseisten maiden markkinat ovat alttiimpia rikolliselle toiminnalle, korruptiolle ja manipulaatiolle. Rahanpesulla on erityisen suuri vaikutus pääomamarkkinoiden vakauteen. Bartlettin (2002) mukaan rahanpesu murentaa rahoitusinstituutioita sekä heikentää finanssisektorin osuutta talouskasvusta. On havaittu, että rahanpesun volyymit ja finanssisektorin väärinkäytöstapaukset korreloivat keskenään (Bartlett, 2002). Rahanpesuvolyymien lisääntyessä, erityisesti kehittyvien maiden kansantalouksissa, koko finanssisektoria uhkaa epäluottamus ja rahoitusinstituutiot ovat yhä herkempiä korruptiolle ja rikolliselle toiminnalle. Samalla yleisön luottamus rahoituslaitoksiin laskee. Luottamuksen on taas havaittu olevan yhteydessä talouskasvuun (Zak & Knack, 1998).

Harmaan talouden työryhmä toteaa loppuraportissaan, että esimerkiksi harmaan talouden esiintymisen todennäköisyys on suurin kaikkein pienimmissä yrityksissä (Hirvonen et al., 2010). Pienten osakeyhtiöiden on puolestaan väitetty olevan houkuttelevin kanava pestä rahaa (Gup & Beekarry, 2009). Tämä perustuu tutkijoiden mukaan siihen, että osakeyhtiöitä on helppo ja halpa perustaa sekä siihen, että niiden taakse pystyy vaivattomasti piilottamaan

monimutkaisia omistusketjuja. Tässä valossa on mielenkiintoista huomata, että Suomesta on poistunut ns. pienet tilintarkastusvelvolliset yhteisöt tilintarkastusvelvollisuuden piiristä (TilitL 2 luku 4 §). Toisaalta Suomessa on vielä vuoden 2011 loppuun saakka maallikkotilintarkastajia, joiden ammattitaidossa saattaa olla suurta vaihtelua.

Hallituksen esityksessä (HE 194/2006) on perusteltu maallikkotilintarkastajien poistamista sillä, että maallikkotilintarkastajien laatua ja luotettavuutta on pidetty huomattavasti alhaisempana ja epätydyttävämpänä kuin hyväksytyjen tilintarkastajien. On myös havaittu, että ne yhtiöt, jotka tällä hetkellä käyttävät maallikkotilintarkastajaa, jättävät jatkossa valitsematta hyväksytyä tilintarkastajaa. Näiden yhteisöjen kirjanpidon ja tilinpäätöksen laadun ja luotettavuuden ei katsota heikentyvän entisestä tilanteesta (HE 194/2006). Lisäksi tilintarkastuslain uudistuksen myötä tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuolelle jäävien yhteisöjen kansantaloudellinen merkitys on pieni. Vuoden 2004 lukujen perusteella ainoastaan 3,4 % kaikkien suomalaisten osakeyhtiöiden liikevaihdosta tulee jäämään tilintarkastusvelvollisuuden ulkopuolelle (HE 194/2006). Kauppa – ja teollisuusministeriön teettämän selvityksen mukaan yhteiskunnallisen edun valvontaintressi pienissä yrityksissä ei ole merkittävä (KTM, 2006).

3.2. Rahanpesulainsäädäntö Suomessa

Rahanpesulla tarkoitetaan erilaisia rikoksella hankittuun omaisuuteen kohdistettuja toimia, joiden avulla omaisuuden laitton alkuperä pyritään peittämään rangaistuksen tai vahingonkorvauksen välttämiseksi (Neira et al., 2007). Rahanpesu on liitännäinen rikos, joka edellyttää aina esirikosta. Rahanpesutoimet kohdistuvat esirikoksesta saatuun taloudelliseen hyötyyn. Perinteisen kätkemisrikoksen (RL 32:1 §) ja rahanpesun (RL 32:6 §) erona on se, että rahanpesun esirikosta ei ole rajattu, kun taas kätkemisrikoksen esirikokset on laissa tyhjentävästi lueteltu. Rahanpesulla pyritään siihen, että rikoksella saatua hyötyä voidaan käyttää jatkossa rahoittamaan uusia rikoksia sekä saada osa varoista integroitua lailliseen liiketoimintaan. Neira et al. (2007) esittää, että rahanpesu on olennainen osa järjestäytyneitä rikollisuutta ja siihen sisältyy koko ajan enemmän kansainvälisiä piirteitä. Hallituksen esityksessä (HE 25/2008) on todettu, että rahanpesun estäminen on yksi tehokkaimmista keinoista vastustaa järjestäytyneitä rikollisuutta. Rahanpesun kansainvälistymisen väitetään johtuvan järjestäytyneen rikollisuuden laajenemisesta rajojen yli. Tätä edesauttaa esimerkiksi EU:n pääomien vapaan liikkuvuuden periaate (EY:n perustamissopimuksen 56–60 artikla).

Suomessa rahanpesun oikeuskäytännössä ongelmana on ollut se, että ennen vuotta 2003 ei rahanpesulle ollut omaa tunnusmerkistöä vaan rangaistukset on annettu rikoslain 32 luvun mukaan kätkemisrikoksena (24.8.1990/769). Rahanpesu kriminalisoitiin Suomessa vasta vuonna 1994 (Sahavirta, 2008). Rikoslain päivitys vuonna 2003 erotti rahanpesun tunnusmerkistön kuitenkin omaksi ryhmäkseen 32 luvun 6 §:ään (31.1.2003/61). Euroopan Yhteisön toisen rahanpesudirektiivin (2001/97/EY) myötä tuli EU:n jäsenmaille velvollisuus sisällyttää kansalliseen lainsäädäntöön uusi rahanpesua koskeva laki, jossa ilmoitusvelvollisten määrää laajennettiin aikaisemmasta koskemaan muun muassa tilintarkastajia. Tilintarkastajaa koskevat vastuut rahanpesun havaitsemiseksi ovat:

- 1) Tunnistamisvelvollisuus
- 2) Huolellisuusvelvollisuus
- 3) Ilmoitusvelvollisuus
- 4) Vahingonkorvausvelvollisuus

Asiakasvaratilien suhteen yksi keskeinen ongelma on tunnistamisvelvollisuus. Asiakasvaratilien taakse saattaa piiloutua monimutkainen omistajaketju sekä talousrikolliset. Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä ja selvittämisestä 7 § huomioi, että jos on todennäköistä, että asiakas toimii toisen henkilön lukuun, on henkilöllisyyden toteaminen käytettävissä olevin keinoin ulotettava myös tähän henkilöön. Tässä korostuu käsite ”*tosiasiallinen edunsaaja*”, joka on hyvin keskeisessä asemassa asiakasvaratilejä määriteltäessä. Asiakasvaratilien hallinnoijat ovat usein vain tilien käyttäjiä, mutta tosiasiallinen hyöty kuuluu asiakasvarojen omistajille.

3.2.1. Tunnistamisvelvollisuus

Rahanpesulain (ResL) 2 luvun 6 § mukaan jos ilmoitusvelvollinen, kuten esimerkiksi tilintarkastaja, ei pysty toteuttamaan asiakkaan tuntemiseksi säädettyjä toimia, ilmoitusvelvollinen ei saa perustaa asiakassuhdetta tai suorittaa liiketoimintaa. Tunnistamisvelvollisuus on tämän mukaan lähtökohtaisesti asiakasta epäilevä kunnes voidaan toisin varmentua. Ilmoitusvelvollisen on tunnistettava asiakkaansa ja todennettava asiakkaan henkilöllisyys (Rahanpesulaki 2 luku 7 § momentti 1-5):

- vakituista asiakassuhdetta perustettaessa
- jos suoritettavan liiketoiminnan suuruus tai toisiinsa kytkeytyvien liiketoimien suuruus on yhteensä tai vähintään 15 000 euroa ja asiakkuus on satunnainen
- pelikasinotoiminnassa

- jos on kyse epäilyttävästä liiketoimesta
- jos ilmoitusvelvollinen epäilee aiemmin todennetun asiakkaan henkilöllisyyden todentamistietojen luotettavuutta tai riittävyttä

Tunnistamisvelvollisuuteen liittyy myös riskiperusteinen arvio. Tämä tarkoittaa, että ilmoitusvelvollisen tulee riskejä arvioidessaan ottaa huomioon mm. asiakkaisiinsa ja näiden liiketoimintaan liittyvät rahanpesun riskit (ResL 2 luku 6 §). Lisäksi ilmoitusvelvollisen on voitava osoittaa, että laissa säädetyt asiakkaan tuntemista ja jatkuvaa seurantaa koskevat menetelmät ovat riittävät rahanpesun riskin kannalta. Rahanpesulain mukaan asiakkaan tunnistaminen on jaettu kolmeen kategoriaan.

Ensimmäinen taso on *normaali asiakkaan tunteminen*, joka perustuu yrityksen sisäiseen ohjeistukseen ja sen asettamaan perustasoon. Finanssivalvonnan standardiesityksessä, joka ei ole vielä astunut voimaan, esitetään että valvottavan on luotava itselleen omaan toimintaansa soveltuvat rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämiseen liittyvät menettelytavat ja riskienhallintamenetelmät (FiVa, 2005).

Toinen taso on *yksinkertaistettu asiakkaan tunteminen* ResL 2 luku 12-13 §. Yksinkertaistettu asiakkaan tunteminen tulee kysymykseen kun asiakas on Suomen viranomainen tai ETA-alueella toimiluvan saanut luottolaitos, sijoituspalveluyritys, vakuutusyhtiö, rahoituslaitos tai rahastoyhtiö. Ilmoitusvelvollisen on kuitenkin varmistuttava, että kyseessä on yllä mainittu yhteisö. ResL 14 § lisää yksinkertaistetun asiakkaan tuntemisen listaan myös julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhtiön, vaikka tässä tapauksessa ilmoittajataholle ei muodostu velvollisuutta selvittää tosiasiallista edunsaajaa.

Kolmas kategoria on *tehostettu asiakkaan tunteminen*. Tehostettua asiakkaan tuntemista tulee noudattaa jos asiakkaaseen, palveluun, tuotteeseen tai liiketoimeen liittyy tavanomaista suurempi rahanpesun riski (ResL 2:17 §). Lisäksi myös jos asiakkaalla tai liiketoimella on liittymäkohta valtioon, jonka rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämis- ja selvittelyjärjestelmä ei täytä kansainvälisiä velvoitteita, on ilmoitusvelvollisuuden sovellettava 17 §:n mukaista tehostettua asiakkaan tuntemisvelvollisuutta. Nämä maat ovat Iran, Uzbekistan, Pakistan, Turkmenistan sekä São Tome & Príncipe (Valtioneuvoston päätös 123/2009). Hieman yllättävänä voidaan pitää sitä, ettei listalta löydy yhtään OECD:n määrittelemiä veroparatiiseja Karibian alueelta. Tehostetun asiakkaan tuntemisvelvollisuus antaa kuitenkin mahdollisuuden asiakkaan etätunnistamiselle, jos asiakasta ei voida tavata henkilökohtaisesti. Myös eräs erityispiirre tehostetun asiakkaan tuntemisessä on poliittisesti vaikutusvaltaiseen henkilöön liittyvä tehostettu tuntemisvelvollisuus (ResL 20 §). Tällöin

ilmoitusvelvollisen on pystyttävä arvioimaan menettelytavat sen toteamiseksi, onko asiakas merkittävässä julkisessa tehtävässä Suomessa tai jossain toisessa valtiossa. Tällöin rahanpesulainsäädännössä puhutaan poliittisesti vaikutusvaltaisesta henkilöstä. Ilmoitusvelvollisen on hankittava selvitys sellaisten varojen alkuperästä, jotka liittyvät kyseiseen asiakassuhteeseen tai liiketoimeen.

On huomioitava, että Rahanpesulain 2 luvun 8 §:n mukaan ilmoitusvelvollisen on tunnistettava tosiasiallinen edunsaaja ja tarvittaessa todennettava tämän henkilöllisyys. Tämä pykälä on erittäin tärkeässä roolissa asiakasvaratilien ja rahanpesun estämiseksi. Asiakasvaratilin hallinnoija ei ole tilin omistaja, ja tosiasiallinen edunsaaja voi olla vaikea selvittää mahdollisten monimutkaisten omistusketjujen takia.

Tosiasiallinen edunsaaja on se taho, jonka hyväksi liiketoimi toteutetaan tai jonka määräysvallassa oikeushenkilö on. Määräysvallan on täytettävä seuraavat kriteerit. Tosiasiallisella edunsaajalla on oltava enemmän kuin 25 % osakkeiden tai osuuksien tuottamasta äänimäärästä yhtiöön, joka on esimerkiksi pankin asiakkaana. Tämän äänimäärän on perustuttava omistukseen, sopimukseen, yhtiöjärjestykseen tai muuhun vastaavaan järjestelyyn. On myös mahdollista olla tosiasiallisena edunsaajana, jos on oikeus nimittää tai erottaa enemmistö jäsenistä yrityksen hallituksessa tai sitä vastaavassa toimielimessä (HE 25/2008). Edustajien käyttäminen aiheuttaa tilanteen, jossa tulee tunnistaa tosiasiallinen edunsaaja (HE 25/2008). Asiakasvaratilien suhteen kyse saattaa olla edustamisesta, jos hallinnoiva yhtiö käyttää sille luovutettuja varoja päämiehensä puolesta. Rahanpesutapauksissa tällä pyritään piilottamaan tosiasiallinen omistaja, joka haluaa pysyä tuntemattomana. Julkisuudessa on puhuttu viime aikoina siitä, että sijoitusrahastot saattavat tulevaisuudessa tarjota esteen tunnistaa sijoitusrahaston tosiasiallinen omistaja (VM109:00/2008 – HE 127/2010). Tämä johtuu hallituksen esityksestä (HE 127/2010), jossa Suomen rahanpesulainsäädäntö noudattaa rahanpesudirektiivin mukaista määritelmää tosiasiallisesta edunsaajasta (2005/60/EY). Tosiasiallista edunsaajaa ei toisaalta tarvitse tunnistaa, jos asiakas on yhteisö tai yhtiö, jonka arvopaperi on julkisen kaupankäynnin kohteena Suomessa tai ETA-alueella. Myöskään Suomen viranomaista ei tarvitse tunnistaa (ResL 503/2008). Tunnistamisvelvollisuuden tunnistamistietojen säilyttämisen laiminlyönnistä rangaistaan tunnistamisvelvollisuuden rikkomisena sakolla tai enintään kuuden kuukauden ehdottomalla vankeusrangaistuksella.

3.2.2. Ilmoitus- ja salassapitovelvollisuus

Rahanpesudirektiivi (2005/60/EY) määrittää, että ilmoitusvelvollisen tulee erityisen huolellisesti tutkia sellaisia toimia, joihin luonteensa vuoksi saattaa liittyä suuri rahanpesun tai terrorismin rahoituksen riski. Ilmoitusvelvollisen on viipymättä ilmoitettava rahanpesun selvittelykeskukselle epäilyttävästä liiketoimesta tai terrorismin rahoittamisen epäilystä (ResL 3:23 §). Ilmoitusvelvollisen tulee antaa rahanpesun selvittelykeskukselle maksutta kaikki tarpeelliset tiedot ja asiakirjat, joilla saattaa olla merkitystä epäilyn selvittämiseksi. Tässä on huomattava, että mahdollinen ilmoitus rahanpesuepäilystä saattaa vaatia paljonkin resursseja tilintarkastajalta, kun hän on yhteistyössä viranomaisen kanssa. Ilmoitusvelvollisen hankkimat tiedot rahanpesuepäilystä on säilytettävä vähintään viisi vuotta ja poistettava tämän jälkeen, jos tiedoille ei enää ole tarvetta.

Rahanpesulain mukaan ilmoitusvelvollinen ei saa paljastaa rahanpesuepäilyilmoituksen tekoa sille, johon epäily kohdistuu, eikä muulle henkilölle. Ilmoitusvelvollinen saa kuitenkin luovuttaa tiedon siitä, että ilmoitus on tehty sekä ilmoituksen sisällöstä samaan rahoitus- ja vakuutusryhmittymään kuuluvalle Suomessa tai toisessa ETA-valtiossa toimiluvan saaneelle yhteisölle (ResL 25:2 §).

Takatsin (2007) mukaan ilmoitusvelvollisten määrän lisääminen on lisännyt ongelmaa ”pojasta, joka huusi sutta”. Velvollisuuksien ja sanktioiden lisääminen on lisännyt tehtyjen rahanpesuepäilyilmoitusten määrää, mutta samalla heikentänyt ilmoitusten laatua. Tämän vuoksi käsittelyajat ovat pidentyneet ja Yhdysvalloissa esitutkinta-asteelle päässeet rahanpesuepäilyt ovat vähentyneet, vaikka rahanpesun volyymin on arvioitu pysyneen samana (Takats, 2007). Syynä tähän on se, että rahanpesuepäilyilmoitus tehdään automaattisesti, eikä omaan arvioon enää luoteta. Ilmoittamalla pystyy parhaiten välttämään mahdollisen tulevan vastuun ja vahingonkorvauksen.

3.2.3. Huolellisuusvelvollisuus

Rahanpesulain 9 § mukaan ilmoitusvelvollisen on asianmukaista huolellisuutta noudattaen selvitettävä perusteet ja tarkoitus sen palvelujen käytölle, jos se havaitsee, että ne poikkeavat tavanomaisesta toiminnasta. Poikkeavaa toimintaa voidaan tarkastella joko sen rakenteen tai suuruuden suhteen, tai ilmoitusvelvollisen koon tai toimipaikan suhteen. Myös, jos on todettavissa, että toimilla ei ole ilmeistä taloudellista tarkoitusta tai ne eivät sovi asiakkaan liiketoimien kanssa yhteen, on syytä epäillä mahdollista rahanpesua.

Keskusrikospoliisin julkaisema ”Rahanpesun parhaat käytänteet” (2009) mainitsee huolellisuusvelvollisuuden liittyvän myös tilanteisiin, joissa havaitaan epätavallisia maksujärjestelyitä, epärationaalista toimintaa, tai jos liiketoimeen sisältyvien varojen määrä on poikkeuksellisen suuri. Epärationaalinen toiminta voi osaltaan olla vahva indikaatio siitä, että liiketapahtumia on syytä tarkastella tarkemmin, koska rahanpesijän tavoitteena ei ole voiton tuottaminen vaan saada rahalle näennäisesti laillinen lähde. Tarkoituksena on peittää eli ”pestä” rahan alkuperä näkyvistä. Usein kohteena saattaa olla antiikki, kiinteistö tai muu liiketoiminnallisesti arveluttava sijoitus (Bartlett 2002). Asiakasvaratilien suhteen kaikki yllämainitut kriteerit ovat olennaisia. Kuten kirjanpitolautakunta lausui, on asiakasvaratilien olemassaololle löydyttävä perusteet (KILA 1695/2003).

3.2.4. Vahingonkorvausvelvollisuus

Suomen tilintarkastuslain 9 luvun 51 § määrittelee, että ”tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan vahingon, jonka hän on 1 §:n 1 momentissa tarkoitettua tehtävää suorittaessaan aiheuttanut tahallisesti tai huolimattomuudesta yhteisölle tai säätiölle”

Tilintarkastuslain mukainen korvausvastuu on läheisessä yhteydessä vahingonkorvaussäännöksiin asianomaisen tarkastuskohteen yritysmuotoa koskevassa yhteisö- tai säätiölainsäädännössä (Horsmanheimo et al., 2007). Yhteys koskee mm. korvauskanteen nostamista. Vaikka tilintarkastuslaki on erikoislaki, on yleisesti pidetty hyväksyttävänä, että vahingonkärsijä voi tukeutua vahingonkorvauslakiin tilintarkastuslain sijaan (Horsmanheimo et al., 2007). Tässä kappaleessa tarkastellaan erityisesti tilintarkastajan lakisääteisen tilintarkastuksen (TilintL 1:1§) yhteydessä muodostuvaa vahinkoa yhteisöä kohtaan.

Vahingonkorvausvastuun syntymisen yleisenä edellytyksenä on, että on aiheutunut korvauskelpoinen vahinko. Vahingon on oltava syy-yhteydessä vahingonaiheuttajan toimintaan ja jonka lisäksi on osoitettava, että on olemassa jokin oikeusperuste sille, että jonkun muun kuin vahingonkärsijän on vastattava vahingosta.

Tuottamusvastuu tarkoittaa sitä, että vahinko on aiheutettu teolla tai laiminlyönnillä, joka on poikennut vahinkojen välttämiseksi asetetuista vaatimuksista. Käytännössä tilintarkastajan vastuu tulkitaan samalla tavalla, kuin yhtiön johdon osaltakin. Vahingonkorvauslain 5 luvun 1§ mukaan edellytykset sille, että tilintarkastaja joutuisi korvaamaan puhtaan

varallisuusvahingon, on oltava ”erittäin painavia syitä”. Mielityinen (2006) on todennut, että hyvän liiketavan tietoinen rikkominen aiheuttaa ”erittäin painavan syyn”. Tilintarkastuksen näkökulmasta tämä tarkoittaa tilintarkastuslain tai ISA-standardien laiminlyömistä. Rahanpesun suhteen tuottamusvastuu voi konkretisoitua siten, että tilintarkastaja ei ole yhtiötä tarkastaessa ottanut huomioon rahanpesun mahdollisuutta, tai hän on jättänyt ilmoittamatta viranomaisille epäilyt rahanpesusta. Jälkeenpäin havaittaessa, että yhtiö on harjoittanut rahanpesua, voivat omistajat vaatia tilintarkastajaa korvaamaan aiheutuneen vahingon. Tilintarkastuslain 51 § ei kuitenkaan määrittele tarkasti, mitä vahingolla tarkoitetaan. Tosiasiallisesti tilintarkastajan toiminnasta johtuvat vahingonteot ovat taloudellisia, ei niinkään henkilö- tai esinevahinkoja. Routamo et al. (2006) on määritellyt taloudellisen vahingon syntyvän, kun teolla tai laiminlyönnillä aiheutetaan toisen varallisuusasemaan epäedullinen muutos ilman, että siihen liittyy henkilö- tai esinevahinkoa.

Tilintarkastuslain 51 § mukaan vahingonkorvausvastuuta koskevan kanneoikeuden vanhentuminen määräytyy asianomaista tarkastuskohdetta koskevan lainsäädännön mukaan. Osakeyhtiöiden mukaan kanneaika on viisi vuotta (OYL 22:8§). Mielenkiintoista on havaita, että tarkastettavan yhtiön hallituksen jäsenten, hallintoneuvoston jäsenten tai toimitusjohtajaa vastaan tehtävän kanteen vanhenemisaika alkaa siitä, kun kanteen perusteena olevaan toimenpiteeseen on ryhdytty. Tilintarkastajan osalta viiden vuoden vanhenemisaika alkaa vasta siitä, kun tilintarkastuskertomus, lausunto tai todistus on esitetty. Toisin sanoen, tilintarkastajalla saattaa olla vielä vahingonkorvausvastuu sen jälkeen, kun yhtiön hallituksen ja toimitusjohtajan osalta kanneoikeus on jo vanhentunut. Kanneajan vanhentumisen voi katkaista vain oikeudellisilla toimilla, joita ovat kanne tai vaatimus tuomioistuimessa, ulosoton vireillepano, tai saatavan ilmoitus vahingonaiheuttajaa koskevan julkisen haasteen johdosta hänen konkurssissaan tai muussa maksukyvyttömyysmenettelyssä (Laki velan vanhentumisesta 11 §).

3.3. Tilintarkastajan velvollisuus ottaa väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa

Tilintarkastajan toimia ohjaavat Suomen tilintarkastuslaki sekä ISA-standardit. Tilintarkastusstandardien noudattaminen arvioidaan osana hyvää tilintarkastustapaa (HE 194/2006). IFAC (International Federation of Accountants) on hyväksynyt kansainväliset tilintarkastusstandardit eli ISA-standardit.

Tilintarkastuksen tavoitteena on tilintarkastusstandardi 240 mukaan se, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös kaikilta olennaisilta osin laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti, ja siitä, antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (KHT, 2009). Vaikka tilintarkastajan tavoitteena ei ole väärinkäytösten tarkastus, ohjeistaa tilintarkastusstandardi 240 tilintarkastajaa ottamaan väärinkäytös huomioon tilintarkastuksessa. Väärinkäytös määritellään standardissa yhden tai useamman toimivaan johtoon, hallintoelimiin tai henkilökuntaan kuuluvan tai kolmannen osapuolen tahallista tekoa, johon liittyy petollinen menettely oikeudettoman tai laittoman edun hankkimiseksi. Kuitenkin standardia sovellettaessa, tilintarkastaja kiinnittää huomiota sellaisiin väärinkäytöksiin, jotka aiheuttavat tilinpäätöksessä olennaisen virheen tai puutteen. Tilintarkastusstandardi 240 asettaa ensisijaisen vastuun väärinkäytösten estämisestä ja havaitsemisesta yhtiön hallintoelimille ja toimivalle johdolle. Rahanpesu on aina väärinkäytöstilanne yhtiössä.

Väärinkäytökseen saattaa liittyä pitkälle kehittyneitä ja huolellisesti suunniteltuja peittämisjärjestelyjä, jonka vuoksi tilintarkastajan on vaikea havaita niitä tarkastuksen yhteydessä (KHT, 2009). Asiakasvaratilien suhteen erityisesti tosiasiallisen edunsaajan peittäminen ja juoksevan kirjanpidon puute muodostavat tehokkaita peittämismahdollisuuksia rahanpesijän eduksi. Huomioitavaa on, että tilinpäätökseen sisältyvän väärinkäytöksestä aiheutuvan olennaisen virheen tai puutteen havaitseminen vasta jälkikäteen ei lähtökohtaisesti merkitse, että tilintarkastusstandardeja olisi laiminlyöty tilintarkastuksen yhteydessä.

Tilintarkastusstandardi 240 tarjoaa tilintarkastajalle väärinkäytökseen liittyviä riskitekijöitä, jotka on jaettu kolmeen pääluokkaan. Ensimmäinen luokka on yllyke tai paine väärinkäytöksen tekemiseen. Tällaisia voivat olla esimerkiksi toimialan kova kilpailu, kysynnän vähentyminen, sijoittajien odotukset tai toistuvat negatiiviset kassavirrat. Toinen luokka edustaa väärinkäytösmahdollisuuksia, joita ovat esimerkiksi merkittävät lähipiiriliiketoimet, tilinpäätöserät, jotka perustuvat merkittäviin, vaikeasti vahvistettaviin subjektiivista harkintaa sisältäviin arvoihin, sekä epätavalliset tai hyvin monimutkaiset liiketoimet. Erityisesti monimutkaiset liiketoimet ovat hyvä tapa hävittää rahan alkuperäinen luonne. Kolmas ryhmä liittyy yrityksen työntekijöiden, johdon ja hallintoelinten asenteisiin ja kykyihin perustella itselleen, että väärinkäytös on oikeutettua. Tätä ryhmää tilintarkastajien on vaikea arvioida tai ylipäätään tarkastaa. Lisäksi standardi on huomionnut, että yrityksen koolla, monimutkaisuudella ja omistusrakenteella on merkittävä vaikutus arvioitaessa, mitkä

väärinkäytöksen riskitekijät ovat merkittäviä (KHT, 2009). Robb (1992) tukee tilintarkastusstandardi 240 näkemystä yrityksen koon vaikutuksesta väärinkäytösriskeihin toteamalla, että omistuksen ja johdon erkaantuminen teollistumisen aikakaudella ja yritysten koon kasvaessa, talousrikollisuus alkoi yleistyä. Monimutkaiset rahoitus- ja toimintaprosessit mahdollistivat väärinkäytöksen piilottamisen yrityksen sisälle (Robb, 1992).

4. Tilintarkastusinstituution kehitys ja suhde valtioon

Seuraavassa osiossa tarkastellaan tilintarkastajan velvollisuutta raportoida viranomaisille. Tämän jälkeen tutkitaan tilintarkastusinstituution historiallista kehitystä ja kuinka tilintarkastus on toiminut eri aikoina suhteessa valtiovaltaan. Viimeisenä kohtana tässä osiossa käydään läpi syitä, miksi viranomaiset haluavat edistää tehokasta ja laadukasta tilintarkastusta.

4.1. Tilintarkastajan velvollisuus raportoida viranomaisille

Puhuttaessa tilintarkastajan velvollisuudesta raportoida viranomaisille, tarkoitetaan tutkimuksessa tilintarkastajan aktiivista tiedonantovelvollisuutta. Suomessa yleisesti tilintarkastajan velvollisuus antaa salassa pidettäviä tietoja viranomaisille on luonteeltaan passiivista, eli tietoja luovutetaan niitä pyydettyä. Tällaisessa tilanteessa tilintarkastajan on varmistuttava, että viranomaisella on oikeus saada tietoja (TilintL 26 §). Aktiivinen tiedonantovelvollisuus viranomaisille puolestaan koskee tilintarkastajaa ainoastaan, jos tilintarkastaja epäilee rahanpesua (ResL). Rahanpesun ilmoitusvelvollisuus ei koske maallikkotilintarkastajia, vaan ainoastaan hyväksytyjä tilintarkastajia. Hallituksen esityksessä tätä rajausta on perusteltu sillä, että maallikkotilintarkastajat eivät usein harjoita tilintarkastusta liike- tai ammattitoimintana vaan toiminta on lähinnä satunnaista (HE 173/2002). Rahanpesu muodostaa poikkeuksen tilintarkastajan yleiseen passiiviseen tiedonantovelvollisuuteen.

Tilintarkastajan rooli on toimia yhtiön johdon ja omistajien välissä ja varmistua siitä, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yhtiön taloudellisesta asemasta ja toiminnasta. Asiaa voidaan lähestyä agenttiteoreettisesta näkökulmasta, jossa yhtiön johto ja omistus ovat erkaantuneet. Jotta tilintarkastus voi tuoda omistajille lisäarvoa, tulee sen olla riippumaton tarkastettavasta kohteesta. Samalla voidaan myös esittää, että tilintarkastuksen tulee olla riippumatonta myös valtiosta, sillä omistajat maksavat tilintarkastajan palkkion eikä valtio, joten miksi valtion tulisi hyötyä tilintarkastuksesta muuten kuin vahvemman institutionaalisen

ilmapiirin muodossa sekä markkinoiden luottamuksen lisääntymisen kautta. Tilintarkastajan ensisijainen tehtävä ei ole valvoa valtion tai viranomaisten intressiä yhtiössä.

Ruotsissa on vuodesta 1999 asti ollut voimassa tilintarkastajan aktiivinen raportointivelvollisuus toimivan johdon tai yhtiön hallituksen tekemistä talousrikoksista (Larsson, 2005). Tilintarkastajien velvollisuus raportoida viranomaisille talousrikoksista korostaa jo teoreettisesti asetelmaa tilintarkastajan epäluottamuksesta yhtiötä kohtaan (Larsson, 2005). Valtion näkökulmasta kysymyksessä on talousrikollisuuden ehkäisyn tehostaminen. Alun perin lakimuutosta kritisoitiin voimakkaasti siitä, että se muuttaa luottamuksellista asiakassuhdetta, joka on tärkeässä osassa tilintarkastuksen suorittamisessa. Lisäksi viranomaistaho halusi tulla uudeksi sidosryhmäksi, kun aiemmin tilintarkastaja on sijoittunut itsenäisenä ja objektiivisena toimijana omistajien ja yhtiön johdon väliin. Yksi motiivi viranomaisille puolustaa uutta tilintarkastuslakia oli se, että näin voitiin laajentaa ”talousrikostutkijoiden” määrää mahdollisimman kustannustehokkaasti (Larsson, 2005). Valtion puuttuminen asiaan naamioitiin omistajien intressien mukaiseksi esittämällä, että uuden lain myötä yritysten tehokkuus lisääntyy, koska uudella lailla voidaan estää laitonta kilpailua. Tilintarkastajien näkökulmasta tilanne vaati paljon kouluttautumista talousrikosten määrittelyssä ja havaitsemisessa (Larsson, 2005). Seuraavassa kappaleessa käsitellään tilintarkastuksen ja valtion välistä suhdetta.

4.2. Valtion ja tilintarkastuksen suhde

Kuten aiemmin todettiin, tilintarkastus on syntynyt markkinoiden tarpeesta lisätä luottamusta yritysten tilinpäätösinformaatioon. Kyseessä on omistajien tarve saada laadukasta informaatiota yrityksestä ja puolueeton arvioitsija yrityksen toiminnalle. Luotettavan taloudellisen informaation saaminen yrityksistä puolestaan vähensi yhteiskunnan valvonnan tarvetta (Kosonen, 2005). Watts & Zimmerman (1983) tutkivat tilintarkastusinstituution syntyä Iso-Britanniassa. Tutkijat toteavat, että riippumattoman tilintarkastuksen syntyminen ei ollut suoraa seurausta hallintovallan käskystä, vaan perustui yritysten omaan tarpeeseen valvoa tulostaan. Millsin (1990) mukaan tilintarkastus on alun perin ollut ainoastaan osa yhtiön tehokasta toimintaa, sillä tämän avulla on saatu agenttikustannuksia pienennettyä. Tilintarkastus on siis syntynyt ilman lainsäädännöllisiä tai viranomaisten vaatimuksia.

Vaikka tilintarkastusinstituution syntyä on kuvattu yksityisten yritysten omistuksen ja johdon eriytymisellä, on hyvä tutkia myös voittoa tavoittelemattomia yhteisöjä. Swanson ja Gardner (1988) tutkivat Englannin anglikaanisen kirkon lähetysseuran taloudellisen raportoinnin ja

tilintarkastuksen historiaa 1700-luvulta aina 1960-luvulle asti. Tutkijat havaitsivat, että ensimmäiset merkit tilintarkastuksen tarpeelle johtuivat kolonialismista. Tutkijat esittävät, että Iso-Britannian löydettyä uusia siirtomaita, kirkko lähetti näille alueille lähetyssaarnaajia, ja nämä rakensivat kirkkoja sekä kirjastoja. Investointien suuntautuessa valtion rajojen ulkopuolelle, oli rahaliikennettä vaikeampi valvoa. Lisäksi kasvaviin investointimenoihin oli haettava apua kuninkaalta ja yleisistä lahjoituskeräyksistä, jonka johdosta rahaa alkoi tulla aikaisempaa enemmän. Lisäksi varojen lahjoittajien joukko kasvoi myös rajusti. Jotta anglikaaninen kirkko pystyi pysymään ajan tasalla tuloista ja menoista, oli tutkijoiden mukaan perustettava rahastonhoitajan sekä tilintarkastajan virat. Swanson ja Gardner (1988) väittävät, että lähetysseuran laskentajärjestelmät ja menetelmät toimivat samalla tavalla kuin muissa yksityisissä yrityksissä 1700-luvulla. Tärkeimpänä huomiona tutkijat totesivat, että organisaation tarve tilintarkastukselle tuli sisältäpäin, ei ulkopuolisten lakien painostuksesta. Watts & Zimmerman (1983) esittävät, että vasta Iso-Britannian ensimmäinen osakeyhtiölaki oli ensimmäinen viranomaisten väliintulo tilintarkastusosalalle.

4.3. Tilintarkastusinstituution evoluutio ja tilintarkastuksen tavoitteet

Tilintarkastuksen perimmäinen tarkoitus on tyydyttää yhteiskunnassa havaitut tarpeet (Porter et al. 2008). Tilintarkastusinstituutio muuttuu siis yhteiskunnan tarpeiden ja odotusten mukaan. Flintin (1992) mukaan tilintarkastus on sosiaalinen ilmiö, jolla ei ole muuta tarkoitusta tai arvoa kuin sen käytännöllisyys. Tilintarkastus on kehittynyt, koska yksilöt ja yhteisöt ovat tarvinneet informaatiota tai vahvistusta tahoista, jotka kiinnostavat heitä. Tilintarkastus on siis olemassa, koska yksilöt tai ryhmät eivät saa itse haltuunsa tietoa tai varmuutta, jota he tarvitsevat. Tämän perusteella tilintarkastusta voidaan pitää eräänä sosiaalisen kontrollin keinona, koska se toimii välineenä valvoa toimintaa ja varmistaa vastuut (Flint, 1992). Tänä päivänä tilintarkastajilta odotetaan niin tilinpäätöksen luotettavuuden vahvistamista kuin myös lisäarvon tuottamista asiakkaalle. Historian saatossa tilintarkastuksen rooli on muuttunut useasti. On havaittu, että muutokset yhteiskunnan tarpeissa ja odotukset tilintarkastukselta ovat vahvasti sidoksissa taloudelliseen, poliittiseen ja sosiologiseen ympäristöön (Lee & Azham, 2008). Seuraavassa kappaleessa tarkastellaan tilintarkastajan roolia ja sen muutoksia teollistumisesta nykypäivään.

Nimikettä ”tilintarkastaja” (engl. auditor) käytettiin ensimmäisen kerran Iso-Britanniassa vuosien 1100-1135 välillä. Tilintarkastajan tavoitteena tarkastusta tehdessään oli ehkäistä vilpillistä toimintaa (Lee et Azham, 2008). Ensimmäisiä virallisia tilintarkastusdokumentteja

on löytynyt artesaanikiltojen jäljiltä 1200-luvulta. Tilintarkastus toimitettiin, jotta omistajat saisivat varmuuden siitä, että jäsenet eivät olleet rikkoneet killan sääntöjä ja sopimuksia sekä olivat tilittäneet oikean summan killalle. Myös Italian kaupunkivaltioissa, kuten Firenzessä, Genovassa ja Venetsiassa on löytynyt todisteita tilintarkastuksen toiminnasta keski-ajalla (Brown, 1962). Tilintarkastuksen tavoitteena oli keskiaikaisessa Italiassa myös väärinkäytösten ja vilpin havaitseminen. Tunnuksenomaista ennen teollistumisen aikaa tapahtuneelle tilintarkastukselle on, että tarkastuksessa käytiin läpi kaikki tapahtumat (Lee & Azham, 2008). Tämä johtui siitä, että vielä tuohon aikaan tarkastettavan aineiston määrä oli maltillinen. Lisäksi tilintarkastuksesta ei ollut kovin suurta taloudellista hyötyä, sillä omistus ja johto eivät olleet vielä kovin kauas toisistaan eriytyneet. Siitä huolimatta, että tilintarkastusinstituution virallisen muodostumisen on katsottu tapahtuneen teollisen vallankumouksen aikakaudella (Porter et al., 2008), yllämainitut havainnot kertovat, että tilintarkastusta on harjoitettu aiemminkin, mutta pienemmässä mittakaavassa.

4.3.1. Teollinen vallankumous ja tilintarkastusinstituution synty

Teollinen vallankumous on sijoitettu kirjallisuudessa 1700- ja 1800-luvun vaihteen Iso-Britanniaan. 1800-luvun puoliväliin asti tilintarkastuksen tavoitteena oli pysynyt väärinkäytösten ja vilpin havaitseminen (Porter et al., 2008). Suuriin tehtaisiin ja koneisiin perustuva uusi tuotantomuoto johti yrityksissä pääoman tarpeeseen. Tämän pääoman tarpeen pystyi tyydyttämään uusi keskiluokka, joka tarjosi varoja suurten teollisten ja kaupallisten projektien toteuttamiseen (Lee & Azham, 2008). Keskiluokan sijoitusinto puolestaan synnytti johdon ja omistuksen teiden erkaantumisen. Osakemarkkinat olivat vielä teollisuuden alkuaikoina sääntelemättömät ja yritysten konkurssiriski oli suuri (Porter et al., 2008). Tämä johtui siitä, että markkinoilla vallitsi informaation määrän ja laadun puute (Walton, 1995). Osakeyhtiöiden maine oli vielä 1800-luvun alkupuolella hyvin huono johtuen osittain suurista väärinkäytöskandaaleista (Walton, 1995).

Robb (1992) on tutkinut talousrikosten syntyä ja niiden vaikutusta liiketoiminnan moraaliin Englannissa. Talousrikosten juuret ulottuvat yli 200 vuoden päähän teollisen vallankumouksen alkuaikoihin (Robb, 1992). Talousrikollisuudella tarkoitetaan tässä tapauksessa ajankohtaa historiassa, jolloin talousrikokset ovat tulleet suuren yleisön tietoisuuteen ja jolloin lehdistö on alkanut uutisoimaan aiheesta. Tutkimuksen mukaan teollistuminen loi taloudellisen kasvun ja tätä myötä monimutkaisti taloutta uusien pääomamarkkinoiden ja keskiluokan syntymisen myötä. Keskiluokka alkoi omistaa yhtiöiden

osakkeita ja toi pääomaa markkinoille. Samaan aikaan 1800-luvun alussa lainsäädäntö Englannissa laahasi perässä sijoittajansuojan suhteen. Nämä tekijät muun muassa aiheuttivat johdon ja omistuksen välisen etäisyyden, joka puolestaan mahdollisti talousrikosten tekemisen. Robb (1992) väittää, että rikoksen tekeminen helpottui, kun uhrina oli kasvoton ja suuri omistajajoukko. Lisäksi 1800-luvun alussa yhtiöiden sisäiset kontrollit olivat vielä heikkoja.

Markkinoiden epävarmuus, konkurssit ja talousrikokset loivat englantilaisessa yhteiskunnassa pohjan ammattimaisen tilintarkastuksen kysynnälle (Brown, 1962). Teollisen vallankumouksen tuomien sosioekonomisten muutosten pohjalta Iso-Britannia hyväksyi osakeyhtiölain vuonna 1844 (the Joint Stock Companies Act 1844). Tilintarkastuksen näkökulmasta suurin muutos osakeyhtiölaissa oli, että tilintarkastaja oli valittava osakkeenomistajien toimesta. Tämä oli ensimmäinen kerta, kun tilintarkastajat mainitaan ammattikuntana laissa. Kuitenkaan tilintarkastajan ei tarvinnut olla itsenäinen yhtiöön nähden, kuten nykyään. Osakeyhtiölaki toi siis mukanaan ensimmäisen lakisääteisen tilintarkastusvelvollisuuden. Pakollinen tilintarkastus kuitenkin kumottiin vuonna 1856 hyväksytyllä osakeyhtiölailla, kunnes vuoden 1900 osakeyhtiölaki toi pakollisen tilintarkastuksen takaisin. Porter et al. (2008) esittää, että tilintarkastuksen tavoitteena 1800-luvun lopulla oli suojata osakkeenomistajia ja toissijaisesti velkojia. Tässä vaiheessa tilintarkastus instituutioon ei ollut kovin voimakas, joten oikeuden päätökset vaikuttivat vahvasti tilintarkastajien tehtäviin ja tilintarkastajilta odotettaviin toimiin (Porter et al. 2008). Tärkeät oikeustapaukset, kuten Kingston Cotton Mill vuodelta 1896 vahvistivat, että tilintarkastuksen tavoite on havaita petoksia ja väärinkäytöksiä. Chandlerin (1993) mukaan 1800-luvun lopulla tilintarkastajat uskoivat petosten ja väärinkäytösten paljastamisen olevan paras tapa tuoda omia palveluitaan paremmin esille. Perusteluna käytettiin sitä, että asiakas saa parasta lisäarvoa hankkimalleen palvelulle tätä kautta.

4.3.2. Tilintarkastusinstituution kehitys ensimmäisen maailmansodan jälkeen

Tilintarkastuksen kehitys alkoi teollistuvasta Britanniasta, mutta painopiste siirtyi ensimmäisen maailmansodan jälkeen vahvasti Yhdysvaltoihin. Suurimmat sosioekonomiset muutokset olivat vuoden 1929 pörssiromahdusta seurannut lama, yritysten koon kasvaminen, johdon ja omistuksen eriytyminen entisestään sekä osake- ja johdannaismarkkinoiden kehitys (Lee & Azham, 2008). Koska yritysten koot ja kaupankäyntivolyymit olivat kasvaneet, muuttuivat myös tilintarkastustekniikat. Sisäisen kontrollin tarkastaminen, olennaisuus ja

otantatekniikka tulivat mukaan tilintarkastuksen suorittamiseen, koska enää ei voitu tarkistaa jokaista yksittäistä tapahtumaa (Porter et al., 2008). Taseen rinnalle tuli myös tuloslaskelman tarkastaminen ja erityistä huomiota sai myös maksukyvyyn tarkastaminen. Tarkastustekniikoissa alettiin painottaa ulkoisen tarkastusevidenssin arvoa. Yhdysvalloissa tuli vuonna 1934 voimaan taseen ja tuloslaskelman pakollinen tilintarkastusvelvollisuus. Tilintarkastuksen suhteen tärkein muutos koski kuitenkin tilintarkastuksen tavoitteita. Sijoittajat alkoivat keskittää huomiota siihen, että tilinpäätös antaa oikean ja luotettavan kuvan yhtiöstä. Tähän tarpeeseen tilintarkastajat vastasivat hyväksymällä päätavoitteekseen tilinpäätöksen luotettavuuden vahvistamisen. Samalla tarve petosten ja väärinkäytösten tarkastamiseen väheni. Tilintarkastajat argumentoivat, että väärinkäytösten ehkäisy ja havaitseminen on johdon vastuulla ja tähän päästään tehokkaan sisäisen valvonnan avulla.

Väärinkäytösten ja virheiden havaitsemisen vähentynyt tärkeys tilintarkastuksen päätavoitteena selittyy yhtiöiden koon kasvulla. Tämä johti siihen, että johto perusti sisäisen valvonnan, jonka tarkoituksena oli ehkäistä ja havaita väärinkäytöksiä ja virheitä. Lisäksi tilintarkastustoimenpiteiden muuttuminen otosten testaamiseksi vähensi tilintarkastajien mahdollisuuksia havaita väärinkäytöksiä tilintarkastuksen aikana. Tilintarkastajan tuli kuitenkin arvioida yhtiön kirjanpitojärjestelmää sekä sisäisen valvonnan tasoa. 1960-luvun puoliväliin tultaessa tilintarkastuksesta oli tullut vakiintunut ammatti.

1960-luvulta edelleen kiihtyvä teknologisen kehityksen aika sekä suurten yritysten fuusioitumiset muokkasivat yhteiskunnan valtarakenteita. Yrityksiä koskeva lainsäädäntö kehittyi huomattavasti mm. ympäristö- ja sosiaalisten tekijöiden suhteen. Tilintarkastuksen tavoitteissa korostui yhä vahvemmin varmistua siitä, että tilinpäätös antoi oikean ja luotettavan kuvan yrityksestä. Aikakaudelle kuvaavaa ovat tietokoneiden merkitys tilintarkastuksen suorittamisen välineenä sekä tilastollisten otostekniikoiden käyttö päätöksenteossa. Tämän lisäksi riskiperusteinen tilintarkastus tuli esiin. Riskiperusteisen tilintarkastuksen tavoitteena oli havaita todennäköisyys olennaiselle virheelle tilinpäätöksestä sekä huomata tilinpäätöserät, joissa virhe todennäköisimmin esiintyy. Tämän avulla pystytään allokoimaan työmäärää riskisimmille osa-alueille. Konsultointipalvelut yleistyivät ajanjaksolla 1960–1990 tärkeänä osana tilintarkastusyhteisöjen liiketoimintaa. Suurten yritysten mukanaan tuomat taloudelliset skandaalit lisäsivät yleisön tyytymättömyyttä tilintarkastajia kohtaan. Yleisön tyytymättömyyden seurauksena 80-luvun skandaalit johtivat poliittisen paineen kasvuun lisätä tilintarkastajien vastuuta väärinkäytösten ja petosten havaitsemisesta. Ensimmäinen väärinkäytöstä koskeva tilintarkastusstandardi syntyi vuonna

1988 Yhdysvalloissa (SAS 53), jossa määriteltiin tilintarkastajan velvollisuudet väärinkäytöksen suhteen. Standardin myötä otettiin askel kohti entistä tavoitetta havaita petoksia ja väärinäytöksiä.

1990-luvulla lainsäätäjät havahtuivat yritysten corporate governance-käytäntöjen noudattamisesta. Tähän reagoitiin lisäämällä tilintarkastajien sääntelyä, sillä havaittiin 2000-luvun yritysskandaalien kuten Enronin ja WorldComin vaikutukset niin yksilöihin kuin yhteiskuntaankin ovat niin suuret, ettei tilintarkastusinstituutio itseään sääntelemällä pysty skandaalia estämään (Porter et al. 2008). Voidaan ajatella, että näiden yritysskandaalien mukana lainsäätäjät on nähnyt, ettei tilintarkastus ole pystynyt instituutiona säätelemään itseään oikein, joten valtion väliintulo on perusteltua.

4.4. Teorioita siitä, miksi laadukas tilintarkastus on viranomaisille tärkeää

Tämän kappaleen tarkoituksena on tarkastella, mikä on viranomaisten ja valtion motiivi säännellä instituutioita kuten tilintarkastusta.

Instituutioiden, kuten tilintarkastuksen, kehityksen teorit voidaan jakaa kolmeen ryhmään: taloudellinen, poliittinen ja kulttuurinen (LaPorta et al. 1999). Viranomaiset ovat kiinnostuneita siitä, että maassa toimii tehokas ja laadukas tilintarkastus, koska tämä toiminta heijastuu myös viranomaisten tehokkuuteen. LaPorta et al. (1999) esittävät, että valtion väliintulo vaikuttaa maan hallinnon tehokkuuteen. Väite perustuu siihen, että mitä enemmän valtio sääntelee toimijoita yhteiskunnassa, sitä heikompi on tehokkuus, koska viranomaisille tarjotaan tämän myötä suurempaa sääntelyvaltaa, joka taas houkuttaa korruptiota ja lisää byrokraattista hitautta. Tilintarkastuksen näkökulmasta sääntelyn lisääminen lisää työmäärää ja yrityksille tämä tarkoittaa kasvavia tilintarkastuskuluja. Kuten rahanpesua käsittelevässä kappaleessa todettiin, rahanpesu heikentää talouskasvua siitä syystä, että luottamus rahoitusinstituutioon heikkenee. Täten viranomaisten motiivi säännellä tilintarkastajien rahanpesuepäilyraportointia on vahvistaa rahoitusinstituution luottamusta ja sitä kautta edistää talouden kasvua.

Taloudellinen teoria olettaa, että instituutiot ovat tehokkaita ja tämän vuoksi edistävät maan hallinnon ja viranomaisten laatua (North, 1981). Sääntelyn taustalla oleva talousteoria on jaettu kolmeen periaatteeseen (Stigler 1971):

1. Valtion resurssi on valta pakottaa

2. Sidosryhmä, joka pystyy vakuuttamaan hallituksen käyttämään pakottamisvaltaa omaksi hyödykseen, pystyy parantamaan omaa hyvinvointiaan muiden kustannuksella
3. Yksittäiset tekijät ovat rationaalisia ja pyrkivät maksimoimaan omaa hyötyään

Tämä voidaan todeta tilintarkastuksenkin osalta, sillä 1800-luvun alussa yhtiöt olivat hyvin konkurssiherkkiä, omistus oli erkaantunut johdosta, sijoittajansuoja oli heikko ja informaation laatu oli kyseenalaista. Tähän tilanteeseen tilintarkastus tuli korjaamaan agenttiongelmia johdon ja omistuksen välillä. Valtion näkökulmasta tehottomat instituutiot heijastavat heikkoa tilintarkastuslaatua. Heikkolaatuinen tilintarkastus johtaa tehottomiin instituutioihin ja maan huonoon hallintoon (Abdolmohammadi & Tucker, 2002). Teorian mukaan valtion oma intressi on parantaa tilintarkastuksen laatua. Näin tilintarkastajan velvollisuus raportoida viranomaiselle rahanpesuepäilyistä voidaan nähdä valtion keinoksi parantaa tilintarkastuslaatua.

Poliittinen teoria instituutioista esittää, että kun jokin ryhmä muodostuu tarpeeksi vahvaksi, pyrkii tämä muokkaamaan toimintaansa ja politiikkaansa omia etuja ajavaksi sen sijaan, että edistäisi yhteisön tai yhteiskunnan sosiaalisia etuja (La Porta et al., 1999). Heikompi tilintarkastuslaatu tarjoaa poliittisen ympäristön, jossa eri ryhmittymät, kuten esimerkiksi ammattiryhmät, voivat saavuttaa epäoikeudenmukaista taloudellista ja poliittista valtaa.

Instituutioiden kulttuuriteoria puolestaan väittää, että hyvä hallinto on uskomusten ja käsitysten muodostama (La Porta, 1999). Tilintarkastuksen laadun väitetään muodostavan kulttuurisen ilmapiirin, joka johtaa yhteiskunnalliseen luottamukseen ja suvaitsevaisuuteen.

LaPortan et al. (1999) näkemyksen lisäksi on havaittu muitakin teorioita viranomaisten tarpeelle laadukkaasta tilintarkastusinstituutiosta. Quick et al. (2007) tuovat esille markkinoiden epäonnistumisen teorian, joka perustuu väitteelle, että julkisen vallan väliintulo on hyväksyttävää vain silloin, kun markkinat jollain tavalla epäonnistuvat. Markkinat puolestaan epäonnistuvat, kun sääntelemättömät markkinatapahtumat eivät ole optimaalisia suhteessa yhteiskunnassa vallitseviin sosiaalisiin hyvinvointitavoitteisiin. Sosiaalisista hyvinvointitavoitteista voidaan mainita esimerkkinä tehokas varojen allokatio. Markkinoiden epäonnistumisen teoriassa sääntelyn lisääminen on tehokkain tapa saada vähennettyä kuilua sääntelyn tuomien kustannusten ja sosiaalisten kustannusten välillä. Sääntelyä esiintyy silloin kun sen avulla sosiaaliset hyödyt ylittävät haitat. Sosiaalisina haittoina voidaan mainita tiukennetun sääntelyn luoma tilanne, jossa esimerkiksi tilintarkastajat suuntautuvat enemmän

täyttämään velvollisuutensa julkiselle vallalle, kuin toimimaan tarkastamansa yhtiön omistajien edustajana.

Sarbanes-Oxleyn ja Euroopan kahdeksannen direktiivin mukanaan tuomat uudet tiukemmat säännöt ovat lisänneet yhtiöiden kuluja. Sääntelyn lisäyksestä seuranneen laskun ovat maksaneet osakkeenomistajat pienentyneinä voittomarginaaleina. Taloudellisen teorian perusteella suurten tilintarkastusyhtiöiden voidaan olettaa olevan tyytyväisiä muutokseen, sillä sääntelyn kiristyminen on antanut mahdollisuuden laskuttaa enemmän lakisääteisestä tilintarkastuksesta (Quick et al., 2007).

On myös hyvä havaita valtion kiinnostus laadukkaaseen tilintarkastukseen myös veron kannon yhteydessä. Tilintarkastuksella on katsottu olevan merkitystä yhteiskunnallisesti, koska tilintarkastusinstituution olemassaolon avulla valtio on voinut varmistua keräämiensä verojen oikeellisuudesta (HE194/2006). Erityisesti Suomessa, jossa kirjanpidon ja verotuksen kytkökset ovat vahvat, on valtiolla suuri intressi laadukkaaseen tilintarkastukseen olemassaololle.

5. Tilintarkastuslaatu, maine ja vahingonkorvausvelvollisuus

Tilintarkastuslaadulla on vaikutusta tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön maineeseen. Lisäksi virheellisen tai väärän lausunnon antaminen yhtiön tilinpäätöksestä voi johtaa mittaviin vahingonkorvausvelvoitteisiin tilintarkastajan osalta. Tästä syystä nämä aiheet on tärkeä ottaa huomioon tarkasteltaessa teoreettista viitekehystä asiakasvaratilien ja rahanpesun ympärillä.

5.1 Tilintarkastuslaatu

Tilintarkastuksen laatu on DeAngelon (1981, s.187) määritelmän mukaan todennäköisyydelle, että tilintarkastaja havaitsee virheen asiakkaan tilinpäätöksessä tai laskentajärjestelmässä, ja että tilintarkastaja raportoi havaitsemastaan virheestä.

Power (2003) kritisoi tilintarkastuslaadun käsitettä, koska se ei ole analyttisesti mitattavissa ja yleensä käsite on epäselvä myös tilintarkastajalle. Tilintarkastajien on myös vaikea itse havaita ovatko he hyviä vai huonoja tilintarkastajia. Lisäksi Power (2003) huomioi, että tilintarkastaja ei voi olla koskaan varma onko tilintarkastus epäonnistunut, vaikka hän olisi menetellyt oikein. Tällä tarkoitetaan sitä, että myöhemmin voidaan löytää esimerkiksi rahanpesutapahtumia, jotka ovat vaikuttaneet oleellisesti yhtiön tilinpäätökseen. Loppujen lopuksi tilintarkastuslaadun määrittelee yksittäinen tilintarkastaja itse.

Tilintarkastuslaadusta puhuttaessa, on hyvä huomioida tilintarkastuksen epäonnistumisen käsite. Francis (2004) jakaa tilintarkastuksen epäonnistumisen kahteen osatekijään. Ensimmäinen tekijä on virhe, joka johtuu siitä, että tilintarkastaja ei ole noudattanut hyväksytyjä tilintarkastusperiaatteita (laki ja standardit). Toinen tekijä on tilanne, jolloin tilintarkastaja ei anna kielteistä tai muokattua tilintarkastuskertomusta, vaikka havainnot tähän viittaisivatkin. Tilintarkastuslaadun voidaankin nähdä olevan käänteinen ilmiö tilintarkastuksen epäonnistumiselle: mitä pienempi osuus epäonnistumisia, sitä suurempi tilintarkastuslaatu.

DeAngelon (1981) mukaan tilintarkastusyhteisöillä, joilla on paljon asiakkaita, on enemmän menetettävää, jos he eivät raportoi havaitsemastaan virheestä. Tällöin suuret tilintarkastusyhteisöt eivät pyri toimimaan opportunistisesti eli ota lisäriskiä huomioimatta sen vaikutusta tilintarkastusyhteisön markkinoimalle tilintarkastuslaadulle. Suurilla tilintarkastusyhteisöillä on siis DeAngelon mukaan korkeampi tilintarkastuslaatu. Lisäselitys korkeammalle tilintarkastuslaadulle isoissa tilintarkastusyhteisöissä on, että näissä yksittäisen asiakkaan vaikutus tilintarkastusyhteisöön on pienempi kuin pienissä tilintarkastusyhtiöissä. Toisin sanoen riippumattomuus tietystä asiakkaasta vaikuttaa tilintarkastuslaatuun positiivisesti, koska tällöin yhden asiakkaan menettämällä ei ole niin suuria vaikutuksia kuin tilanteessa, jossa tilintarkastusyhteisöllä olisi esimerkiksi vain yksi asiakas. Suomen tilintarkastuslain esitöissä ja tilintarkastusalan suosituksissa mainitaan, että oman intressin uhka saattaa muodostua tilanteessa, jossa yhdeltä asiakkaalta saatavat palkkiot muodostavat niin merkittävän osan tilintarkastajan tuloista, että tilintarkastajan voidaan katsoa olevan liiallisessa määrin riippuvainen kyseisen asiakkaan maksamista palkkioista (HE 194/2006; KHT, 2009 s.90).

Muitakin lähestymistapoja tilintarkastuslaatuun vaikuttaviin tekijöihin on olemassa. Seuraavaksi käydään lyhyesti läpi tilintarkastussuhteen pituuden ja paikallisen lainsäädännön vaikutus tilintarkastuslaadulle.

Tilintarkastussuhteen pituuden ja tilintarkastuslaadun välistä suhdetta ovat tutkineet Meyers et al.(2003) sekä Johnson et al. (2002). Tutkimusten taustalla on väite, että pitkässä tilintarkastussuhteessa, tilintarkastaja saattaa tulla ”sokeaksi” asiakkaansa tekemisille. Ratkaisuksi on ehdotettu tilintarkastajien lakisääteistä kiertoa. Meyers et al. (2003) löysi tutkimuksessaan todisteita, ettei tilintarkastuslaatu heikentynyt pitkässä tilintarkastussuhteessa. Tämän lisäksi löytyi jonkin verran tukea väitteelle, että

tilintarkastuslaatu jopa paranee kun tilintarkastussuhde on pitkä. Johnson et al. (2002) puolestaan havaitsivat, että tilintarkastuslaatu heikkenee ensimmäisen kolmen vuoden aikana, kun tilintarkastaja on vaihdettu. Tämä tulos on yhdenmukainen väitteen kanssa, että aloitettaessa uusi asiakassuhde, tilintarkastuslaatu on aluksi heikompaa, koska tilintarkastaja vasta kerää tietoja uudesta asiakkaastaan.

Tutkimusta on tehty myös kansallisen lainsäädännön vaikutuksesta tilintarkastajan kannustimiin tarjota korkeampilaatuista tilintarkastusta. Mahdollinen vahingonkorvausriski ja muut rangaistukset vaikuttavat tilintarkastajan motiiveihin. Francis ja Wang (2004) tutkivat, onko Big 4-tilintarkastusyhteisöjen toimintatapa samanlainen maasta riippumatta vai vaikuttavatko lainsäädännön maakohtaiset erot niiden toimintatapoihin. Tulosten perusteella tilintarkastajat toimivat konservatiivisemmin maissa, joissa on vahva sijoittajansuoja ja mahdollisuus haastaa tilintarkastaja oikeuteen. Tulokset osoittavat myös sen, että tilintarkastajien käyttäytymiseen vaikuttaa maan lainsäädäntö. Tämän perusteella tilintarkastuslaatu on korkeampi maissa, joissa on vahva sijoittajansuoja.

5.2. Tilintarkastajan maine

Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun lisäksi myös tilintarkastajan maine on erittäin tärkeä tekijä, miksi tilintarkastaja pyrkii välttämään riskinottoa. Omistajat ja sijoittajat eivät havaitse suoraan tilintarkastuksen laatua, vaan luottavat tilintarkastajan maineeseen tai tilintarkastusyhteisön brändiin tilintarkastuslaadun indikaationa (Barton, 2005)

Wilson & Grimlund (1990) esittävät, että tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön maineen pilaantuminen vaikeuttaa uusien asiakkaiden hankintaa ja tekee nykyisten asiakkaiden pitämisen vaikeaksi. Chaney ja Phillipich (2002) puolestaan osoittavat tutkimuksessaan, että Enronin skandaali vaikutti negatiivisesti Arthur Andersen -tilintarkastusyhteisön tarkastamien yhtiöiden markkina-arvoon. Tämä johtuu siitä, että maineen tahriintumisen myötä muiden Arthur Andersenin tekemien tilintarkastuskertomusten laatua alettiin epäillä. Weber et al. (2008) havaitsivat KPMG-tilintarkastusyhteisön menettäneen asiakkaitaan muille Big 4 -tilintarkastusyhteisöille sen jälkeen, kun oli paljastunut tilintarkastuksen epäonnistuminen. Asiakasvaratilien suhteen tämä luo suuren riskin tilintarkastajan ja tilintarkastusyhteisön maineelle, jos havaitaan, että tarkastettavien kohteiden asiakasvaratileillä on harjoitettu rahanpesua.

DeAngelo (1981) väittää, että suurilla tilintarkastusyhteisöillä on enemmän kannustimia raportoida tarkasti, koska heillä on arvokkaampi maine. Maineen vahingoittumisen takia suuret tilintarkastusyhteisöt raportoivat tarkemmin ja täten edustavat korkeampaa tilintarkastuslaatua. Lennox (1999) kuitenkin todistaa tutkimuksessaan, että päinvastoin kuin DeAngelon väittää, suuret tilintarkastusyhteisöt ovat kuitenkin alttiimpia vahingonkorvaushaasteelle. Lisäksi Lennox havaitsi, että tilintarkastajan kysyntä ei kärsi, vaikka tämä saa osakseen kritiikkiä tilintarkastuksen hoitamisesta. Edellä mainittu havainto siitä, että tilintarkastajaa kohtaan esitetty kritiikki ei haittaa tilintarkastajan kysyntää, on vahvasti ristiriidassa aiempien tutkimusten kanssa.

Maineen voidaan ajatella vaikuttavan myös toiseen suuntaan. Jos esimerkiksi jokin tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö saa huonon maineen, koska he eivät ole havainneet rahanpesua tarkastuskohteissa, voi tämä tapaus lisätä yhteisön kysyntää niin sanottujen hämärien yhtiöiden tilintarkastajana. Tilintarkastus on kuitenkin yksilötasolla elannon ansaitsemista, siksi tällainen maine voi tarjota tilaisuuden alkaa systemaattisesti tilintarkastaa sellaisia yhtiöitä, jotka pesevät rahaa. Tästä näkökulmasta voisi olla mielenkiintoista tutkia rahanpesuun syyllistyneitä yhtiöitä ja heidän tilintarkastajiaan. Voidaan esittää kysymys, että ovatko Suomen rahaa pesevien yhtiöiden tilintarkastusmarkkinat keskittyneet tietyille tilintarkastajille? Suurten tilintarkastusyhteisöiden, joiden maine on hyvä, voidaan olettaa karttavan asiakkaita, joiden rahanpesuepäilyriski on suuri. Tilintarkastajan ei ole viisasta ottaa yhden asiakkaan takia riskiä siitä, että menettäisi maineensa ja tätä kautta myös ehkä muut asiakkaansa (Saarikivi 1999, väitöskirja Helsingin kauppakorkeakoulu s.402-403).

5.3. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu

Aikaisemmin kappaleessa 3.2.4 käsiteltiin tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta Suomen lainsäädännön puitteissa. Seuraavaksi tarkastellaan tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta enemmän teoreettisesta näkökulmasta. Kappale käsittelee sitä, miksi tilintarkastaja ei pysty rajoittamaan vahingonkorvausvastuutaan lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä.

Tilintarkastajan riski mahdollisesta vahingonkorvausvelvoitteesta on yksi tärkeimmistä tilintarkastajan huolista uutta asiakasta tarkasteltaessa tai vanhaa asiakasta arvioidessa (Mong & Roebuck, 2005). Vahingonkorvausvastuun rajoittaminen sopimusperusteisesti on erittäin mielenkiintoinen aihe tilintarkastusalalla. Usein vahingonkorvauskanteet saattavat olla euromääräisesti erittäin suuria tilanteissa, joissa tilintarkastajan asiakkaana on suuri yritys tai yhteisö. Näissä tilanteissa voidaan omaksua lähtökohtaisesti salliva kanta vastuunrajoituksille

(Horsmanheimo et al., 2007). Tämä perustuu siihen, että yhteiskunnan toiminnan taustalla on luottamus sopimusten sitovuuteen. Ongelmana on se, että sopimuksen oikeusvaikutukset rajoittuvat sen välittömiin osapuoliin eli asiakkaana olevaan yhtiöön ja tämän tilintarkastajaan (Horsmanheimo et al., 2007). Tällöin vastuunrajoitusehto ei voi kohdistua muihin henkilöihin, kuten omistajiin tai velkojiin, eikä vastuunrajoitus ole täten tehokas. Tämän perusteella tilintarkastuslain mukaista lakisääteistä tilintarkastusta ei voida rajoittaa tilintarkastajan ja yhtiön välisin sopimuksin. Paljon keskustelua on käyty myös tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajaamisesta. Koch ja Schunk (2009) todistavat tutkimuksessaan ennako-odotusten mukaisesti, että jos vahingonkorvausvelvollisuus on rajattu, tilintarkastaja ottaa enemmän riskejä.

Mong ja Roebuck (2005) osoittavat, että tilintarkastajan antama mukautettu tilintarkastuskertomus toimii sijoittajille varoittavana signaalina ja vähentää tilintarkastajan alttiutta kohdata vahingonkorvaushaaste. Kuitenkaan tilintarkastustehtävien julkistaminen ei vaikuttanut vahingon kärsineen halukkuuteen haastaa tilintarkastaja oikeuteen. Mielenkiintoista on erityisesti jälkimmäinen löydös eli tarkastustehtävien julkistamisen vaikutus halukkuuteen nostaa vahingonkorvauskanne tilintarkastajaa vastaan. Kun sääntely ja lainsäädäntö on puutteellista ja sekavaa, ei tilintarkastaja ota asiakasvaratilejä tarkastuksessaan välttämättä huomioon. Vahingon kärsijä, joka saa tietoonsa tilintarkastajan tekemän työn, voi havaita, että työ oli puutteellista. Tästä puolestaan muodostuu ongelma, onko tilintarkastaja toiminut puutteellisesti vai ei. Tilintarkastusstandarditkaan eivät anna kattavia viitteitä oikeaan toimintatapaan.

Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuta ja oikeuskanteista esittää mielenkiintoisen näkemyksen Dontoh et al. (2004). Artikkelissa tuodaan esille omistajien mahdollisuus ottaa tilinpäätösvakuutus (*financial statement insurance*) perinteisen tilinpäätöksen tilintarkastuksen sijaan. Tässä mallissa tilintarkastajat toimivat vakuutusyhtiöiden agenttina, josta he saavat toimintansa perusteella omat preemionsa. Vahingonkorvauskanteet puolestaan ohjataan suoraan vakuutusyhtiölle ja mahdollisten vahingonkorvausvaateiden osapuolet olisivat siis vakuutusyhtiö ja vahingon kärsijä, kuten omistaja tai velkoja. Nykytilanteessa tilintarkastajiin kohdistuvien vahingonkorvauskanteiden määrä on kasvanut vuosi vuodelta. Tämä saattaa lisätä tilintarkastajien kiinnostusta tilinpäätösvakuutukseen.

6. Tutkimusmenetelmä ja –aineisto

Seuraavassa osiossa käsitellään tutkimuksessa käytettyä menetelmää, tutkimuksen tavoitteita sekä kyselylomakkeen laadintaa ja kyselyn toteutusta.

6.1 Tutkimusmenetelmä – kyselytutkimus

Tutkimuksen empiirinen osa toteutettiin kyselytutkimuksella. Kerättyä aineistoa käsitellään kvantitatiivisesti. Kyselytutkimuksen käyttöön tutkimusmenetelmänä päädyttiin siksi, koska tutkittavaa ongelmaa ei ollut aiemmin tutkittu. Tämän takia oli ensisijaisen tärkeää muodostaa käsitys nykyisestä tilanteesta kartoittamalla vastaajajoukon mielipiteitä ja näkemyksiä tutkimusongelmasta.

Kyselytutkimuksen etuna pidetään yleisesti sitä, että niiden avulla voidaan kerätä laaja tutkimusaineisto eli tutkimuksen piiriin on mahdollista saada paljon henkilöitä ja kyselytutkimuksessa voidaan kysyä monia asioita. Kyselytutkimuksen tehokkuus perustuu siihen, että se säästää tutkijan aikaa ja vaivaa. Myös kustannukset pysyvät maltillisina kyselytutkimuksen avulla. Kyselytutkimusten haittoina pidetään sitä, ettei ole mahdollista varmistua siitä, kuinka vakavasti vastaajat suhtautuvat tutkimukseen. Tästä seuraa se, että voidaan epäillä vastaajien huolellisuutta ja rehellisyyttä. Lisäksi on epäselvää, kuinka onnistuneita annetut vastausvaihtoehdot ovat vastaajien näkökulmasta.

Vastausten tulkinnassa käytetään ristiintaulukointia, jolla tutkitaan muuttujien jakautumista ja niiden välisiä riippuvuuksia. Riippuvuustarkastelussa tutkitaan, onko tarkastelun kohteena olevan selitettävän muuttujan jakauma erilainen selittävän muuttujan eri luokissa. Voidaan esimerkiksi tutkia eroaako KHT-tilintarkastajien näkemys asiakasvarojen tarkastuksesta HTM-tilintarkastajien näkemyksestä.

Ristiintaulukoinnin tilastollisen merkitsevyyden testauksessa käytetään χ^2 -testiä. χ^2 -testi on riippumattomuustesti, jolla tarkastellaan sitä, kuinka paljon havaitut ja odotetut frekvenssit poikkeavat toisistaan ja sen lähtökohtaisena oletuksena on nollahypoteesi eli muuttujien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta. Testin perustana on havaittujen frekvenssien ja odotettujen frekvenssien erotusten suuruus. χ^2 -testin virhepäätelmän todennäköisyyttä kuvataan p-luvulla. Tutkimuksessa käytetään tilastollisesti merkitsevän riippuvuuden p-lukuna $p < 0.05$.

6.2 Tutkimuksen tavoitteet

Tavoitteena on selvittää, millainen näkemys tilintarkastajilla on asiakasvaratilien tarkastuksen tarpeellisuudesta sekä siitä, kuinka asiakasvaratilejä tällä hetkellä tarkastetaan. Tutkimuksen tavoitteena on myös kerätä tietoa siitä, kuinka tuttuja asiakasvaratilit ovat tilintarkastajille ja kuinka usein he näihin törmäävät työnsä puitteissa. Tämän lisäksi kyselytutkimuksen avulla selvitetään, miten tilintarkastajat ottavat asiakasvaratilit huomioon käytännössä - lainsäädäntö asiakasvaroista on hyvin sekavaa. Tutkimuksen toisena tavoitteena on selvittää tilintarkastajien asenteita ja käytännön tarkastusta rahanpesun suhteen. Koska ulkopuolisen on käytännössä mahdotonta saada Keskusrikospoliisilta asiakasvaratileihin ja rahanpesuun liittyvä tietoa, on tutkimuksen toteutuksen kannalta järkevämpää pyrkiä valottamaan nykyistä tilannetta tilintarkastajien mielipiteiden ja näkemysten pohjalta.

6.3. Kyselylomakkeen laadinta ja toteutus

Kyselylomakkeen laatimisen haasteena oli, että kysyttävä asia saadaan esitettyä helposti ja ymmärrettävästi sekä se, etteivät kysymyksiin annetut vastausvaihtoehdot ole liian johdattelevia. Lisäksi pyrittiin eliminoimaan liian monimutkaiset kysymykset, koska ne saattavat laskea vastausinnokkuutta. Kyselylomake kävi ensimmäisen vedoksen valmistuttua kommentointikierroksella ohjaajalla, mielipidemittauksia aiemmin työkseen tehneellä asiantuntijalla sekä avovaimolla. Kommentit ja ehdotukset koskivat moniossaisten kysymysten jakamista useammaksi erilliseksi tai osakysymykseksi, johdattelevia vastausvaihtoehtoja sekä tärkeiden käsitteiden selventämistä vastaajalle. Toisella kommentointikierroksella pyydettiin ohjaajan ja HTM-tilintarkastajan kommentteja kyselylomakkeesta. Toisen kierroksen jälkeen kyselylomakkeeseen tuli enää pieniä korjauksia. Kysymykset olivat luonteeltaan:

- sellaisia, joihin pystyi vastaamaan joko ”kyllä” tai ”ei”
- sellaisia, joissa valittiin yksi kolmesta tai viidestä vaihtoehdosta, joka kuvasi parhaiten tilintarkastajan mielipidettä väittämään
- sellaisia, joissa voitiin valita enemmän kuin yksi vaihtoehto

Vastausvaihtoehdoilla pyrittiin siihen, että vastauksista saadaan kvantitatiivisesti helposti tulkittavia ja, että vastauksia voidaan analysoida tarkemmin ristiintaulukoinnin avulla. Kyselylomakkeen rakenne on seuraavanlainen.

Ensimmäisessä osiossa vastaajia pyydetään ottamaan kantaa asiakasvarojen tarkastukseen tilintarkastustyössään. Tarkoitus on selvittää, tarkastavatko tilintarkastajat asiakasvaratilien sisältöä, erilläänpitoa ja mahdollisia väärinkäytötapauksia. Lisäksi ensimmäisessä osiossa tiedustellaan tilintarkastajien mielipidettä asiakasvaratilien vaikutuksesta tarkastettavan yrityksen mahdollisen rahanpesun tai väärinkäytöksen todennäköisyyteen. On myös olennaista selvittää, millaisena tilintarkastajat kokevat asiakasvaratilejä koskevan sääntelyn. Ensimmäisen osion viimeiset kysymykset pyrkivät siis selvittämään, miten tilintarkastajien mielestä asiakasvaratilien sääntely pitäisi toteuttaa, ja onko tarkempi ohjeistus asiakasvaratilien tilintarkastuksesta toivottavaa. Asiakasvaratileihin liittyvässä ensimmäisessä kysymysosiassa esitetään myös kysymys tilintarkastajien tarkastustoimenpiteistä asiakasvarojen suhteen. Kysymyksen tarkoitus on selvittää, millä tavalla asiakasvaroja tarkastetaan. Vastausvaihtoehdoiksi tarjotaan kuutta eri keinoa ja yksi vapaa tekstikenttä. Vaihtoehdot perustuvat tilintarkastajien tarkastusmenetelmiin, kuten saldon vahvistamiseen sekä soveltaen Finanssivalvonnan antamiin määräyksiin tilintarkastajille antaa raportti asiakasvaroista.

Toisessa osiossa tilintarkastajilta kysytään rahanpesusta. Ensin pyritään selvittämään, onko tilintarkastaja ollut tarkastamassa yhtiötä, jossa on ollut viitteitä mahdollisesta rahanpesusta. Tämän jälkeen kysytään vastaajien mielipiteitä rahanpesun vaikutuksesta tilintarkastajan ja asiakkaan väliseen luottamukseen, asiakassuhteeseen ja tilintarkastajan maineeseen. Kysymysten tarkoitus on peilata aiemmin tutkimuksessa esitettyä teoreettista viitekehystä tilintarkastajan kokemasta asiakasriskistä. Lopuksi tiedustellaan vielä näkemystä siitä, onko rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaiselle vaikuttanut rahanpesuun ennaltaehkäisevästi.

Lopuksi kolmannessa osiossa kysytään vastaajien perustiedot. Kysyttäviä vastaajan perustietoja ovat kokemus tilintarkastusalalta, ikä, tilintarkastajatutkinto (KHT/HTM), sukupuoli, työnantaja sekä koulutus. Ikä ja työkokemus on jaettu neljään luokkaan, jotta vastaajan olisi helpompi vastata ilman pelkoa, että tämän perusteella hänet voitaisiin tunnistaa. Lisäksi tämä helpottaa tulosten käsittelyä.

Kyselytutkimus laadittiin nettipohjaisesti käyttäen kyselykone.fi-sivuston tarjoamaa lomakepohjaa. Nettipohjaisen kyselytutkimuksen hyödyiksi katsottiin, että tämän avulla saadaan edullisesti ja helposti tavoitettua kaikki hyväksytyt tilintarkastajat Suomessa. Lisäksi sähköinen kyselylomake helpottaa huomattavasti muistutusten lähettämistä ja vastausten hallinnoimista.

Tutkimuksen perusjoukko on Suomen KHT- ja HTM-tilintarkastajat, jotka toimivat päätoimisesti tilintarkastajina. KHT- ja HTM-yhdistyksen kotisivuilta on löydettävissä lista kaikista kauppaja- ja keskuskauppakamarin hyväksymistä KHT ja HTM-tilintarkastajista. Tämän listan perusteella perusjoukon kooksi saatiin 1 329 (HTM; 627 ja KHT; 702) tilintarkastajaa. Joitakin rajauksia jouduttiin tekemään perusjoukon suhteen. Ensimmäisenä rajattiin pois hyväksytyjen tilintarkastajien listalta ne henkilöt, joiden sähköpostiosoite viittasi vahvasti muuhun kuin tilitoimisto- tai tilintarkastusyhtiöön, kuten esimerkiksi etunimi.sukunimi@nokia.com. Tällöin oletettiin, että henkilö ei toimi päätoimisesti tilintarkastajana. Toiseksi rajattiin pois hyväksytyt tilintarkastajat, joiden sähköpostiosoitetta ei löytynyt listasta eikä netissä tehdyn haun jälkeenkään. Lisäksi havaittiin, että joillakin tilintarkastajilla oli molemmat, sekä KHT-tutkinto, että HTM-tutkinto, jolloin henkilön yhteystiedot täytyi poistaa toiselta listalta. KHT-tutkinto on tutkinnoista vaativampi, joten yhteystiedot poistettiin systemaattisesti HTM-tilintarkastajista kerätystä listasta.

Edellä mainittujen rajausten jälkeen jäljelle jäi 1 246 tilintarkastajaa, joille kaikille lähetettiin sähköpostiin viesti, josta linkin kautta pääsi vastaamaan kyselyyn. Lähetetyistä viesteistä 125 oli väärä sähköpostiosoite tai automaattinen sähköpostivastaaaja ilmoitti, ettei henkilö enää työskennellyt tilintarkastusyhteisössä. Kaksi tilintarkastajaa ilmoitti, ettei ole päätoiminen tilintarkastaja ja tähän vedoten jättää vastaamatta kyselyyn. Perusjoukon kooksi saatiin siis 1 119 tilintarkastajaa.

Ensimmäinen viesti lähetettiin 11.12.2010 ja vastausaikaa annettiin aina 22.12.2010 asti. Niille, jotka eivät olleet vielä 18.12.2010 mennessä vastanneet, lähetettiin muistutuskirje kyselyyn osallistumisesta. Vastauksia saatiin 174 kappaletta, joka on 15,6 % koko populaatiosta. Vastausten saapuminen jakautui siten, että 18.12.2010 mennessä oli vastannut 102 henkilöä (59 %) ja muistutuksen jälkeen vastasi vielä 72 henkilöä (41 %). Kyselyn toteuttaminen ei osunut aivan täydelliseen ajankohtaan, sillä moni oli joululomalla, ja toisilla saattoi olla vielä kiirettä kolmannen kvartaalin tarkastuksen loppuunsaattamisessa.

7. Tutkimustulokset

Ensimmäisessä osiossa käydään läpi tilintarkastajien vastauksia. Toisessa osiossa analysoidaan vastauksia käyttämällä ristiintaulukointia. Tällä pyritään löytämään eri muuttujien välisiä riippuvuuksia. Tuloksia kuvaavassa osiossa ensin tarkastellaan kyselyyn

vastanneiden taustatietoja, jonka jälkeen siirrytään asiakasvaratileihin ja rahanpesuun liittyviin kysymysten vastauksiin. Järjestys on erilainen kuin kyselylomakkeella, koska tulosten läpikäyminen on selkeämpää näin.

7.1 Kuvailevat tulokset

Tässä kappaleessa tarkastellaan saatuja vastauksia kuvailevin tilastollisin keinoin. Tyylinä on siis kuvaileva lähestymistapa, joka pyrkii kokoamaan uutta tietoa tutkimuskohteesta. Lisäksi tuloksia läpikäydessä pyritään selittämään tuloksia.

7.1.1 Vastaajien taustatiedot

Taulukossa 1 on kuvailtu vastaajajoukkoa keskeisten taustatietojen mukaan. Vastaajilta on kysytty mm. tilintarkastajatutkintoa (KHT/HTM), ikää ja tilintarkastuskokemusta. Perustietojen hyöty tutkimuksessa korostuu myöhemmin ristiintaulukoinnin ja korrelaatioiden tarkastelussa.

Kaikista 174 vastaajasta kuusi jätti vastaamatta tilintarkastustutkintoa koskevaan perustietokysymykseen. Tuloksia tulkittiin korkeamman tutkinnon perusteella eli jos vastauksessa ilmoitettiin vastaajalla olevan sekä KHT- että HTM-tutkinto, on vastaus tulkittavissa KHT-tutkinnoksi. Kysely lähetettiin 627 HTM-tilintarkastajalle (47,2 %) ja 702 KHT-tilintarkastajalle (52,8 %).

Kysymykseen kokemuksesta tilintarkastusalalta annettiin kyselyssä neljä vastausvaihtoehtoa. Vastaukset luokiteltiin osin tulosten käsittelyn helpottamiseksi ja osin tilintarkastajien anonymiteetin säilyttämiseksi. Tulosten perusteella suurella osalla kyselyyn vastaajista on pitkä kokemus tilintarkastusalalta. Yli 74 % on toiminut tilintarkastusalalla yli 15 vuotta ja noin 40 % on toiminut yli 25 vuotta. Alle viisi vuotta tilintarkastajana olleita on kyselyn mukaan vain kolme prosenttia. Osittain tämä johtuu siitä, että kysely oli suunnattu KHT/HTM-tilintarkastajille ja tutkinnon suorittamisen edellytyksenä on vähintään kolmen vuoden työkokemus tilintarkastusalalta.

Vastaajien ikäjakauma painottuu vahvasti yli 50-vuotiaisiin (69 %). KHT-yhdistys ilmoittaa nettisivuillaan, että yli 50-vuotiaiden määrä KHT-tilintarkastajista on 42,16 %. Nuorten, alle 35-vuotiaiden, osuus on vastaajien keskuudessa pieni, vain 7 %. Tämä on toisaalta järkevästi suhteessa aiemmin käsiteltyyn tilintarkastajien työkokemukseen tilintarkastusalalta. Sukupuolensa ilmoittaneista 171 vastaajasta 126 (74 %) oli miehiä ja 45 (26 %) naista. KHT-

tilintarkastajista 67 % on heidän jäsenyhdistyksensä sivujen perusteella miehiä ja 33 % naisia. Vaikka vastaajista selvä enemmistö oli miehiä, suomalaisten tilintarkastajien sukupuolijakaumaa ei lähdetty selvittämään, koska tämä ei ollut tutkimuksen kannalta keskeistä.

Kyselyssä tiedusteltiin vastaajan työnantajaa. Motivaatio kysymykselle perustuu tilintarkastusalan tieteellisten julkaisujen ja kirjallisuuden esimerkiksi tilintarkastuslaadun mittaamisessa käytettyyn tilintarkastajien jakoon Big 4 -tilintarkastusyhteisöt ja muut tilintarkastajat. Tämän lisäksi vastausvaihtoehtona oli myös yrittäjä, sillä kuten taulukosta viisi havaitaan, vastausten perusteella yrittäjien osuus tilintarkastusalalla on merkittävä.

TAULUKKO 1: Vastaajien taustatiedot

Perustieto	Vastaukset (kpl)	Osuus
Tilintarkastajatutkinto		
KHT	101	60,1 %
HTM	67	39,9 %
Yhteensä	168	96,6 %
Kokemus tilintarkastusalalta		
< 5 vuotta	6	3,5 %
5 - 14 vuotta	39	22,7 %
15 - 24 vuotta	58	33,7 %
> 25 vuotta	69	40,1 %
Yhteensä	172	98,9 %
Ikä		
alle 35 vuotta	12	7,1 %
35 - 49 vuotta	40	23,5 %
50 - 64 vuotta	87	51,2 %
yli 65 vuotta	31	18,2 %
Yhteensä	170	97,7 %
Sukupuoli		
Mies	126	73,7 %
Nainen	45	26,3 %
Yhteensä	171	98,3 %
Työnantaja		
Big 4	42	24,4 %
Muu kuin Big 4	42	24,4 %
Yrittäjä	88	51,2 %
Yhteensä	172	98,9 %
Koulutus		
Ylempi korkeakoulu	91	53,2 %
Alempi korkeakoulu	29	17,0 %
Opistotaso	43	25,1 %
Ammattikorkea	8	4,7 %
	171	98,3 %

Vastausten perusteella noin puolet (51 %, 88 vastaajaa) tilintarkastajista toimii yrittäjinä tai omistajina. Työsuhteessa olevia oli 84. Vastaajista 42 ilmoitti työnantajakseen Big 4 -tilintarkastusyhteisön ja 42 henkilöä muun työnantajan. Big 4 -tilintarkastusyhteisöllä tarkoitetaan jotain seuraavista neljästä työnantajasta: Deloitte, Ernst&Young, KPMG tai PricewaterhouseCoopers. Käsite Big 4 -tilintarkastusyhteisö selitettiin kysymyksen yhteydessä. Mielenkiintoista oli havaita, että yli puolet vastaajista oli yrittäjiä ja alle puolet työsuhteessa. Tätä voidaan pitää varsin korkeana suhdelukuna.

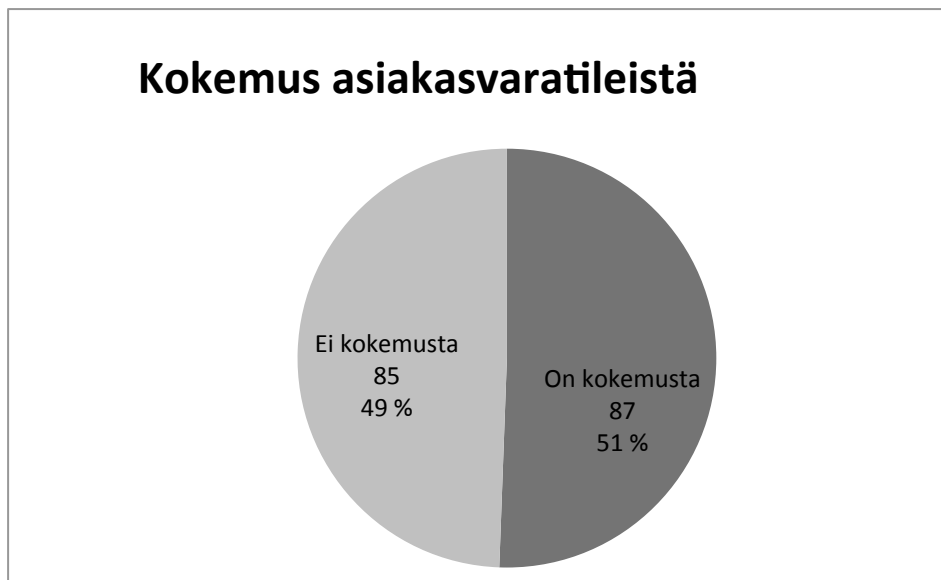
Lomakkeen viimeisenä kysymyksenä tiedusteltiin vastaajan koulutustaustaa. Vastausvaihtoehtoina annettiin ylempi korkeakoulututkinto (maisteri tai tätä korkeampi koulutus), alempi korkeakoulututkinto (kandidaatti), ammattikorkeakoulututkinto tai opistotason tutkinto. Opistotason tutkinnolla tarkoitettiin kyselyssä esimerkiksi kauppaopistoa tai vastaavaa alemman asteen tutkintoa. Uudessa tilintarkastuslaissa (13.4.2007/459) mainitaan ylemmän korkeakoulututkinnon sekä tehtävän edellyttämät laskentatoimen, oikeustieteen sekä muut kauppa- ja taloustieteen opinnot (TilintL 6 luku 30 § momentti 4 ja 5) edellytykseksi KHT-tilintarkastajan tutkinnolle. Tilintarkastuslain mukaan koulutusvaatimuksista voidaan poiketa, jos on esimerkiksi toiminut viisi vuotta HTM-tilintarkastajana ja KHT-tutkinnon yhteydessä suorittanut annettuja lisätehtäviä. HTM-tilintarkastajan koulutusvaatimukseen kuuluu korkeakoulututkinto sekä tehtävän edellyttämät laskentatoimen, oikeustieteen sekä muut kauppa- ja taloustieteen opinnot. Aiemmin mainittiin, että HTM-tilintarkastajia on 101 kappaletta ja KHT-tilintarkastajia 67 kappaletta. Koulutuksen suhteen enemmistö vastaajista (53 %) on suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon. Ottaen huomioon yllä mainitut koulutusvaatimukset tilintarkastajalle, on opistotason koulutus yllättävän yleistä (25 % vastaajista). Tämä viittaa siihen, että nämä vastaajat ovat hyödyntäneet tilintarkastuslain 31 § tarjoamaa poikkeusta koulutusvaatimuksista. Poikkeuksen mukaan esimerkiksi HTM-tutkinnon vaatiman korkeakoulututkinnon pystyy korvaamaan vähintään seitsemän vuoden kokemuksella ammattimaisesta laskentatoimen, rahoituksen ja oikeustieteen tehtävistä. Lisäksi on suoritettava edellä mainittujen oppiaineiden lisätehtäviä HTM-tutkinnon yhteydessä.

7.1.2 Kokemukset asiakasvaratileistä ja tilintarkastajien tarkastuskeinot

Tässä kappaleessa tarkastellaan tilintarkastajien kokemuksia asiakasvaratileistä sekä sitä, miten tilintarkastajat ottavat huomioon asiakasvaratilit tilintarkastusta suorittaessaan. Lisäksi

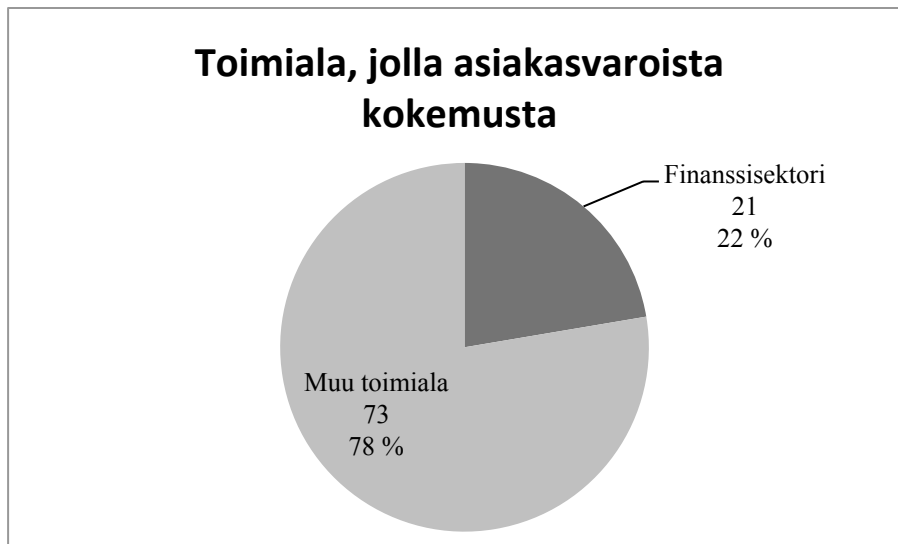
selvitetään ovatko asiakasvaratilit aiheuttaneet tilintarkastajille epäilyjä mahdollisista väärinkäytöksistä yhtiössä.

Kysymys 1: *Onko sinulla henkilökohtaista kokemusta tilintarkastuksista, joissa tarkastuskohteella on ollut asiakasvaratilejä hallinnoitavana?*

KUVIO 1: Kokemus asiakasvaratileistä tilintarkastuksessa

Etukäteen ei pystytty arvioimaan, kuinka paljon tilintarkastajat ovat tekemisissä asiakasvaratilien kanssa. Vastaajista noin puolella oli kokemusta tilintarkastuksista, joissa tarkastuskohteella on ollut asiakasvaratilejä hallinnoitavana; aihe on vastaajille siis suhteellisen tuttu. Kysymykseen annetut vastausvaihtoehdot olivat jaettu siten, että vastaajalla oli mahdollisuus vastata ”Ei kokemusta asiakasvaratileistä”, ”Kyllä, kokemusta finanssisektorilta” sekä ”Kyllä, kokemusta muualta kuin finanssisektorilta”. Vastausvaihtoehtojen avulla pystytään kartoittamaan sitä, ovatko asiakasvaratilit tuttuja ainoastaan finanssisektoria tarkastaville tilintarkastajille vai löytyykö muilta toimialoilta myös asiakasvaratilejä. Vastaukset jakaantuivat seuraavasti:

KUVIO 2: Asiakasvaratilien jakaantuminen eri toimialoille

Kuviossa 2 tarkastellaan siis vastaajia, jotka ovat olleet tekemisissä asiakasvaratilien kanssa tilintarkastusta suorittaessaan (51 % vastaajista). Tutkimuksessa ei tarkasteltu sitä, kuinka paljon finanssisektorilla toimivia yrityksiä on olemassa ja verrattu niitä kaikkiin Suomessa toimiviin yrityksiin. Tässä voisi olla jatkotutkimukselle aihetta.

Kysymys 2: Onko Sinulla tarkastuksen yhteydessä herännyt epäilyjä väärinkäytöksistä liittyen asiakasvaratileihin?

Vastausten suhteen jouduttiin tekemään tarkistusta sen suhteen, onko vastaaja vastannut kysymykseen yksi ”kyllä” vai ”ei”. Kysymyksessä yksi pyydettiin vastaajaa siirtymään kysymykseen neljä, jos hänellä ei ollut henkilökohtaista kokemusta tilintarkastuksista, joissa tarkastuskohteella on hallinnoitavana asiakasvaratilejä. Vastauksia saatiin yhteensä 102 kappaletta. Vastaajista 15 oli vastannut, ettei kokemusta ollut asiakasvaratileistä tilintarkastuksessa, mutta kuitenkin vastasivat kysymykseen kaksi. Näitä vastauksia ei otettu huomioon tuloksissa, joten hyväksytyjen vastausten määrä oli 88. Kysymyksessä haluttiin selvittää laajemmin väärinkäytösten yleisyyttä yhtiöissä, jotka hallinnoivat asiakasvaroja.

KUVIO 3: Epäilyt väärinkäytöksistä liittyen asiakasvaratileihin (tilintarkastajat jotka ovat tarkastaneet asiakasvaratilejä)

10 % vastaajista ilmoitti, että tarkastuksen yhteydessä on herännyt epäilyjä väärinkäytöksistä asiakasvaratilien suhteen. Vastaajista 90 % ei ollut uransa aikana törmännyt tilanteisiin, joissa asiakasvaratilien takia tarkastuskohteeseen syntyisi epäilyjä väärinkäytöksistä. Tämän perusteella voidaan todeta, että asiakasvaratililtä ei ole olennaisesti aiheutunut tilintarkastajille epäilyjä väärinkäytöstilanteista tarkastuskohteessa.

Kysymys 3: Millä tavoilla otat asiakasvaratilit huomioon tarkastaessasi yhtiötä, joka hallinnoi asiakasvaratilejä?

Kysymykseen annettiin seitsemän vastausvaihtoehtoa, jotka eivät poissulkeneet toisiaan. Riskinä tällaisessa kysymyksenasettelussa on, että vastaaja saattaa ajattelematta ilmoittaa käyttävänsä menetelmiä vaikka todellisuudessa näin ei tekisikään. Vastaamisen helppous saattaa heikentää tulosten luotettavuutta. Monivalinta on kuitenkin vastaajalle helpompi kuin avoin kysymys tarkastustoimenpiteistä ja tällä ratkaisulla on pyritty suurempaan vastausprosenttiin. Kaikki, jotka vastasivat olleensa tekemisissä tilintarkastajaurallaan asiakasvaratilien kanssa (kysymys 1) vastasivat tähän kysymykseen.

Käytännön tarkastustoimenpiteet asiakasvarojen tilintarkastuksessa

KUVIO 4: Tarkastustoimenpiteet asiakasvarojen tilintarkastuksessa

Tuloksista voidaan havaita, että asiakasvarojen pitäminen erillään hallinnoivan yhtiön varoista on suosituin yksittäinen toimenpide asiakasvaroja tarkastettaessa (93 % vastaajista). Tämä on sinänsä järkevä tulos, sillä tilintarkastajalta vaaditaan, erityisesti rahoitussektorilla, lausuntoa varojen erilläänpidosta. Myös muut tarkastustoimet ovat saaneet kannatusta. Liitetiedoissa esitetty asiakasvarojen summan täsmääminen pankista saatuun saldovahvistukseen on toiseksi yleisin tarkastustoimenpide (82 % vastaajista). Mielenkiintoista on se, että vain 67 % vastaajista ilmoitti tarkistavansa, että yhtiö ilmoittaa asiakasvaroistaan tilinpäätöksen liitetiedoissa. On ristiriitaista, että 82 % tarkastaa saldon täsmävän pankin vahvistukseen, mutta vain 67 % tarkastaa, että asiakasvaroista ilmoitetaan liitetiedoissa. Tämä voi liittyä edellä havaittuun vastaamisen helppouteen: vastausvaihtoehtoja saatetaan valita tai ohittaa lukematta tarkasti sen sisältöä.

64 % vastaajista suorittaa tarkastustoimenpiteitä, joiden perusteella he varmistuvat, että yhtiöllä on perustellut syyt hallinnoida asiakasvaroja. Kirjapitolautakunnan lausunnon (KILA 1695/2003) mukaan juuri perusteltujen syiden olemassaolo on avainasemassa, jotta yhtiö voi hallinnoida asiakasvaratilejä. Yhtäläillä 64 % vastaajista varmistaa, että tarkastettavalla yhtiöllä on riittävät seurantajärjestelmät, jotta yhtiö voi luotettavasti todeta asiakasvaratilien muutokset niin yksittäisen asiakkaan kohdalla kuin kokonaisuutena. Vastaajista 53 % tarkastaa asiakasvaratileillä tilikauden aikaiset oleelliset tapahtumat. Rahanpesun näkökulmasta on tärkeää, että vaikkei juoksevaa kirjanpitovelvollisuutta olekaan, tarkastaisi tilintarkastaja oleelliset tapahtumat. Tällöin rahanpesijän kiinnijäämisriski kasvaisi.

Vastausvaihtoehdossa ”Otan asiakasvarat tarkastuksessa muuten huomioon, miten?” annettiin vastaajalle mahdollisuus avoimeen vastaukseen. Kuusi vastausta (7 % vastaajista) tuli tähän kohtaan, joista yksi ei kirjoittanut tekstikenttään vastausta. Yksi vastaajista ilmoitti noudattavansa Suomen asianajajaliiton ohjeita asiakasvaratilien suhteen. Eräs vastaaja puolestaan ilmoitti noudattavansa Finanssivalvonnan standardia 3.1. tilinpäätöksestä ja toimintakertomuksesta, jossa asiakasvarojen käsittelyssä viitataan Finanssivalvonnan standardiin 1.3. Yksi vastaajista ilmoitti tarkistavansa onko asiakasvaratilille yleisiä perusteita. Tämä eroaa valmiista vastausvaihtoehdosta siten, että tällä ei oteta kantaa asiakasvaratilin hallinnoinnin perusteisiin vaan suoraan siihen, onko perusteltua pitää asiakasvaratiliä. Eräs vastaaja ilmoitti, että pyytää pankista vahvistuksen, että kyseessä on asiakasvaratili. Tämän lisäksi hän pyytää pankista kuittaamattomuustodistuksen siitä, että varat on pidetty erillään hallinnoivan yhtiön varoista. Viides, joka ilmoitti jonkin muun keinon kuin vaihtoehtoina esitetyt tavat, mainitsi tarkastavansa asiakasvaratilien kaikki tapahtumat tilikaudelta.

Kysymys 4: Miten arvioit rahanpesun todennäköisyyttä riippuen siitä, onko kyseessä asiakasvaratilejä hallinnoiva yritys vai yritys, jolla ei ole asiakasvaroja hallinnoitavana?

Kysymyksellä neljä tarkasteltiin tilintarkastajien näkemystä siitä, kuinka asiakasvaratilit vaikuttavat rahanpesun esiintymisen todennäköisyyteen. Vastauksia kysymykseen saatiin 167 kappaletta.

Ennakko-odotus oli, että asiakasvaratilien vaihtelevan sääntelyn, alakohtaisen juoksevan kirjanpitovelvollisuuden puuttuminen sekä arvo-osuustilien ulkomaisille sijoittajille

myöntämä tosiasiallisen edunsaajan piilottamismahdollisuus tuottavat asiakasvaroja hallinnoivalle yhtiölle suuremman riskin joutua rahanpesun kohteeksi, kuin yhtiölle, jolla ei ole asiakasvaroja.

KUVIO 5: Arvio rahanpesun todennäköisyydestä asiakasvaratilien suhteen

Yli puolet vastaajista oli sitä mieltä, että rahanpesun esiintymisen todennäköisyys on yhtä todennäköistä riippumatta siitä onko yrityksellä asiakasvaratilejä hallinnoitavana vai ei. 45 (27%) vastaajaa ei osannut ottaa kantaa asiaan. 26 (16 %) oli sitä mieltä, että rahanpesun esiintymisen todennäköisyys on suurempi yrityksissä, jotka hallinnoivat asiakasvaratilejä. Seitsemän vastaajaa puolestaan uskoi, että rahanpesun todennäköisyys yrityksissä, joissa ei ole hallinnoitavana asiakasvaratilejä, on suurempi. Tulosten perusteella tilintarkastajat eivät koe, että asiakasvaratilit muodostaisivat normaalia suuremman riskin rahanpesulle.

Kysymys 5: Onko käsityksesi mukaan asiakasvaratilejä hallinnoivien ja muiden yritysten välillä eroa siinä, miten todennäköisesti niissä esiintyy väärinkäytöksiä?

Vastaajilta tiedusteltiin heidän näkemystään myös siitä, kuinka todennäköistä on, että yrityksessä esiintyy väärinkäytöksiä jos yritys hallinnoi asiakasvaratilejä. Kysymyksen vastasi 169 tilintarkastajaa.

Asiakasvaratilit ovat lainsäädännöllisten puutteiden takia houkutteleva keino tehdä myös muita väärinkäytöksiä kuin ainoastaan rahanpesua. Sisäasiainministeriö on raportissaan nostanut esiin kaksoislaskutuksen yleisen esiintymisen Venäjälle suuntautuvassa

kaupankäynnissä (Sisäasiainministeriö, 2004). Tulojen ohjaaminen kirjanpidon ohi on myös houkutellut suomalaisia. Iltalehti uutisoi 17.10.2010 porvoolaisen kiinteistönvälittäjän ohjanneen välityspalkkionsa pankkitileille, joista verottajalla ei ollut tietoa. Tapauksessa ei siis ollut käytetty yhtiöön ulospäin havaittavia tilejä vaan asiakasvaratilien tyyppistä ratkaisua. Asiakasvaratilit houkuttelevat siis myös muihin väärinkäyttöksiin kuin ainoastaan rahanpesuun.

KUVIO 6: Arvio väärinkäytöksistä yrityksissä, joissa asiakasvaroja hallinnoitavana

Tulosten perusteella 60 % piti väärinkäytösriskiä yhtä todennäköisenä yrityksissä, jotka hallinnoivat asiakasvaratilejä kuin yrityksissä, jotka eivät hallinnoi asiakasvaroja. Toisin sanoen suurin osa vastaajista on sitä mieltä, että asiakasvaratilien olemassaolo ei vaikuta arvioon tarkastettavaan yritykseen kohdistuvasta väärinkäytösriskistä. Vastaajista 18 % piti kuitenkin todennäköisempänä, että väärinkäytöksiä ilmenee asiakasvaratilejä hallinnoivassa yrityksessä kuin muissa yrityksissä kun taas 7 % vastaajista oli toista mieltä. 26 vastaajaa (15 %) ei osannut sanoa mielipidettä kysymykseen. Tulosten perusteella voidaan havaita, että asiakasvaratilien sekava sääntely ja lainsäädäntö eivät lisää tilintarkastajien mielestä väärinkäytösriskiä yrityksessä.

Kysymys 6: *Kuuluuko vastuu asiakasvaratilien tilintarkastuksesta mielestäsi asiakasvaroja hallinnoivan vai asiakasvarat omistavan yhtiön tilintarkastajalle?*

Kuudennessa kysymyksessä haluttiin selvittää, mitä mieltä tilintarkastajat ovat asiakasvaratilien tarkastusvastuusta. Kuten aiemmin on esitetty, voidaan asiakasvaratilien tilintarkastus välttää, jos varojen omistavan yhtiön kotipaikka on valtiossa, jossa sillä ei ole tilintarkastusvelvollisuutta. Toisaalta jos tarkastusvastuu on täysin asiakasvaroja hallinnoivan yrityksen tilintarkastajilla, voidaan tätäkin näkemystä kritisoida, sillä varathan eivät kuulu hallinnoivalle yhtiölle. Kysymyksen tarkoitus on selvittää asiakasvaratilien tarkastusta laajemmin, ei ainoastaan erilläänpidon osalta.

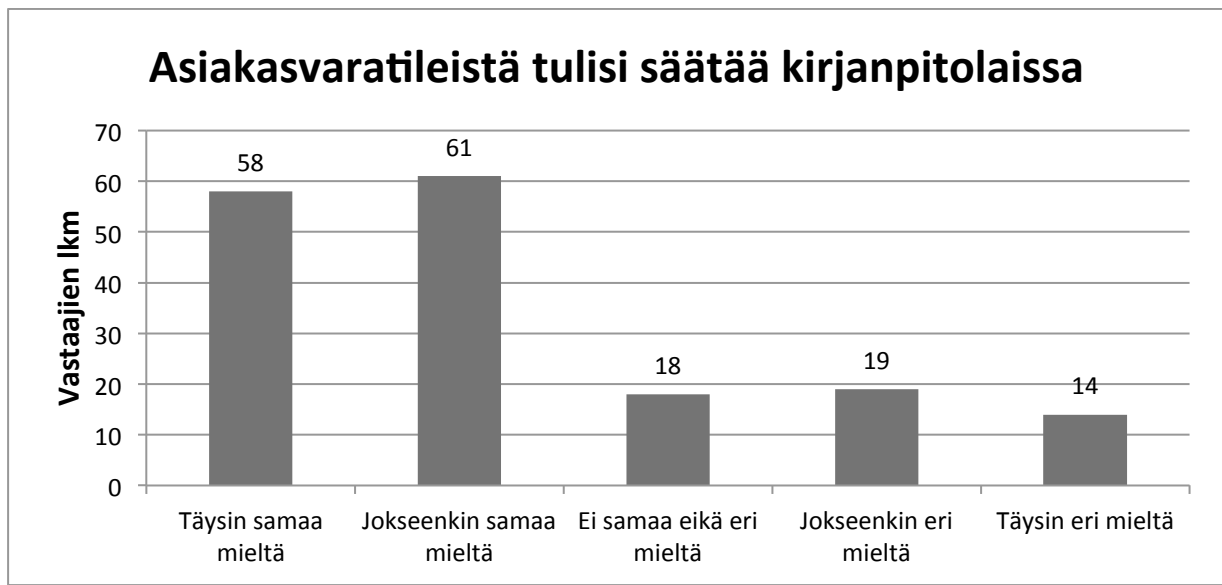
KUVIO 7: Vastuu asiakasvaratilien tilintarkastuksesta

Vastaajista 60 % (101 kpl) oli sitä mieltä, että vastuu asiakasvaratilien tilintarkastuksesta kuuluu yhtä paljon asiakasvarojen hallinnoivan yhtiön tilintarkastajalle kuin varat omistavan yhtiön tilintarkastajille. 4 % vastaajista (6 kpl) ei ottanut kantaa asiaan. Vastaajista 12 % (20 kpl) oli sitä mieltä, että asiakasvarojen omistavan yhtiön tilintarkastajan tulisi kantaa vastuu tilintarkastuksesta. Kuitenkin 24 % (41 kpl) kysymykseen vastanneista pitäisi asiakasvaroja hallinnoivan yhtiön tilintarkastajan vastuussa asiakasvaratilien tilintarkastuksesta. Se miten vastaajien mielestä vastuu jakaantuisi asiakasvarojen tarkastuksen suhteen, jos vastuu tarkastuksesta on yhtäläisesti kummallakin, ei tässä kyselyssä selvitetty.

Kysymys 7: *Asiakasvaratileistä pitäisi säännellä kirjanpitolaissa*

Asiakasvaratileistä ei ole säädöksiä kirjanpitolaissa ja kirjauskäytäntö perustuu Kirjanpitolautakunnan antamiin päätöksiin. Tästä syystä on hyvä kysyä tilintarkastajien mielipidettä asiakasvaratilien sääntelyyn kirjanpitolaain kautta. Joillain toimialoilla, kuten finanssisektorilla ja asianajajille on velvollisuus pitää juoksevaa kirjanpitoa asiakasvaratilien

tapauksista. Taustaoletuksena kysymykselle on, että selvä maininta kirjanpitolaissa selkeyttäisi asiakasvaratilien juoksevan kirjanpidon pitämistä ja helpottaisi tulkintaa asiakasvaroista vieraana pääomana vai liitetiedoissa mainittavana eränä. Lisäksi selkeä yhtenäinen säännös asiakasvaratilien kirjauskäytännöistä selkeyttäisi tilintarkastajan tarkastusta. Tämän hetken tilanne on, että Kirjanpitolautakunta suosittelee juoksevan kirjanpidon pitämistä, mutta ei vaadi sitä. 170 henkilöä vastasi kysymykseen.

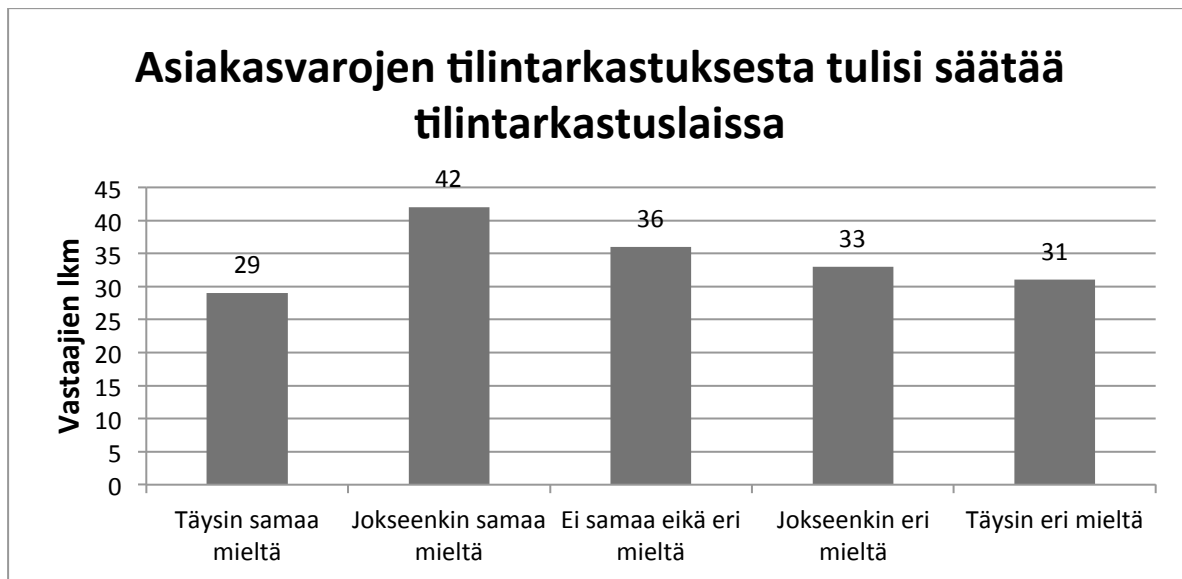

KUVIO 8: Vastaajien mielipiteet siitä, pitäisikö asiakasvaratileistä säätää kirjanpitolaissa

Vastausten perusteella 70 % (119 kpl) oli sitä mieltä, että asiakasvaratilejä tulisi säätää kirjanpitolaissa. Tämä viittaa siihen, että tilintarkastajat toivovat selkeämpää lainsäätäjän väliintuloa tällä hetkellä sekavaan asiakasvaratilien kirjanpitokäytäntöön. Selkeämpi kirjanpitolaillinen käsittely saattaa helpottaa tilintarkastajien vastuiden määrittämistä ja tarkastustoimia. 11 % vastaajista ei ollut samaa eikä eri mieltä ja 19 % oli eri mieltä siitä, että asiakasvaratilejä pitäisi säännellä kirjanpitolailla. Tulokset antavat tukea sille, että lainsäätäjän voisi olla aiheellista miettiä kirjanpitolakiin päivitystä asiakasvaratilien suhteen. Koska tilintarkastajat noudattavat mm. kirjanpitolakia arvioidessaan antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan yhtiön tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, voidaan kirjanpitolain kiristymisen nähdä kuluna tilintarkastajille. Toisaalta vastaukset viittaavat siihen, että kirjanpitolaki selkeyttäisi tilannetta asiakasvarojen suhteen ja täten kulut olisivat pienemmät kuin siitä saatavat hyödyt.

Kysymys 8: *Asiakasvarojen tilintarkastuksesta pitäisi säännellä tilintarkastuslaissa?*

Aikaisemmassa kysymyksessä selvitettiin, kuinka tilintarkastajat suhtautuvat tilanteeseen, jossa asiakasvaratileistä säädettäisiin kirjanpitolaissa. Vastausten perusteella selvä enemmistö on sen puolella, että asiakasvaratileistä säädettäisiin kirjanpitolaissa. Kysymyksessä kahdeksan tarkastelemme millainen reaktio puolestaan on, jos asiakasvaratilien tilintarkastuksesta säädettäisiin tilintarkastuslaissa. Vastausvaihtoehdot olivat täysin samaa mieltä, jokseenkin samaa mieltä, ei samaa eikä eri mieltä, jokseenkin eri mieltä ja täysin eri mieltä.

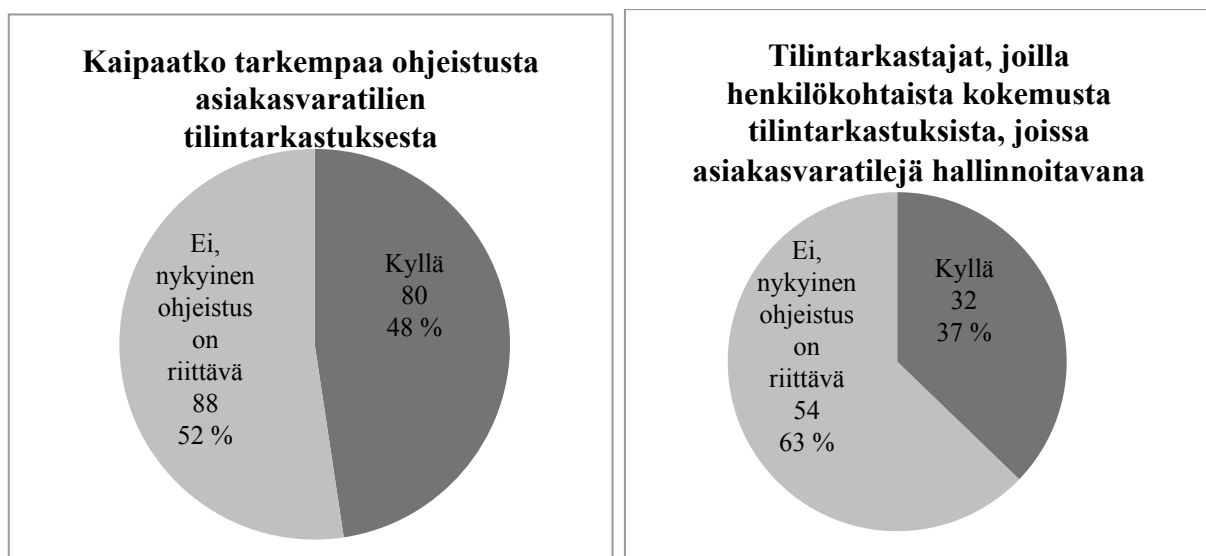

KUVIO 9: Asiakasvarojen tilintarkastusta pitäisi säännellä tilintarkastuslaissa

Vastaajista 42 % pitää toivottavana, että asiakasvarojen tilintarkastuksesta säädettäisiin tilintarkastuslaissa. 37 % tilintarkastajista kuitenkin vastustaa tilannetta, että tilintarkastuslakiin otettaisiin erityinen säännös asiakasvaratilien tarkastuksesta. Kannattajien vastausten taustalla saattaa olla ajatus siitä, että jos tilintarkastuslaki säätää asiakasvaratilien tarkastuksesta, on se selkeämmin toteutettavissa ja tätä kautta saattaa riski vahingonkorvauksesta pienentyä. Vaikka rahanpesua asiakasvaratileillä ilmenisi, eikä sitä havaittaisi, voisi tilintarkastaja vedota suorittaneensa myös asiakasvaratilien tarkastuksen tilintarkastusalan ohjeiden, sääntöjen ja lakien mukaisesti. Asiakasvaratilien ottaminen tilintarkastuslakiin keräsi myös huomattavan määrän vastustusta. Taustalla saattaa olla epäily siitä, että lainsäädäntö pyrkii liikaa vaikuttamaan tilintarkastajan työhön, vaikka tilintarkastus on lähtökohtaisesti ammatillisesti ohjautuvaa. Lisäksi lain kiristyminen lisää tilintarkastajan työmäärää. Vastaajista 21 % ei ollut samaa, eikä eri mieltä.

Kysymys 9: *Kaipaatko tarkempaa ohjeistusta asiakasvaratilien tilintarkastuksesta?*

Kysymyksellä pyrittiin selvittämään, kaipaavatko tilintarkastajat parempaa ja tarkempaa ohjeistusta asiakasvaratilien tilintarkastuksesta. Tarkoitus ei ollut selvittää, millaista ohjeistusta tilintarkastajat tarvitsevat, vaan ainoastaan selvittää, onko olemassa kuilu nykyisen ohjeistuksen ja toivotun ohjeistuksen ja säädösten välillä. Tulosten läpikäynnissä tarkasteltiin ensin kaikkia saatuja vastauksia ja sen jälkeen niitä vastauksia, jotka ovat tilintarkastajilta, joilla on henkilökohtaista kokemusta tilintarkastuksista, joissa asiakkaalla on ollut asiakasvaroja hallinnoitavana. Tämän erottelun tarkoitus on testata, onko havaittavissa olevaa eroa vastauksissa. Eroa tutkitaan myöhemmin ristiintaulukoinnin avulla.

KUVIO 10: Tarkempi ohjeistus asiakasvaratilien tilintarkastuksesta (vasemmalla kaikki vastaajat ja oikealla vastaajat, joilla kokemusta tilintarkastuksesta, joissa asiakasvaroja hallittavina)

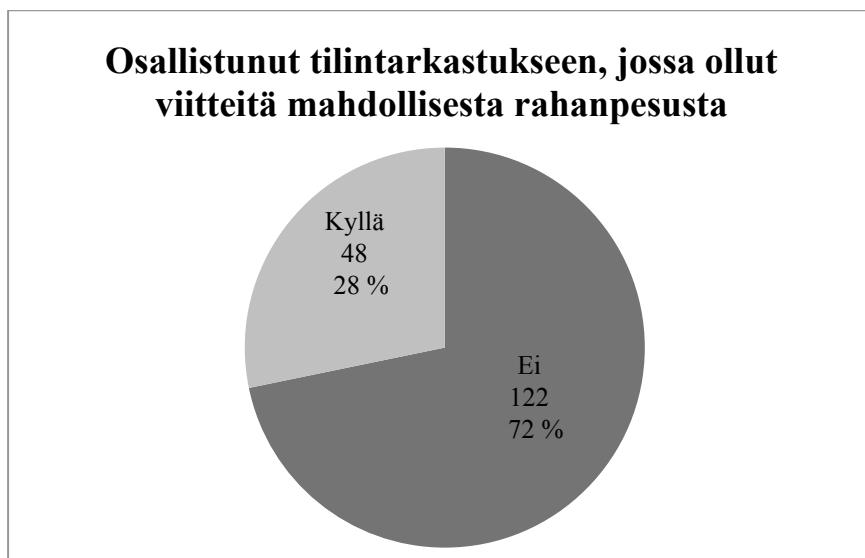
Vastaukset jakaantuivat hyvin tasaisesti niiden, joiden mielestä nykyinen ohjeistus on riittävä ja niiden, joiden mielestä tarkempi ohjeistus olisi tervetullutta. Vastaukset kallistuivat hieman sen puolelle, että nykyinen ohjeistus olisi riittävä (52 % - 48 %) kaikkien tilintarkastajien osalta. Kysymykseen vastasi 168 henkilöä. Tilintarkastajia, joilla on ollut kokemusta tarkastuksista, joissa tarkastuskohteena olevalla yhtiöllä on asiakasvaroja hallinnoitavana, oli 86. Näistä 63 % vastasi, että nykyinen ohjeistus on riittävä.

7.1.2. Tilintarkastajien kokemukset rahanpesusta

Seuraavassa kappaleessa käydään läpi vastausten tuloksia liittyen tilintarkastajien kokemuksiin rahanpesusta. Samalla pyritään kartoittamaan vastaajien mielipiteitä rahanpesun ja viranomaiselle raportoimisen vaikutuksista.

Kysymys 10: Oletko tilintarkastajaurasi aikana osallistunut tilintarkastukseen, jossa on ollut viitteitä mahdollisesta rahanpesusta?

Vuonna 2010 tilintarkastajilta tuli 17 rahanpesuepäilyilmoitusta keskusrikospoliisille. Tämä vastaa alle promillea kaikista 21 454 rahanpesuepäilyilmoituksesta, joita keskusrikospoliisi vuonna 2010 vastaanotti (Rahanpesun selvittelykeskuksen vuosikertomus 2010, Keskusrikospoliisi). Tilintarkastajien tekemien ilmoitusten määrä on lähes olematon.

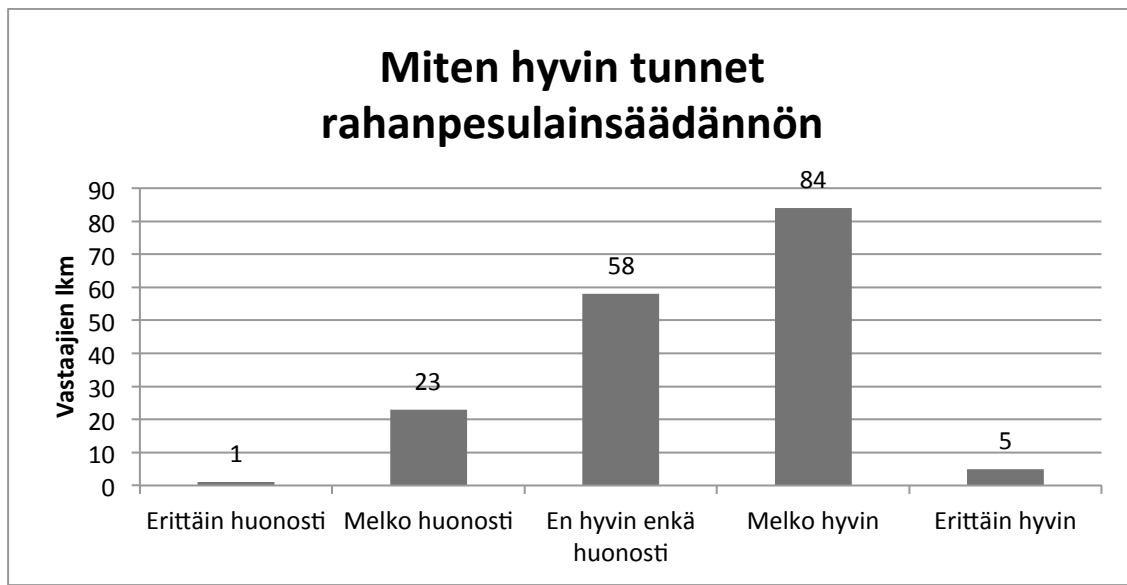

KUVIO 11: Onko osallistunut tilintarkastukseen, jossa viitteitä rahanpesusta

Vastauksia kysymykseen saatiin 170 kappaletta ja näistä 48 (28 %) ilmoitti osallistuneensa joskus tilintarkastajaurallaan tarkastukseen, jossa on ollut viitteitä mahdollisesta rahanpesusta. Kyselyssä ei selvitetty esimerkiksi sitä, kuinka usein tilintarkastaja on törmännyt rahanpesuun uransa aikana. Tämä olisi voinut antaa taustaa sille, kuinka aktiivisesti tilintarkastajat todellisuudessa raportoivat viranomaiselle rahanpesuepäilyistä. Kysymys olisi toisaalta voinut karkottaa vastaajia, sillä kyseessä on hyvin arkaluontoinen asia.

Kysymys 11: Miten hyvin tunnet rahanpesulainsäädäntöä omasta mielestäsi?

Tilintarkastajilla on ollut vuodesta 2006 alkaen ollut velvollisuus ilmoittaa rahanpesuepäilyistä keskusrikospoliisiin yhteydessä toimivalle rahanpesun selvittelykeskukselle. Tilanne on siis suhteellisen tuore. Tämän takia on mielenkiintoista tarkastella, kuinka hyvin tilintarkastajat ovat tutustuneet rahanpesulakiin. Kysymyksen tarkoituksena ei ole todeta, että tilintarkastajat ovat tietoisia rahanpesulaista, vaan arvioida kuinka hyvin he ovat tutustuneet ja omaksuneet uuden rahanpesulain sisällön.

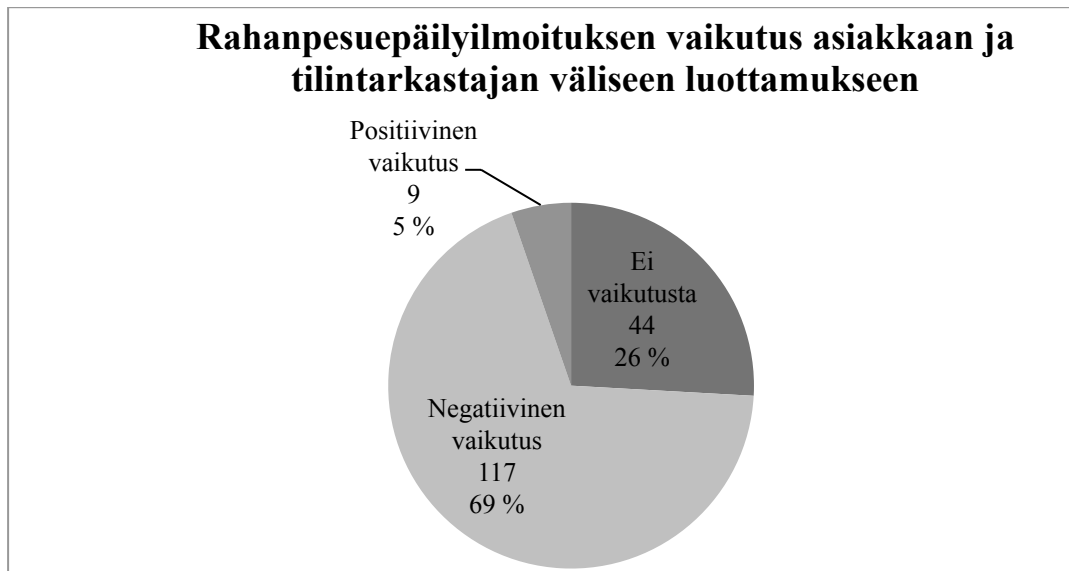
KUVIO 12: Kuinka hyvin tunnet rahanpesulainsäädäntöä

Vastaajista 49 % oli sitä mieltä, että he tuntevat rahanpesulainsäädännön melko hyvin. Vain kolme prosenttia vastasi tuntevansa erittäin hyvin. Tuloksissa on huomattavaa, että noin kolmannes ilmoitti, ettei tunne rahanpesulainsäädäntöä hyvin eikä huonosti. Tulokset osoittavat, että 52 % vastaajista tuntee rahanpesulainsäädännön hyvin ja vain 14 % tuntee huonosti. Kuitenkin ääripäät ”erittäin hyvin” ja ”erittäin huonosti” ovat saaneet vain pientä kannatusta. Rahanpesulainsäädännön muutokset on tulosten perusteella otettu tilintarkastusalalla hyvin huomioon, koska suurin osa vastaajista tuntee mielestään rahanpesulainsäädäntöä hyvin.

Kysymys 12: Rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaiselle vaikuttaa asiakkaan ja tilintarkastajan väliseen luottamukseen?

Rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaiselle voidaan ajatella aiheuttavan muutoksia tilintarkastajan ja asiakkaan väliseen luottamukseen. Ensinnäkin asiakas voi kokea, kuten

Larsson (2005) ilmaisi, että tilintarkastaja toimii yrityksessä rikosetsivänä ja tällöin rahanpesuepäilyilmoituksen tekeminen heikentää luottamusta tilintarkastajaan. Luottamuksen heikkenemisestä seuraa myös se, että yrityksen asioista ei enää kommunikoida tilintarkastajalle yhtä avoimesti kuin ennen rahanpesuepäilyilmoituksen tekoa. Toisaalta voidaan nähdä asia myös siten, että koska yrityksessä on mahdollisesti syyllistytty rahanpesuun siten, ettei johto ole ollut tietoinen tästä, saattaa rahanpesuepäilyilmoituksen tekeminen lisätä luottamusta tilintarkastajaan. Luottamus lisääntyy, koska johto ja omistajat näkevät, että tilintarkastaja on rehellinen ilmoittaessaan epäilystä sekä myös ammattitaitoinen havaitessaan rahanpesuepäilyn. On myös mahdollista, että ilmoituksen tekeminen ei aiheuta minkäänlaista reaktiota asiakkaan ja tilintarkastajan väliseen luottamukseen. Kyselyssä tarkasteltiin ainoastaan tilintarkastajan näkemystä asiaan. Mielenkiintoista olisi ollut saada yritysjohton/omistajien näkökulma kysymykseen.

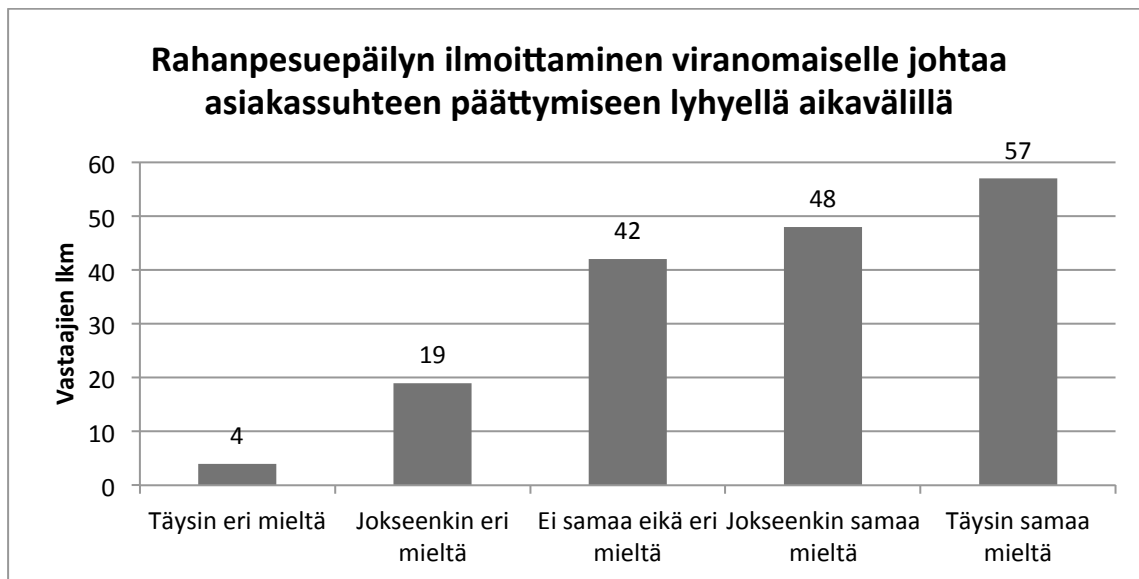

KUVIO 13: Rahanpesuepäilyilmoituksen vaikutus asiakkaan ja tilintarkastajan väliseen luottamukseen

Tulokset osoittavat ennakko-odotusten mukaisesti, että rahanpesuepäilyilmoituksen tekeminen viranomaiselle vaikuttaa negatiivisesti asiakkaan ja tilintarkastajan väliseen luottamukseen (69 % vastaajista oli tätä mieltä). 26 % vastaajista oli sitä mieltä, että ilmoituksen tekemisellä ei ole vaikutusta luottamukseen. Ainoastaan viiden prosentin mielestä rahanpesuepäilyilmoituksen tekemisellä on positiivinen vaikutus asiakkaan ja tilintarkastajan väliseen suhteeseen.

Kysymys 13: *Rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaiselle johtaa asiakassuhteen päättymiseen lyhyellä aikavälillä (alle kolme vuotta)*

Kysymykseen 12 liittyen kysyttiin tilintarkastajien mielipidettä siitä, miten rahanpesuepäilyilmoituksen tekeminen viranomaiselle vaikuttaa asiakassuhteen päättymiseen. Kysymyksen taustalle voidaan rakentaa kaksi teoriaa. Ensimmäisen teorian mukaan tilintarkastaja, havaitessaan rahanpesuepäilyn ja ilmoittaessaan siitä viranomaisille, joutuu tekemään uuden arvion asiakkaansa riskisyydestä ja siitä, kuinka tämä riskisyys tuo mahdollisia rasitteita tilintarkastajalle. Jotta tilintarkastaja välttäisi mahdolliset vahingonkorvausvelvoitteet tai maineen menettämisen, hän päättää asiakassuhteen. Toinen teoria on se, että yhtiön johto tai omistajat tietoisesti käyttävät asiakasvaratilejä rahan pesemiseen ja tilintarkastaja saa heidät kiinni tästä, pyrkii johto tai omistajat ajamaan omaa etuaan ehdottamalla yhtiökokoukselle tilintarkastajan vaihtoa. Toiveena on, että uusi tilintarkastaja ei havaitse näitä rikollisia toimia. Näiden kahden oletuksen lisäksi voidaan myös ottaa huomioon se, että rahanpesuepäilyilmoituksen antamisen jälkeen tilintarkastajan ja asiakkaan välinen luottamuksellinen suhde saattaa vaarantua. Tämä voi johtua siitä, että tilintarkastaja nähdään enemmän rikostarkastajana kuin puolueettomana arvioijana.

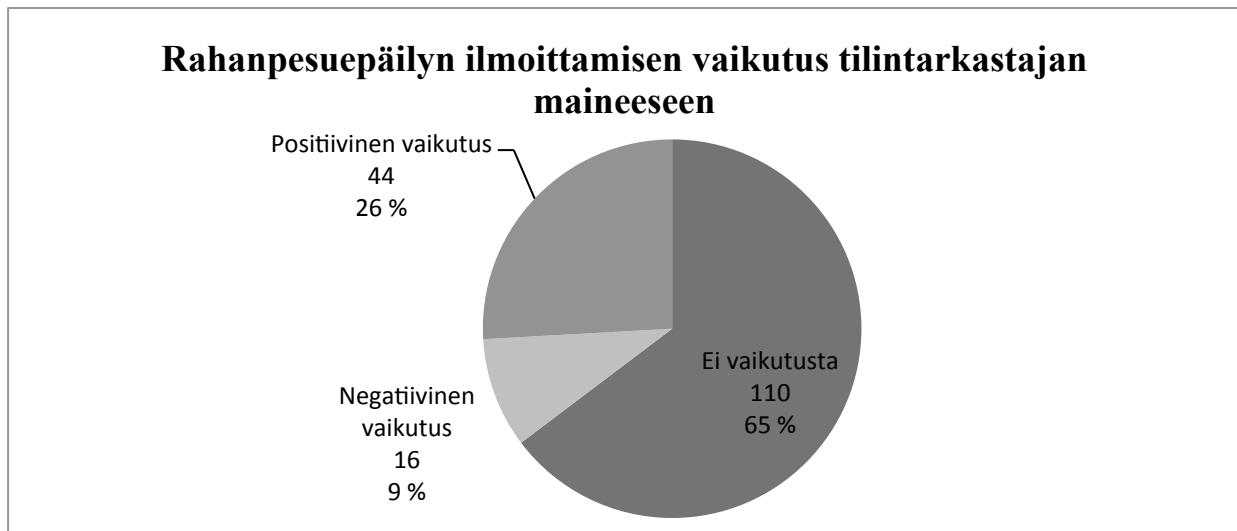
KUVIO 14: Rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaiselle johtaa asiakassuhteen päättymiseen lyhyellä aikavälillä

Kysymys muotoiltiin siten, että lyhyt aikaväli määriteltiin alle kolmeksi vuodeksi. Kysymystä suunniteltaessa oli oleellista, että jokin konkreettinen vuosimäärä otettaisiin esiin, jotta vastaajien subjektiivinen käsitys ”lyhyestä aikavälistä” pystyttäisiin poistamaan. Vastaajista

62 % oli sitä mieltä, että tilintarkastajan ilmoittaessa viranomaisille rahanpesuepäilyistä, tämä johtaa asiakassuhteen päättymiseen lyhyellä aikavälillä. Vastauksiin saataisiin enemmän syvyyttä, jos esitettäisiin kysymys myös yhtiöiden omistajilta ja johdolta. Vastauksista voidaan ainoastaan todeta, että enemmistö on sitä mieltä, että rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaiselle johtaa asiakassuhteen päättymiseen lyhyellä aikavälillä. Vain 13 % on sitä mieltä, että ilmoituksen tekeminen ei johda asiakassuhteen päättymiseen lyhyellä aikavälillä ja 25 % ei ole samaa eikä eri mieltä väitteen kanssa.

Kysymys 14: Rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaiselle vaikuttaa kyseistä yritystä tarkastavan tilintarkastajan maineeseen

Tarkoituksena on selvittää, miten tilintarkastajat arvioivat rahanpesuepäilyilmoituksen vaikuttavan tilintarkastajan maineeseen. Tilintarkastajan maine voi joko pysyä samana, vaikuttaa negatiivisesti tai vaikuttaa positiivisesti tilintarkastajan maineeseen. Negatiivinen vaikutus maineeseen liittyy tilanteeseen, jossa rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaisille asettaa tilintarkastajan rikostutkijan rooliin. Uutta tilintarkastajaa etsivä yritys näkee tilintarkastajan enemmän poliisina kuin puolueettomana arvioijana. Voidaan myös ajatella, että tilintarkastaja, joka on valikoitunut alun perin rahanpesusta epäiltyyn yhtiöön tarkastajaksi saattaa olla epäpätevä arvioimaan yhtiöön kohdistuvia riskejä ja täten hänen ammattitaitonsa saatetaan asettaa kyseenalaiseksi. Tai sitten tilintarkastaja pyrkii palvelemaan erityisesti rahanpesijöitä tarjoamalla palveluita, jossa hän antaa puhtaan tilintarkastuskertomuksen sopivaa palkkiota vastaan. Positiivinen vaikutus maineeseen puolestaan signaloi sitä, että tilintarkastajan antaessa rahanpesuepäilyilmoitus viranomaiselle hän on toiminut noudattaen hyvää tilintarkastustapaa ja tilintarkastuslakia sekä on osoittanut olevansa puolueeton. Puolueettomuudella viitataan tässä tilanteeseen, jossa tilintarkastajaa painostetaan esimerkiksi yhtiön johdon taholta siihen, ettei hän raportoi viranomaisille rahanpesuepäilyistä. Tämän lisäksi tilintarkastaja on saattanut asettaa tulevaisuuden tuottojaan uhan alle antaessaan rahanpesuepäilyilmoituksen sillä uhalla, että asiakas päättää tilintarkastajan toimeksiannon lyhyellä aikavälillä.

KUVIO 15: Rahanpesuepäilyilmoituksen vaikutus tilintarkastajan maineeseen

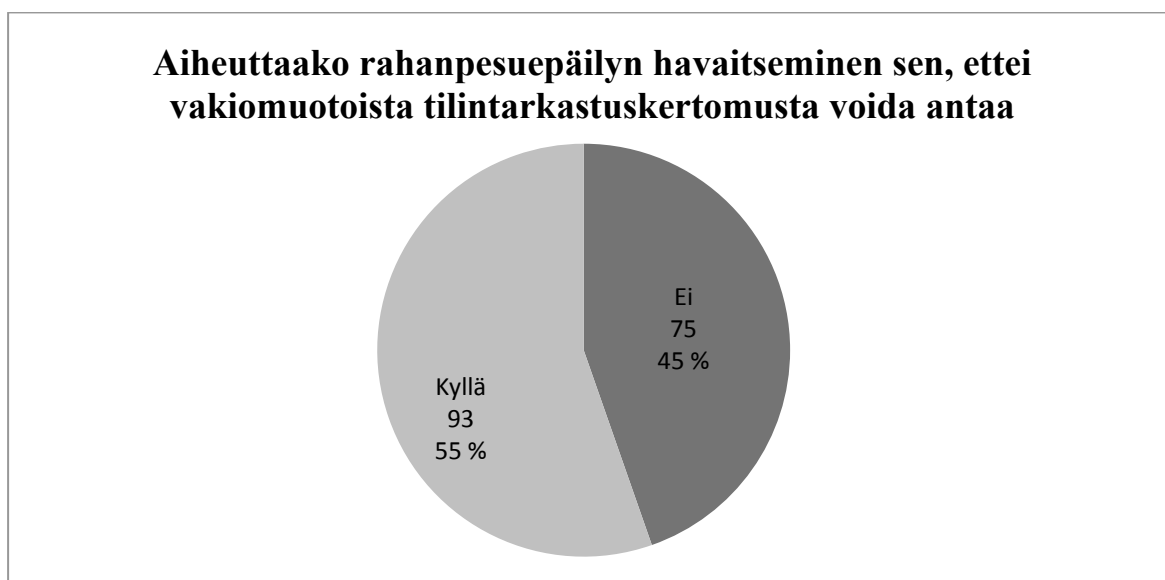
Tulokset osoittavat, että 65 % vastaajista ei koe, että rahanpesuepäilyn ilmoittamisella viranomaiselle on tilintarkastajan maineeseen kohdistuvia vaikutuksia. 35 % vastaajista näkee rahanpesuepäilyilmoituksen vaikuttavan maineeseen. Neljännes kysymykseen vastanneista tilintarkastajista oli sitä mieltä, että viranomaiselle ilmoittaminen vaikuttaa maineeseen positiivisesti. Ainoastaan 9 %:n mielestä rahanpesuepäilyistä ilmoittaminen aiheuttaa negatiivisia vaikutuksia maineelle. Tämän perusteella voidaan todeta, että jos rahanpesuepäilyilmoituksesta on jonkinlaista vaikutusta tilintarkastajan maineelle, se on positiivista.

Kysymys 15: Rahanpesuepäilyn havaitseminen tarkastettavassa yrityksessä aiheuttaa sen, ettei vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta voida antaa

Kysymyksen tavoitteena oli selvittää, kuinka rahanpesuepäilyn havaitseminen vaikuttaa tilintarkastajan arvioon siitä, onko vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen antaminen rahanpesuepäilyn jälkeen mahdollista. Tilintarkastuskertomus voidaan antaa vakiomuotoisena, kun tilintarkastus on pystytty suorittamaan kansainvälisten tilintarkastusstandardien ja hyvän tilintarkastustavan mukaisesti eikä tarkastuksen yhteydessä ole ilmennyt mitään sellaista, joka antaisi aiheita poiketa vakiomuodosta (Horsmanheimo et al., 2007). Vakiomuotoisuuden edellytykset ovat seuraavat:

- Tilinpäätös ja toimintakertomus antavat noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta
- Toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ovat keskenään ristiriidattomia
- Huomauttamiselle tilintarkastuskertomuksessa ei ole syytä
- Lisätietojen antamiselle ei ole tarvetta
- Erityislainsäädännön edellyttämät lausumat tai tilintarkastuskertomukset voidaan antaa vakioimuotoisina

Perusteet vakioimuotoisen tilintarkastuskertomuksen antamiseen eivät liity suoraan väärinkäytökseen tai rahanpesuun. Toisaalta rahanpesun havaitseminen saattaa olla viite siitä, että yhtiöllä on jotain muutakin epäilyttävää toiminnassaan. Tilintarkastajan on kuitenkin huomautettava tilintarkastuskertomuksessa, jos yhteisön tai säätiön yhtiömies, hallituksen, hallintoneuvoston tai vastaavan toimielimen jäsen tai toimitusjohtaja on syyllistynyt tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus yhteisöä tai säätiötä kohtaan (TilintL 3 luku 15 §). Muut vaihtoehdot kuin vakioimuotoisen tilintarkastuskertomuksen antaminen ovat mukautettu, ehdollinen/kielteinen tai lausunnon antamatta jättäminen.

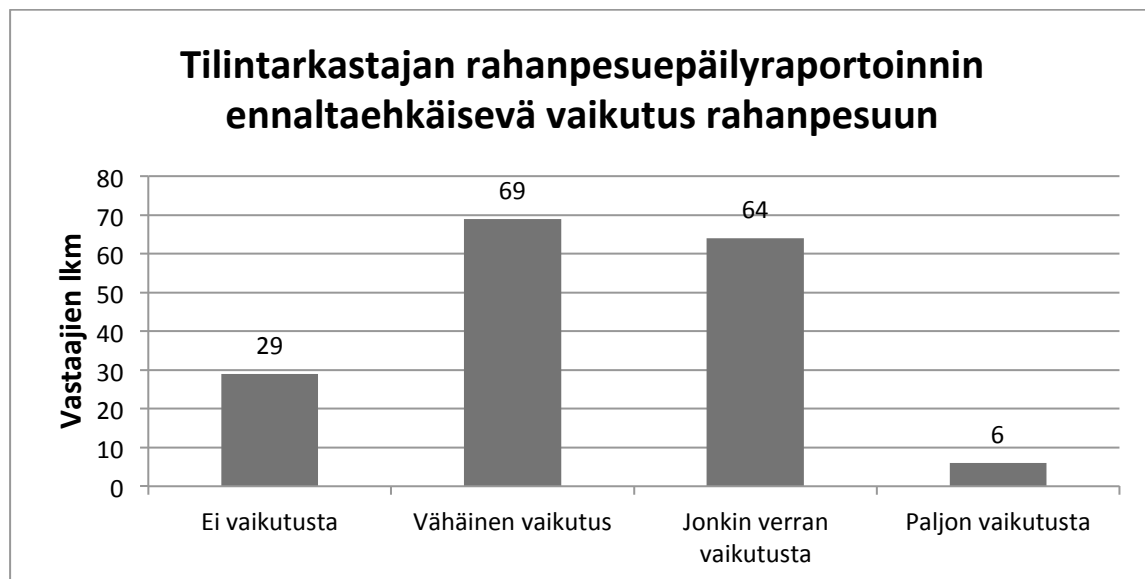
KUVIO 16: Vakioimuotoisen tilintarkastuskertomuksen antaminen rahanpesuepäily havaitessa

Yli puolet (55 %, 93 kpl) vastaajista oli sitä mieltä, että rahanpesuepäilyn havaitseminen vaikuttaa siihen, ettei vakioimuotoista tilintarkastuskertomusta voida antaa. Tällöin on siis

annettava joko mukautettu tilintarkastuskertomus, ehdollinen/kielteinen tilintarkastuskertomus tai lausunnon antamatta jättäminen. Tulosten perusteella voidaan tulkita, että rahanpesuepäilyn syntyminen antaa syyn epäillä toteutuvatko edellisellä sivulla mainitut vakiomuotoisen kertomuksen edellytykset. Tähän olisi ollut mielenkiintoista tehdä jatkokysymys syistä, mikä vaikuttaa eniten vakiomuotoisen kertomuksen hylkäämiseen. Intuitiivisesti voidaan ajatella, että tilintarkastajan työn laajuuden rajoittaminen voisi olla vahva ehdokas. Tämä perustuu ajatukseen, että yksi rahanpesun onnistumisen edellytyksistä on kätkeä rahan alkuperä, joten johdolla, joka on tietoinen tästä, on kannustin pyrkiä rajoittamaan tilintarkastajan toimia.

Kysymys 16: *Onko tilintarkastajan velvollisuus ilmoittaa rahanpesuepäilyt viranomaiselle vaikuttanut ennaltaehkäisevästi rahanpesuun?*

Kysymyksen tausta on hieman erilainen kuin aikaisemmissa kysymyksissä. Tällä pyritään kartoittamaan tilintarkastajien näkemystä siitä, kuinka uusi rahanpesulaki on lisännyt rahanpesun ennaltaehkäisyä. Kysymyksen punainen lanka on se, että vaikka tilintarkastajien rahanpesuepäilyilmoitukset ovat vain promille kaikista keskusrikospoliisin saamista ilmoituksista, pitävätkö tilintarkastajat lain uudistusta kuitenkin hyödyllisenä. Toisin sanoen, pystyvätkö tilintarkastajat vaikuttamaan niinkin laajan ilmiöön kuin rahanpesun ennaltaehkäisyyn.

KUVIO 17: Tilintarkastajien ennaltaehkäisevä vaikutus rahanpesuun

Kysymys olettaa jo lähtökohtaisesti, että rahanpesuepäilyistä raportoiminen viranomaisille joko ei vaikuta tai vaikuttaa positiivisesti ennaltaehkäisyyn rahanpesussa. Taustalla on oletus, että lisäämällä sääntelyä rahanpesusta, rahanpesijän kiinnijäämisriski kasvaa, koska ilmoitusvelvollisia on yhä enemmän. Kiinnijäämisriskin lisääntyminen taas vähentää houkutusta pestä rahaa Suomessa. Esitetty kysymys olisi voitu myös toteuttaa toisin käyttäen aiemmin kappaleessa 2.1 esitettyä teoriaa ”pojasta, joka huusi sutta” (Takats, 2007). Teoria esittää, että Yhdysvalloissa ilmoitusvelvollisten määrän lisääminen heikensi ilmoitusten laatua ja vähensi esitutkinta-asteelle edenneiden tapausten määrää. Tällöin kysymys olisi ollut, kuinka paljon uusi rahanpesulaki on heikentänyt lain ennaltaehkäisevää voimaa rahanpesun suhteen. Oli kuitenkin selkeämpää kysyä tilintarkastajilta rahanpesuepäilyilmoituksen ennaltaehkäisyä parantavasta vaikutuksesta.

17 % tilintarkastajista katsoin, ettei raportoinnilla viranomaisille ole vaikutusta ollenkaan. Vastaajista 41 %:n mielestä rahanpesuepäilyraportoinnilla viranomaisille on vähäistä vaikutusta. 38 % oli sitä mieltä, että viranomaiselle rahanpesuepäilyistä ilmoittamisella on jonkin verran ennaltaehkäisevää vaikutusta rahanpesuun. Ainoastaan 4 % vastasi, että rahanpesuepäilyraportoinnista viranomaiselle on paljon ennaltaehkäisevää vaikutusta. Yli puolet vastaajista oli sitä mieltä, että rahanpesulain vaatimus ottaa tilintarkastajat ilmoitusvelvollisten piiriin ei vaikuta ollenkaan tai vain vähän ennaltaehkäisevästi rahanpesuun Suomessa.

Yksi selitys sille, miksi enemmistö näki rahanpesuepäilyistä ilmoittamisen viranomaiselle olevan vähäinen vaikutus tai ei ollenkaan vaikutusta saattaa olla se, että tilintarkastajat eivät tosiasiallisesti havaitse paljon rahanpesuepäilyjä. Tämän takia ennaltaehkäisevä vaikutus saattaa olla pieni. Lisäksi kysymys saatetaan tulkita siten, että vastaajat vertaavat ilmoitusvelvollisuuden tuomia haittoja suhteessa rahanpesun ehkäisyyn.

7.2. Tulosten tilastollinen analyysi – ristiintaulukointi

Aineistoa analysoidaan ristiintaulukoinnilla käyttäen χ^2 -testiä. Ristiintaulukoinnin tarkoitus on tutkia muuttujien jakautumista ja niiden välisiä riippuvuuksia. Lähtökohtaisena oletuksena on muuttujien välinen riippumattomuus. χ^2 -testi perustuu havaittujen ja odotettujen frekvenssien eroille. Odotettu frekvenssi lasketaan seuraavasti:

$$E_{ij} = \frac{O_i \times O_j}{N}$$

E_{ij} = i:nneen rivin ja j:nneen sarakkeen odotettu frekvenssi

O_i = i:nneen rivin reunajakauma eli rivin valinneiden maiden kokonaissumma

O_j = j:nneen rivin reunajakauma eli sarakkeen valinneiden maiden kokonaissumma

N = havaintojen määrä taulukossa

χ^2 -luku puolestaan lasketaan kaavalla:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^R \sum_{j=1}^C \frac{(O_{ij} - E_{ij})^2}{E_{ij}}$$

E_{ij} = i:nneen rivin ja j:nneen sarakkeen odotettu frekvenssi

O_{ij} = i:nneen rivin ja j:nneen sarakkeen havaittu frekvenssi

R = Rivien määrä

C = Sarakkeiden määrä

Odotettujen frekvenssien ja χ^2 -arvojen laskemisessa käytetään SPSS-ohjelmaa.

Ensimmäiseksi tarkastellaan sitä, kuinka usein tilintarkastajat ovat tekemisissä rahanpesuepäilyiden kanssa kun heillä on kokemusta asiakkaista, jotka hallinnoivat asiakasvaroja ja jotka eivät toimi rahoitussektorilla (Taulukko 2). Muilla toimialoilla kuin rahoitussektorilla asiakasvarojen sääntely on sekavaa. Kuten Sisäasiainministeriön raportissa (2004) mainitaan, ovat asiakasvaratilit houkutteleva kanava liikutella laittomasti hankittua omaisuutta. Houkuttelevuus perustuu lainsäädännön ja sääntelyn puutteellisuuteen sekä siihen, että asiakasvaroista ei pääsääntöisesti ole velvollisuutta pitää juoksevaa kirjanpitoa. Tämä tuottaa tilintarkastajalle vaikeuksia havaita epäilyttäviä transaktioita ja mm. rahanpesua. Yllä esitettyjen seikkojen perusteella asetetaan seuraava hypoteesi:

H_0 : Tilintarkastajat, joilla on ollut kokemusta tilintarkastuksista, joissa muulla kuin finanssisektorilla toimivalla asiakkaalla on ollut asiakasvaroja hallinnoitavana, eivät ole uransa aikana osallistuneet tilintarkastukseen, jossa on ollut viitteitä mahdollisesta rahanpesusta useammin kuin muut tilintarkastajat

H_1 : Tilintarkastajat, joilla on ollut kokemusta tilintarkastuksista, joissa muulla kuin finanssisektorilla toimivalla asiakkaalla on ollut asiakasvaroja hallinnoitavana, ovat uransa

aikana osallistuneet tilintarkastukseen, jossa on ollut viitteitä mahdollisesta rahanpesusta useammin kuin muut tilintarkastajat

Vastaukset jaettiin siten, että selitettävänä muuttujana toimii se, onko tilintarkastaja ollut tekemisissä asiakasvaratilien kanssa tarkastaessaan yhtiötä, joka toimii muulla toimialalla kuin finanssisektorilla. Selitettävänä muuttujana käytettiin rahanpesuepäilyä. Tarkasteltavaan ongelmaan saatiin 174 vastaajan aineistosta valideja vastauksia 170 kappaletta. Alla esitetään, kuinka vastaukset jakaantuivat eri luokkiin. Taulukosta 19 huomataan, että 122 vastaajaa ei ole osallistunut tilintarkastukseen, jossa olisi ollut viitteitä rahanpesusta ja 48 puolestaan on ollut mukana. Vastaajista 72:lla on henkilökohtaista kokemusta tilintarkastuksesta, joissa tarkastuskohteella on ollut asiakasvaroja hallinnoitavan ja 98 taas ei ole törmännyt tällaiseen.

χ^2 -testin perusteella havaitaan, että p-arvo on 0,021 eli kyseessä on tilastollisesti merkitsevä riippuvuus. Tämän perusteella voidaan päätellä, että tilintarkastajat, joilla on kokemusta asiakasvaratileistä muulla kuin finanssisektorilla toimivista yrityksistä ovat havainneet viitteitä rahanpesusta todennäköisemmin kuin tilintarkastajat, joilla ei ole kokemusta asiakasvaratileistä. Tulos tukee ykköshypoteesia (H_1).

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Kys 10 * Kys 1C	170	,977	4	,023	174	1,00

			Asiakasvarat - muu, kuin finanssisektorilla		Total
			Ei	Kyllä	
Viitteitä rahanpesusta	Ei	Count	77	45	122
		Expected Count	70,3	51,7	122,0
	Kyllä	Count	21	27	48
		Expected Count	27,7	20,3	48,0
Total	Count	98	72	170	
	Expected Count	98,0	72,0	170,0	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	5,291	1	,021		
Continuity Correction ^b	4,527	1	,033		
Likelihood Ratio	5,252	1	,022		
Fisher's Exact Test				,025	,017

Taulukko 2

Jos kerran asiakasvaratilien kanssa tekemisissä olevat tilintarkastajat törmäävät todennäköisemmin rahanpesuepäilyihin, syntyy motivaatio tarkastella, millaisia mielipiteitä vastaajilla on siihen, että tarkempi ohjeistus asiakasvaratilien tilintarkastuksesta olisi tervetullutta (kysymys yhdeksän, liite 1). Käytetään hyväksi ristiintaulukointia, jossa selittävänä muuttujana toimii mielipide asiakasvarojen tilintarkastuksen ohjeen nykyinen riittävyys, johon vastausvaihtoehdot ovat kyllä tai ei. Selitettävä muuttuja puolestaan on henkilökohtainen kokemus tilintarkastuksista, joissa muulla kuin finanssisektorilla toimivalla yrityksellä on ollut asiakasvaratilejä hallinnoitavana. Lähtöoletuksena on se, että tilintarkastajat, joilla on kokemusta asiakasvaratileistä muilla toimialoilla, kuin finanssisektorilla kaipaavat tarkempaa ohjeistusta asiakasvaratilien tilintarkastuksesta. Tämän perusteella asetetaan nollahypoteesi ja ykköshypoteesi seuraavasti.

H_0 : Tilintarkastajat, joilla kokemusta asiakasvaratilien tarkastuksesta muulla, kuin finanssisektorilla kaipaavat tarkempaa ohjeistusta asiakasvaratilien tilintarkastuksesta

H_1 : Tilintarkastajat, joilla kokemusta asiakasvaratilien tarkastuksesta muulla, kuin finanssisektorilla eivät kaipaa tarkempaa ohjeistusta asiakasvaratilien tilintarkastuksesta

Hypoteesit testataan käyttämällä ristiintaulukointia ja Pearsonin χ^2 -testiä (Taulukko 3). Vastausten perusteella saadaan seuraavanlainen taulukko.

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Kys 9 * Kys 1C	168	,966	6	,034	174	1,00

			Asiakasvarat - muu, kuin finanssisektori		Total
			No	Yes	
Kaipaanko tarkempaa ohjeistusta asiakasvaratilien tilintarkastuksesta?	No	Count	41	47	88
		Expected Count	49,8	38,2	88,0
	Yes	Count	54	26	80
		Expected Count	45,2	34,8	80,0
Total	Count	95	73	168	
	Expected Count	95,0	73,0	168,0	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	7,456	1	,006		
Continuity Correction ^b	6,629	1	,010		
Likelihood Ratio	7,531	1	,006		
Fisher's Exact Test				,008	,005
Linear-by-Linear Association	7,412	1	,006		
N of Valid Cases	168				

Taulukko 3

χ^2 -testin perusteella voidaan hylätä nollahypoteesi eli tilintarkastajat, joilla on kokemusta asiakasvaratileistä muilla toimialoilla kuin finanssisektorilla ei ole halua asiakasvaratilien tilintarkastuksen ohjeistuksen lisäämiseen. Tämä on vastoin ennakko-oletuksia ja hieman yllättävä tulos varsinkin, kun tarkastelemme tuloksia edellisen ongelman valossa. Tässä havaittiin, että tilintarkastajat, joilla on kokemusta asiakasvaratilillisistä yhtiöistä havaitsevat rahanpesuepäilyjä todennäköisemmin. Jos rahanpesua tapahtuu asiakasvaratileillä, voitaisiin ajatella, että tilintarkastajat kaipaisivat lisää ohjeistusta tähän, erityisesti koska sääntely ja lainsäädäntö ovat hyvin sekavaa ja puutteellista. Tuloksia voidaan tulkita myös tilintarkastuslaadun ja siitä johtuvan korkeamman hinnoittelun näkökulmasta. Jos Big 4 -tilintarkastusyhteisö edustaa markkinoilla parempaa tilintarkastuslaatua ja pystyy hinnoittelemaan palvelunsa kalliimmalla tästä johtuen, eivät he halua uutta ohjeistusta asiakasvaratilien tilintarkastuksesta. Tämä johtuu siitä, että Big 4 -tilintarkastusyhteisöt ovat jo lähtökohtaisesti laadukkaita, ottavat he asiakasvaratileihin liittyvän riskin huomioon

tarkastuksessa ja sopeutuvat riskiin. Jos kaikille yhteinen ohjeistus asiakasvaratilien tilintarkastuksesta tulee voimaan, pystyvät muut tilintarkastusyhteisöt parantamaan tilintarkastuslaatuun seuraamalla ohjeita ja tällöin laatukuilu Big 4 -tilintarkastusyhteisöihin pienenee ja perusteet Big 4 -tilintarkastusyhteisön hinnakkaammalle laskutukselle heikkenevät.

Tulokset antavat tukea H_1 :lle eli tilintarkastajat, jotka ovat tekemisissä asiakasvaratilien kanssa muilla toimialoilla, kuin finanssisektorilla ovat sitä mieltä, että ohjeistus on tällä hetkellä riittävää. χ^2 -testi vahvistaa H_1 :en ($p < 0.05$) olevan tilastollisesti merkitsevä. Jos kysymyksessä olisi tiedusteltu esimerkiksi ohjeistuksesta asiakasvaratilien kirjanpitoon ja mm. erilläänpitoon voisivat tulokset olla erilaiset.

Seuraavaksi tarkastellaan sitä, kuinka rahanpesuepäily vaikuttaa vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen antamiseen. Selittävä muuttujana käytetään Big 4 –tilintarkastajien ja muita tilintarkastajia. Kuten aiemmin kappaleessa 5.1. havaittiin, Big 4 –tilintarkastajat edustavat parempaa tilintarkastuslaatua, kuin muut tilintarkastajat. Jotta Big 4 –tilintarkastajat voivat säilyttää paremman laadun markkinoilla voidaan olettaa heidän antavan mukautetun tilintarkastuskertomuksen herkemmin kuin muut tilintarkastajat. Voidaan myös ajatella, että rahanpesu saattaa olla vain yksi oire muista tarkastuskohteen ongelmista. Toisaalta Suomessa Big 4 –tilintarkastajien asiakkaina ovat 99 % pörssiyrityksistä, joten riskit asiakkaan menettämiseen ovat liiketoiminnan näkökulmasta suuremmat, joka puolestaan viittaisi siihen, että Big 4 –tilintarkastajat olisivat haluttomampia antamaan mukautettua tilintarkastuskertomusta. Tutkimuksessa oletamme, että ensimmäinen väite Big 4 –tilintarkastajien reaktiosta rahanpesuepäilyyn on todennäköisempi kuin jälkimmäinen väite, joten:

H_0 : Big 4 –tilintarkastaja antaa todennäköisemmin vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen kuin muut tilintarkastajat

H_1 : Muut tilintarkastajat kuin Big 4 antavat todennäköisemmin vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Kys 15 * Big4	168	,966	6	,034	174	1,00

Kys 15 * Big4 Crosstabulation

			Big4 / Muu		Total
			Muu	Big4	
Rahanpesuepäilyn havaitseminen aiheuttaa sen, ettei vakio- muotoista tilintarkastuskertomusta voida antaa	Voidaan antaa vakio- muotoinen	Count	48	27	75
		Expected Count	57,1	17,9	75,0
Ei voida antaa vakio- muotoista		Count	80	13	93
		Expected Count	70,9	22,1	93,0
Total		Count	128	40	168
		Expected Count	128,0	40,0	168,0

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	11,099	1	,001		
Continuity Correction ^b	9,918	1	,002		
Likelihood Ratio	11,159	1	,001		
Fisher's Exact Test				,001	,001
Linear-by-Linear Association	11,033	1	,001		
N of Valid Cases	168				

Taulukko 4

Vastoin ennako-odotuksia Big 4 –tilintarkastajat antavat todennäköisemmin vakio-
muotoisen tilintarkastuskertomuksen huolimatta siitä, että tarkastuksen yhteydessä on havaittu viitteitä
rahanpesusta (Taulukko4). Tulokset ovat tilastollisesti merkitseviä ($p < 0.05$).

8. Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimus lähti liikkeelle Sisäasiainministeriön vuoden 2004 loppuraportista. Siinä todetaan, että Suomessa on käytössä paljon asiakasvaratilejä, joita kansainvälinen rikollisuus hyödyntää rahanpesussa. Suomessa finanssisektorin asiakasvaratilejä säännellään suhteellisen tarkasti, mutta muilla toimialoilla sääntely on jäänyt satunnaiseksi ja vähäiseksi. Muilla toimialoilla kuin finanssisektorilla ei pääsääntöisesti ole esimerkiksi juoksevaa kirjanpitovelvollisuutta taseen ulkopuolisten pankkitilien tapahtumista, ja tämä luo erinomaisen mahdollisuuden rahanpesijälle.

Tilintarkastajat ovat puolestaan osaltaan vastuussa siitä, että yhtiön tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yhtiön toiminnasta ja taloudellisesta asemasta, eikä olennaisia virheitä ole. Tutkimus tarkastelee, kuinka tuttu käsite asiakasvaratili on tilintarkastajille ja kuinka he puutteellisen sääntelyn vallitessa ottavat asiakasvaratilit huomioon tarkastusta suorittaessaan. Lisäksi tutkimus kartoittaa tilintarkastajien näkemyksiä siitä, millaisia vaikutuksia asiakasvaratileillä ja mahdollisella rahanpesulla on mm. tilintarkastajan maineeseen ja asiakkaaseen liittyvään riskiin.

Tutkimusta varten kerättiin kyselytutkimuksen avulla mielipiteitä ja kokemuksia kaikilta Suomessa hyväksytyiltä tilintarkastajilta. Kyselytutkimus on paras tapa lähestyä tutkittavaa ilmiötä, koska aikaisempaa tutkimusta ei ole, ja aiheena asiakasvaratilit on varsin marginaalinen. Kyselyyn vastasi 174 tilintarkastajaa eli 15,6 % koko populaatiosta, joka koostui kaikista Suomen hyväksytyistä HTM –ja KHT-tilintarkastajista. Kysely toteutettiin sähköisesti ja lomakkeella esitettyjen kysymysten vastausvaihtoehdot muotoiltiin hyvin standardoiduiksi, jotta tuloksia pystyttäisiin kvalitatiivisesti analysoimaan ristiintaulukoinnin ja χ^2 -testin avulla. Seuraavaksi esitetään tärkeimmät tulokset kuvailevan analyysin avulla, jonka jälkeen kerrotaan ristiintaulukoinnilla saatuja havaintoja.

Ensimmäinen kiinnostuksen kohde asiakasvaratilejä tutkittaessa oli selvittää, kuinka moni on henkilökohtaisesti ollut tekemisissä asiakasvaratilien kanssa. 51 % vastaajista ilmoitti, että hänellä on kokemusta asiakasvaratileistä. Vaikka etukäteen epäiltiin, että kyseessä on marginaalinen ongelma, tulosten perusteella näin ei voida todeta. Noin kolme neljästä asiakasvaratilien kanssa toimineista ilmoitti, että on ollut tekemisissä asiakasvaratilien kanssa muilla toimialoilla kuin finanssisektorilla. Näistä vastaajista ainoastaan 10 % ilmoitti, että väärinkäytösepäilyjä olisi herännyt asiakasvaratilien suhteen.

Tutkimuksessa vastaajista 70 % oli sitä mieltä, että asiakasvaroista tulisi säädellä kirjanpitolaissa. 42 % piti puolestaan toivottavana, että asiakasvarojen tilintarkastuksesta säädettäisiin tilintarkastuslaissa. Kirjanpitolain väliintuloa toivovien selkeä enemmistö saattaa viitata siihen, että tilintarkastajat kaipaavat selkeyttä asiakasvarojen hallinnointiin. Toisaalta tilintarkastajat olivat penseämpiä sille, että tilintarkastuslainsäädäntö ottaisi kantaa asiakasvaratilien tilintarkastukseen. Osaltaan tähän vaikuttaa tilintarkastajien haluttomuus, että lainsäätävä vaikuttaisi vahvasti itseään säätelevän alan käytäntöihin. Toisaalta tilintarkastuslain muuttaminen asiakasvaratilien osalta selkeyttäisi tilintarkastajien tarkastustoimia ja vähentäisi tilintarkastajan vahingonkorvausriskiä.

Kysyttäessä, kuinka moni on henkilökohtaisesti osallistunut tilintarkastukseen, jossa ollut viitteitä mahdollisesta rahanpesusta, tulokset olivat hieman yllättävät. Vastaajista 28 % oli osallistunut tällaisiin tarkastuksiin. On tietenkin mahdollista, että otokseen on tullut suurempi joukko niitä, joilla on kokemusta asiakasvaratileistä ja niiden tilintarkastuksesta. Tämä selittyisi sillä, että kyselyn aihe kiinnostaa heitä keskimäärin enemmän kuin sellaisia tilintarkastajia, jotka eivät ole olleet asiakasvaratilien kanssa henkilökohtaisesti missään tekemisissä. Kuitenkin, kun tarkastellaan tilintarkastajien tekemiä rahanpesuepäilyilmoituksia vuodesta 2003 asti, vain 60 rahanpesuepäilyilmoitusta on tilintarkastajan tekemiä, kun rahanpesuepäilyilmoitusten kokonaismäärä vuodesta 2003 asti on 108 520 kappaletta. Jos vastauksia karkeasti yleistettäisiin, niin ainakin 349 ($1246 \cdot 0,28 = 349$) rahanpesuepäilyilmoitusta olisi pitänyt tulla tilintarkastajilta. Voidaankin esittää kysymys; ilmoittavatko tilintarkastajat kaikista rahanpesuepäilyistään viranomaiselle vai käyttävätkö he muita keinoja, kuten esimerkiksi lopettavat asiakassuhteen asiakkaaseen kohdistuvan riskin kasvaessa?

Larsson (2005) on tutkimuksessaan esittänyt epäilyn, että Ruotsissa tilintarkastajan lisääntynyt raportointivelvollisuus viranomaisten suuntaan heikentää tilintarkastajan ja asiakkaan välistä luottamusta. Yleisesti tätä on pidetty kantavana ajatuksena tilintarkastajan objektiivisuuden taustalla. Tutkimuksen kaikista vastaajista 69 % oli sitä mieltä, että tilintarkastajan rahanpesuepäilyilmoitus vaikuttaa negatiivisesti tilintarkastajan ja asiakkaan väliseen suhteeseen. Lisäksi 62 % arvioi rahanpesuepäilyilmoituksen johtavan asiakassuhteen päättymiseen kolmen vuoden sisällä. Toisin sanoen, rahanpesuepäilyn ilmaantuessa tilintarkastajalle, asiakassuhteen toimintaedellytykset heikkenevät.

Tutkimuksessa haluttiin myös selvittää, miten tilintarkastajan tekemä rahanpesuepäilyilmoitus vastaajien mielestä vaikuttaa ilmoituksen tehneeseen tilintarkastajaan. Voidaan esittää, että maine voi parantua, pysyä samana tai huonontua. Negatiivinen vaikutus ilmenee esimerkiksi siten, että asiakkaat näkevät tilintarkastajan enemmän rikostutkijana kuin objektiivisena toimijana johdon ja omistajien välillä. Positiivinen vaikutus puolestaan tarkoittaa, että tilintarkastaja toimii rehellisesti ja luotettavasti, huolimatta riskistä menettää asiakkaansa. Vastaajista 65 % oli sitä mieltä, ettei rahanpesuepäilyilmoituksella ole vaikutusta, 26 % mielestä ilmoituksella on positiivinen vaikutus ja 9 % mielestä sillä on negatiivinen vaikutus tilintarkastajan maineeseen. Tämän lisäksi kysymykseen rahanpesuepäilyn havaitsemisen vaikutuksesta 55 % oli sitä mieltä, että vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta ei voida antaa. 45 % puolestaan ei pitänyt vakiomuodon olevan rahanpesuepäilyn seurauksena uhattuna.

Tulosten kiinnostavuutta lisäsi tutkimuksessa suoritettu ristiintaulukointi käyttäen apuna χ^2 -testiä, jossa tilastollisen merkitsevyyden tasoksi määriteltiin $p < 0.05$. Ensimmäiseksi kohteeksi valittiin, kuinka tilintarkastajat, jotka ovat olleet tekemisissä asiakasvaratilien kanssa muilla toimialoilla kuin finanssisektorilla ovat törmänneet rahanpesuun uransa aikana. Tulosten perusteella he ovat olleet tekemisissä rahanpesun kanssa useammin kuin muut ($p < 0.05$). Kuitenkin toinen, eri muuttujilla tehty testi, osoitti vastoin ennako-odotuksia, että tilintarkastajat, joilla on kokemusta asiakasvaratileistä muilla toimialoilla kuin finanssisektorilla, eivät kaipaa tarkempaa ohjeistusta asiakasvaratilien tilintarkastuksesta ($p < 0.05$). Kolmannessa ristiintaulukointitestissä tarkasteltiin sitä, kumpi ryhmä (Big 4 vai muut tilintarkastajat) antavat vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen, vaikka tarkastuskohteessa olisikin havaittu rahanpesuepäily ($p < 0.05$). Tulosten perusteella Big 4 – tilintarkastajat ovat haluttomampia antamaan mukautettua tilintarkastuskertomusta, kuin muut tilintarkastajat. Kaikki kolme ristiintaulukointia olivat tilastollisesti merkitseviä. Erityisesti ensimmäinen χ^2 -testi oli erittäin olennainen koko tutkimuksen kannalta. Eli tämän perusteella voidaan määritellä, että tilintarkastaja tulee kohtaamaan rahanpesuepäilyjä yrityksissä, jotka hallinnoivat asiakasvaratilejä ja toimivat muulla toimialalla kuin finanssisektorilla.

Tilintarkastuksen institutionaalista näkökulmasta voidaan ajatella esimerkiksi KHT-yhdistyksen tuovan oman standardiuudistuksen tai täsmentävän hyvää tilintarkastustapaa asiakasvaratilien suhteen. Nykytilanteessa asiakasvaratilit muodostavat myös tilintarkastajalle suuren riskin maineen menettämisestä, tilintarkastuslaadun heikkenemisestä tai vahingonkorvauskanteesta. Tästä syystä voidaan nähdä myös tilintarkastusinstituution olevan kiinnostunut sääntelyn lisäämisestä. Tilintarkastusinstituution edustajana Suomessa KHT-

yhdistys voisi ottaa aktiivisen roolin tilintarkastajien ohjeistuksesta asiakasvaratilien tarkastuksessa. Tällöin tilintarkastusinstituutio voidaan nähdä ulkopuolisin silmin itse ongelmakohtiin puuttavana ja luotettavana toimijana, joka puolestaan vähentää valtion tarvetta tulla väliin tilintarkastusalalla. Tämä saattaa toisaalta lisätä tilintarkastusinstituution valtaa säännellä itseään myös tulevaisuudessa.

Johtopäätöksenä on, että asiakasvaratilien sääntely ja lainsäädäntö on puutteellista ja epäjohtonmukaista erityisesti muilla toimialoilla kuin finanssisektorilla. Juoksevan kirjanpitovelvollisuuden puuttuminen lisää rahanpesijän mahdollisuuksia piilottaa rikoksella saavutettu hyöty yrityksen ulkopuolelle ja vaikeuttaa tilintarkastajien mahdollisuuksia havaita väärinkäytös. Jotta sääntelylle ja erityisesti kirjanpidolliselle käsittelylle saataisiin selkeä ja laaja yleinen pohja toimialasta riippumatta, olisi suositeltavaa, että esimerkiksi kirjanpitolautakunta ottaisi kantaa nykyiseen tilanteeseen antamalla lausunnon asiakasvaratilien käsittelystä. Nykyisessä tilanteessa kirjanpitolautakunta on ottanut muutamaan otteeseen kantaa asiakasvaratileihin, mutta suurin puute, eli juokseva kirjanpitovelvollisuus asiakasvaratileillä, on jäänyt varjoon. Sääntelyn muutoksella voidaan esittää olevan agenttikustannuksia vähentäviä vaikutuksia, sillä tämän myötä yrityksen ulkopuoliset toiminnot (asiakasvaratilien tapahtumat) saadaan tuotua näkyvästi myös tilintarkastajien ulottuville, jolloin informaatioepäsymmetria johdon ja omistuksen välillä vähenee. Samalla uudistus lisää ennaltaehkäisevää toimintaa rahanpesun suhteen, kun rahanpesijän kiinnijäämisriski lisääntyy, joka taas lisää suomalaista institutionaalista luotettavuutta ja tehokkuutta.

Lähdeluettelo

- Abdolmohammadi, M & Tucker, R. 2002. The influence of Accounting and Auditing in a Country's Economic Development. *Review of Accounting and Finance* Vol.1, No.2., pp.42-53.
- Bartlett, B. The negative effects of money laundering on economic development. The Asian Development Bank, 2002
- Barton, J. 2005. Who Cares about Auditor Reputation. *Contemporary Accounting Research*. Vol.22, No.3.
- Blum, J., Levi, M., Naylor, T., Williams, P. "Financial havens, banking secrecy and money-laundering". Austria, UNDCP Technical Series, 1998.
- Brown, R. 1962. Changing audit objectives and techniques. *Accounting Review*. Vol.37, No.4.
- Chandler, R., Edwards, J.R., & Anderson, M. 1993. Changing perceptions of the role of the company auditor, 1840-1940. *Accounting and Business Research*. Vol.23, No.92.
- Chaney, P. & Phillipich, K. 2002. Shredded Reputation: The Cost of Audit Failure. *Journal of Accounting Research*. Vol 40, No.4.
- DeAngelo, L. 1981. Auditor size and audit quality. *Journal of accounting and economics*. Vol.3, Issue 3, pp.183-199.
- Dontoh, A., Ronen, J. & Sarath, B. 2004. Financial Statement Insurance. NYU, Stern School of Business. Working paper.
- Flint, D. 1992. *Philosophy and principles of auditing*. Basingstoke: Macmillan Education Ltd.
- Francis, J. 2004. What do we know about audit quality? *British Accounting Review*. Vol.36, pp.345-368.
- Francis, J., Wang, D., 2004. Investor protection and auditor conservatism: are Big 4 auditors conservative only in the United States? Working Paper: University of Missouri and University of Nebraska.
- Gup, B. & Beekarry, N. 2009. Limited liability companies and financial crimes. *Journal of Money Laundering Control*. Vol. 12, No. 1. pp. 7-18.
- Hirvonen, M., Lith, P. & Walden R. 2010. Suomen kansainvälistyvä harmaa talous. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2010.
- Horsmanheimo, P., Kaisanlahti, T. & Steiner, M-L. 2007. *Tilintarkastuslaki – kommentaari*. WSOY Pro. Helsinki.
- International Federation of Accountants. *Anti-money laundering 2nd edition*. New York, 2004.

- Johnson, V., Khurana, I., Reynolds, J.K., 2002. Audit firm tenure and the quality of financial reports. *Contemporary Accounting Research* (Winter), 637–660.
- Kauppa- ja teollisuusministeriö, 2006. Tilintarkastusvelvollisuuden uudistamisen taloudelliset vaikutukset. KTM, Rahoitetut tutkimukset 2/2006.
- KHT-yhdistys, 2009. Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009. KHT-media. Helsinki.
- Koch, C. & Schunk, D. Limiting Auditor Liability? - Experimental Evidence on Risk and Ambiguity Attitudes under Real Losses .June 2009.
- Kosonen, L. 2005. Vaarinpidosta virtuaaliin – sata vuotta suomalaista tilintarkastusta. Väitöskirja, Lappeenranta-yliopisto.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F. & Vishny, R. 1999. The Quality of Government. *The Journal of Law, Economics & Organization*. Vol.15, No.1.
- Larsson, B. 2005. Patrolling the corporation – the auditor’s duty to report crime in Sweden. *International Journal of Sociology and Law*. Vol.33, pp.53-70.
- Lee, T-H. & Azham, A. 2008. The evolution of auditing: An analysis of the historical development. *Journal of Modern Accounting and Auditing*. Vol.4, No.12.
- Lennox, C. S. 1999. Audit quality and auditor size: An evaluation of reputation and deep pockets hypotheses. *Journal of Business Finance & Accounting* vol.26 (7–8), pp. 779–805.
- Leppiniemi, J. 2000. Hyvä kirjanpito. Helsinki. WSOY.
- Meyers, J., Meyers, L., Omer, T., 2003. Exploring the term of the auditor-client relationship and the quality of earnings: a case for mandatory auditor rotation? *The Accounting Review* (July), 779–799.
- Mielityinen, S. 2006. Vahingonkorvausoikeuden periaatteet. Helsinki.
- Mills, P. 1990. Agency, Auditing and Unregulated Environment: Some Further Historical Evidence. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. Vol.3, No.1.
- Mong, S., Roebuck, P. 2005. Effect of audit report disclosure on auditor litigation risk. *Accounting and Finance*. vol. 45, pp.145-169.
- Neira, T., Perämaa, J. & Vasara, P. 2003. Rahanpesurikokset oikeuskäytännössä IV. Keskusrikospoliisi, Rahanpesun selvittelykeskus.
- North, D. 1981. *Growth and Structural Change*. New York: W.W.Norton
- OECD. “Behind the corporate veil: Using corporate entities for illicit purposes”. Paris: OECD, 2001.
- Porter, B., Simon, J. & Hatherly, D. 2008. *Principles of External Auditing*. 3rd Edition. Chichester: Wiley.

- Power, M. 2003. Auditing and production of legitimacy. *Accounting, Organization and Society*. Vol.28
- Quick, R., Turley, S., Willekens, M. 2007. *Auditing, Trust and Governance - Developing Regulation in Europe*. Abingdon, Oxon.
- Robb, G. 1992. *White-Collar Crime in Modern England – Financial fraud and business morality, 1845-1929*. Cambridge. University press.
- Routamo, E., Ståhlberg, P. & Karhu, J. 2006. *Suomen vahingonkorvausoikeus (5.painos)*. Talentum. Helsinki.
- Saarikivi, M-L, 1999: *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki.
- Sahavirta, Ritva 2008: *Rahanpesu rangaistavana tekona*. Gummerus, Jyväskylä
- Schott, P. *Reference Guide to Anti-Money Laundering and Combating the Financing Terrorism – second edition and supplement on Special Recommendation IX.*, Washington D.C.:World Bank Institute, 2006
- Sisäasiainministeriö. 2004. *Talousrikostorjuntaan vaikuttavan lainsäädännön kehittäminen. Työryhmän loppuraportti. Sisäinen turvallisuus 36/2004*.
- Stigler, G. 1971. *The Theory of Economic Regulation*. *The Bell Journal of Economics and Science*. Vol.2, Iss.1, pp.3-21.
- Swanson, G. & Gardner, J. 1988. *Not-For-Profit Accounting and Auditing in the Early Eighteenth Century: Some Archival Evidence*. *The Accounting Review*. Vol. 63, Issue 3, pp.436-447.
- Takats, E. (2007). *A Theory of Crying Wolf: The Economics of Money Laundering*. IMF Working Paper
- Vaithlingar, S. & Nair, M. 2009. “Mapping global money laundering trends: Lessons from the pace setters”. *Research in International Business and Finance*. Vol.23, No.1, pp.18-30.
- Walton, P. 1995. *European Financial Reporting: a history*. London: Academic Press.
- Watts, R. & Zimmerman, J. 1983. *Agency problems, auditing and the theory of the firm: Some evidence*. *The Journal of Law & Economics*. Vol. 26, No.3, pp. 613
- Weber, J., Willemborg, M. & Zhang, J. 2008. *Does Auditor Reputation Matter? The Case of KPMG Germany and ComROAD AG*. *Journal of Accounting Research*. Vol.46, Issue 4, pp.941-972.
- Wilson, T., Grimlund W. 1990. *An Examination of the Importance of an Auditor's Reputation*. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*. Vol. 9, No.2, pp.43-59
- Zak, P. & Knack, S.2001. *Trust and Growth*. *The Economic Journal*, Vol. 111, No. 470.

Internetlähteet

Keskusrikospoliisi. 2009. Rahanpesun torjunnan parhaat käytänteet

[http://www.poliisi.fi/poliisi/krp/home.nsf/files/Rahanpesun%20torjunnan%20parhaat%20k%C3%A4yt%C3%A4nteet/\\$file/Rahanpesun%20torjunnan%20parhaat%20k%C3%A4yt%C3%A4nteet.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/krp/home.nsf/files/Rahanpesun%20torjunnan%20parhaat%20k%C3%A4yt%C3%A4nteet/$file/Rahanpesun%20torjunnan%20parhaat%20k%C3%A4yt%C3%A4nteet.pdf)

Keskusrikospoliisi. 2011. Rahanpesun selvittelykeskuksen vuosikertomus 2010.

[http://www.poliisi.fi/poliisi/krp/home.nsf/files/RAP_vuosikertomus%202010/\\$file/RAP_vuosikertomus%202010.pdf](http://www.poliisi.fi/poliisi/krp/home.nsf/files/RAP_vuosikertomus%202010/$file/RAP_vuosikertomus%202010.pdf)

Liite 1. - Kyselylomake

Asiakasvaratilit, rahanpesu ja tilintarkastajan rooli

Kyselyn tarkoituksena on selvittää, kuinka tilintarkastajat ottavat yritysten omistamat asiakasvaratilit huomioon tarkastuksessa. Asiakasvaroja ovat yhtiön hallussa olevat varat, jotka eivät kuitenkaan kuulu sille vaan ovat asiakkaan (tässä tapauksessa toisen yrityksen) varallisuutta. Yhtiö, jolla varat ovat hallussa kutsutaan asiakasvaroja hallinnoivaksi osapuoleksi. Hallinnoiva osapuoli toimii asiakkaansa puolesta maksaen esimerkiksi asiakkaansa laskuja asiakasvaratililtä.

OSIO 1: Asiakasvaratilit

Kysymys 1: Onko Sinulla henkilökohtaista kokemusta tilintarkastuksista, joissa tarkastuskohteella on ollut asiakasvaratilejä hallinnoitavana?

- Kyllä, finanssisektorilla toimivan yhtiön hallinnoitavista asiakasvaratileistä
- Kyllä, muulla toimialalla kuin finanssisektorilla toimivan yhtiön hallinnoimista asiakasvaratileistä
- Ei, minulla ei ole kokemusta kummastakaan (siirryksymykseen 4)

Kysymys 2: Onko Sinulla tarkastuksen yhteydessä herännyt epäilyjä väärinkäytöksistä liittyen asiakasvaratileihin?

- Kyllä
- Ei

Kysymys 3: Millä tavoin otat asiakasvaratilit huomioon tarkastaessasi yhtiötä, joka hallinnoi asiakasvaratilejä?

- Selvitän täsmäävätkö liitetiedoissa esitetyt asiakasvaratilien summat pankin vahvistamaan saldoon
- Varmistan, että asiakasvaroja hallinnoiva yhtiö on pitänyt asiakasvarat erillään omista varoistaan
- Tarkistan, että asiakasvaroja hallinnoinut yhtiö mainitsee asiakasvaroista tilinpäätöksen liitetiedoissa
- Selvitän asiakasvaratilien olennaiset tapahtumat tilikaudelta
- Tarkistan, että asiakasvaratilejä hallinnoivalla yhtiöllä on perustellut syyt hallinnoida asiakkaansa varoja
- Varmistan, että asiakasvaratilejä hallinnoivalla yhtiöllä on tarpeelliset seurantajärjestelmät, jotta yhtiö voi luotettavasti todeta muutokset asiakasvaroissa niin kokonaisuutena kuin yksittäisen asiakkaan osalta
- Otan asiakasvaratilit tarkastuksessa muulla tavalla huomioon, miten?

Kysymys 4: Miten arvioit rahanpesun todennäköisyyttä riippuen siitä, onko kyseessä asiakasvaratilejä hallinnoiva yritys vai yritys, jolla ei ole asiakasvaroja hallinnoitavana?

- Rahanpesu on todennäköisempää yrityksissä, jotka hallinnoivat asiakasvaratilejä
- Rahanpesu on todennäköisempää yrityksissä, joilla ei ole asiakasvaratilejä hallinnoitavana
- Rahanpesu on yhtä todennäköistä kummassakin
- En osaa sanoa

Kysymys 5: Onko käsityksesi mukaan asiakasvaratilejä hallinnoivien ja muiden yritysten välillä eroa siinä, miten todennäköisesti niissä esiintyy väärinkäytöksiä?

- Väärinkäytökset ovat todennäköisempiä asiakasvaratilejä hallinnoivissa yrityksissä
- Väärinkäytökset ovat todennäköisempiä yrityksissä, jotka eivät hallinnoi asiakasvaratilejä
- Väärinkäytökset yhtä todennäköisiä kummassakin
- En osaa sanoa

Kysymys 6: Kuuluuko vastuu asiakasvaratilien tilintarkastuksesta mielestäsi asiakasvaroja hallinnoivan vai asiakasvarat omistavan yhtiön tilintarkastajalle?

- Asiakasvaratilejä hallinnoivan yhtiön tilintarkastajalle
- Asiakasvarojen omistavan yhtiön tilintarkastajalle
- Yhtäläisesti kummallekin
- En osaa sanoa

Kysymys 7: Asiakasvaratileistä pitäisi säännellä kirjanpitolaissa

- Täysin samaa mieltä
- Jokseenkin samaa mieltä
- Ei samaa eikä eri mieltä
- Jokseenkin eri mieltä
- Täysin eri mieltä

Kysymys 8: Asiakasvarojen tilintarkastuksesta pitäisi säännellä tilintarkastuslaissa

- Täysin samaa mieltä
- Jokseenkin samaa mieltä
- Ei samaa eikä eri mieltä
- Jokseenkin eri mieltä
- Täysin eri mieltä

Kysymys 9: Kaipaako tarkempaa ohjeistusta asiakasvaratilien tilintarkastuksesta?

- Kyllä
- En, nykyinen ohjeistus on riittävä

OSIO 2: Rahanpesu

Kysymys 10: Oletko tilintarkastajauranne aikana osallistunut tilintarkastukseen, jossa on ollut viitteitä mahdollisesta rahanpesusta?

- Kyllä
- Ei

Kysymys 11: Miten hyvin tunnette rahanpesulainsäädäntöä omasta mielestänne?

- Erittäin hyvin
- Melko hyvin
- En hyvin enkä huonosti
- Melko huonosti
- Erittäin huonosti

Seuraavassa kysytään mielipiteitäsi rahanpesusta. Oletko samaa mieltä vai eri mieltä seuraavista väitteistä?

Kysymys 12: Rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaiselle vaikuttaa asiakkaan ja tilintarkastajan väliseen luottamukseen

- Kyllä, rahanpesuepäilyä ilmoittamisella on negatiivinen vaikutus
- Kyllä, rahanpesuepäilyä ilmoittamisella on positiivinen vaikutus
- Ei vaikutusta

Kysymys 13: Rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaiselle johtaa asiakassuhteen päättymiseen lyhyellä aikavälillä (alle kolme vuotta)

- Täysin samaa mieltä
- Jokseenkin samaa mieltä
- Ei samaa eikä eri mieltä
- Jokseenkin eri mieltä
- Täysin eri mieltä

Kysymys 14: Rahanpesuepäilyn ilmoittaminen viranomaiselle vaikuttaa kyseistä yritystä tarkastavan tilintarkastajan maineeseen

- Kyllä, rahanpesuepäilyä ilmoittamisella on positiivinen vaikutus tilintarkastajan maineeseen
- Kyllä, rahanpesuepäilyä ilmoittamisella on negatiivinen vaikutus tilintarkastajan maineeseen
- Ei vaikutusta

Kysymys 15: Rahanpesuepäilyn havaitseminen tarkastettavassa yrityksessä aiheuttaa sen, ettei vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta voida antaa

- Kyllä
- Ei

Kysymys 16: Onko tilintarkastajan velvollisuus ilmoittaa rahanpesuepäilyt viranomaiselle ennaltaehkäisyä rahanpesun leviämistä Suomessa?

- Paljon vaikutusta
- Jonkin verran vaikutusta
- Vähäinen vaikutus
- Ei vaikutusta

OSIO 3: Perustiedot

Seuraavassa kysytään perustietoja kyselytutkimuksen tilastollista käsittelyä varten

Minulla on

- KHT-tutkinto
- HTM-tutkinto
- JHTT-tutkinto

Kokemus tilintarkastusalalta

- alle 5 vuotta
- 5-14 vuotta
- 15-24 vuotta
- yli 25 vuotta

Ikä

- alle 35 vuotta
- 35-49 vuotta
- 50-64 vuotta
- yli 65 vuotta

Sukupuoli

- Mies
- Nainen

Työnantajani

- Big 4 tilintarkastusyhteisö (Deloitte, Ernst & Young, KPMG tai PricewaterhouseCoopers)
- Jokin muu työnantaja
- Olen itsenäinen ammatinharjoittaja / Yrittäjä

Koulutus

- Ylempi korkeakoulututkinto
- Alempi korkeakoulututkinto
- Ammattikorkeakoulututkinto
- Opistotason tutkinto
- Muu